ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK
KÖRÉBŐL

81.

ISZLAMOV TOFIK

POLITIKAI KÜZDELMEK MAGYARORSZÁGON AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

1906—1914

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

ISZLAMOV TOFIK

POLITIKAI KÜZDELMEK MAGYARORSZÁGON AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTT 1906—1914

Értekezések a történeti tudományok köréből 81.

A szerző a világháborús katasztrófához rohamosan közeledő dualista Magyarország politikai küzdelmeit ábrázolja. Választ ad arra az izgalmas kérdésre: hogyan vált a gazdasági, szociális és politikai téren annyira elmaradott Magyarország a proletárforradalom színhelyévé. Szerinte minden olyan kísérlet, amely az okok elemzésénél nem veszi kellőképpen számításba az előzményeket, eleve kudarcra hárhoztatott. Ezeknek az okoknak egyike a századforduló szocialista mozgalmának felfelé ívelő fejlődése. A könyv a magyar munkásmozgalomnak s ezen belül elsősorban a szociáldemokrata párt ellentmondásos politikájának lényeges vonásait, tendenciáit, fontosabb összefüggéseit elemzi, és érzékelteti az egész Monarchia belső társadalmi-szociális ellentétekből robbanásig feszült atmoszféráját is.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

ISZLAMOV TOFIK

POLITIKAI KÜZDELMEK MAGYARORSZÁGON AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

1906–1914

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

ÚJ SOROZAT
81.

SZERKESZTI
SZŰCS JENŐ ÉS VÖRÖS ANTAL

ISZLAMOV TOFIK

POLITIKAI KÜZDELMEK MAGYARORSZÁGON AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

1906—1914

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST 1976

OROSZBÓL FORDÍTOTTA

P. MAYER MÁRIA

ISBN 963 05 1038 3

© AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1976 • ISZLAMOV TOFIK

PRINTED IN HUNGARY

TARTALOM

A koalíciós kormány belpolitikai helyzetének megszilárdulása 7

A nemzeti koalíció kormánya 8
A szociáldemokrata taktika válsága. Az 1906. őszi sztrájkmozgalom 10
A koalíció szociális demagógiája 15
A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége 22
A sztrájkharcok eredményei 28

A koalíciós kormány konszolidációjának befejező szakasza 30

A magyarországi nemzetiségek helyzete 34
A szocialista munkásmozgalom a koalíciós kormány idején 38
Az 1907. október 10-i „Vérvörös csütörtök" 46
A szervezkedés új útjainak keresése 50
A munkásmozgalom és a nemzetiségi kérdés 59
Az agrárkérdés 67
Harc a plurális választójog ellen 70
A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XV. Kongresszusa 72
A munkásosztály harca az ország demokratizálásáért 78

A katasztrófa előtt 83

Az 1913. évi gazdasági válság következményei 86
Nemzetiségi ellentétek és az alkudozási kísérletek 92

Rövidítések 117

A KOALÍCIÓS KORMÁNY BELPOLITIKAI HELYZETÉNEK MEGSZILÁRDULÁSA

A dualizmusnak a XIX. század végén kezdődő válsága, melyben döntő szerepet játszottak az osztrák—magyar ellentétek, az 1900-as években a Magyarország és Ausztria közötti nyílt konfliktus formáját öltötte. A nemzeti burzsoázia — különösen pedig az osztrák—magyar monopóliumokkal szembenálló nemzeti burzsoázia — számára szűkké váltak a dualista rendszer keretei. A magyar fináncoligarchia és nagybirtokos osztály számára viszont létszükséglet volt az 1867-es kiegyezés fenntartása. A magyar fináncoligarchiát az a hatalmas haszon vonzotta, amelyhez az osztrák burzsoáziával való szövetsége révén jutott,[1] a nagybirtokos osztály pedig meg akarta tartani mezőgazdasági termékeinek az osztrák piacot.

Magyarország egyre gyorsuló ipari fejlődése ellenére a XIX. század végén, a XX. század elején a magyar burzsoázia és a nagybirtokosok egyes rétegeiben fokozódott az elégedetlenség a dualizmus rendszere iránt, mely az osztrák burzsoáziának, valamint a magyar nagybirtokosok és fináncтőkések soraiból kikerülő szövetségeseinek korlátlan uralmat biztosított a Monarchia piacán. A XX. század elejére jelentős mértékben megingott az a gazdasági alap — azaz agrár Magyarország és ipari Ausztria —, amely biztosította Ausztria és Magyarország többékevésbé békés együttélését a Monarchia keretein belül. Az agrár jellegű Magyarország gyors iparosodása következtében a két ország között kialakult munkamegosztásban lényeges változások történtek. Az a tény, hogy Magyarország agrár-ipari országgá vált, gyengítette a két országot 1867 óta összefűző szálakat s erősítette a nagyobb önállóságra irányuló magyar törekvéseket.

[1] Lánczy Leó: Huszonöt év a magyar közgazdaság terén. Bp. 1907. 60—65., 130—140.

1906 áprilisában véget ért az a válság, amelynél élesebb és veszélyesebb a kiegyezés óta nem volt. A burzsoá-földesúri koalíció beszüntette az ún. „passzív ellenállást", lemondott a „nemzeti jelszavak" megvalósításáról (önálló magyar hadsereg, önálló vámterület, magyar vezényleti nyelv bevezetése a közös hadsereg magyar alakulatainál) és megegyezett a Habsburgokkal. Az udvar és a „nemzet" között ismét helyreállt a béke és az egyetértés.

Az 1906 áprilisában létrejött megegyezés több mint egy évtizeddel meghosszabbította az agonizáló Monarchia létét és — ezért ilyen értelemben — jelentőségét és következményeit illetően az 1867-es kiegyezést követő dualizmus korszakának legjelentősebb politikai eseményévé vált. Mindenesetre 1906 után, egészen a Habsburg-monarchia felbomlásáig, a magyar uralkodó osztályok részéről nem fenyegette komoly veszély a Monarchiát. Ami a fináncoligarchiát illeti, amelyet egyformán szoros szálak fűztek a magyar földbirtokos mágnásokhoz és az osztrák nagy burzsoáziához, sohasem gondolt arra, hogy komoly harcot folytasson a dualizmus ellen.

A magyarországi nagytőke örömmel üdvözölte a koalíció árulását. A tőzsdén felszökött a legjelentősebb hitelintézetek és iparvállalatok részvényeinek árfolyama — és ez nem véletlenül történt. Az 1900—1903-as gazdasági válság Magyarországon tartósabb és mélyebb volt, mint a nyugat-európai országokban, s a politikai válság következtében a depresszió egészen 1906 tavaszáig tartott. Az áprilisban bekövetkező ideiglenes politikai konszolidáció megteremtette a feltételeket ahhoz, hogy 1906 második felében gazdasági megélénkülés induljon meg. Ehhez hozzájárult a rendkívül jó termés is. Hivatalos megállapítás szerint a politikai válság rendezése és a jó termés eredményeképpen 1906 második felétől kezdve jelentősen megélénkült az aktivitás általában az ipari termelés, különösen a gépgyártás területén.[2]

Az alkotmányellenes Fejérváry-kormány helyére lépő új kormány összetételét tekintve meglehetősen tarka volt. Miniszteri tárcát kaptak a Függetlenségi Párt és a 48-as párt elismert vezérei, Kossuth Ferenc és Apponyi Albert. A kormány élére a dualista rendszer változatlan fenntartásának híve, a nagyburzsoázia képviselője, a tapasztalt hivatalnok típusú politikus,

[2] Kereskedelmünk és iparunk az 1906. évben. Bp. 1907. 24.

Wekerle Sándor került. A belügyminiszteri tárcát az Alkotmánypárt vezére, Andrássy gróf kapta. Az Alkotmánypárt a politikai porondról egyelőre lelépő Tisza-féle liberális párt utódjának szerepére pályázva igyekezett betölteni a keletkezett űrt, legalábbis az udvar és a hatalomra jutott új garnitúra között. Andrássy Gyula személyében a demokratikus jogok kiterjesztésének egyik nyílt ellenzője került a koalíciós kabinetbe, jóllehet az általános választójog bevezetése az új kormány által ünnepélyesen kinyilatkoztatott legfontosabb feladatok egyike volt.

A koalíciós kormány az uralkodó osztályok valamennyi többékevésbé jelentős és befolyásos csoportjának és rétegének a reprezentánsa volt, s ugyanakkor a Tisza Kálmán utáni Magyarország kormányai közül a leginkább „többségi kormány". A május végén és június elején tartott választások a koalíció fölényes győzelmével zárultak. A Függetlenségi Párt megkapta a szavazatok és a parlamenti mandátumok abszolút többségét. Ez a párt, amely valaha a Habsburg-ellenes erők gyűjtőhelye és az ellenzék zászlaja volt, miután hatalomra került, jelentős változásokon ment át. A Függetlenségi Pártba belépett volt ellenfelének, a Szabadelvű Pártnak számottevő része. A Függetlenségi Párt egyik neves és korábban aktív politikusa, a nemzetiségi kérdésben vallott progresszív és türelmes nézeteiről ismert Mocsáry Lajos ebből az alkalomból jelentette ki, hogy ez a párt, bár manapság is hordja a függetlenségi és 48-as nevet, a mostani országgyűlés összehívása óta úgy tevékenykedik, hogy közte és a vereséget szenvedett Szabadelvű Párt között nincs semmi különbség.[3]

A polgári pártok tagságának fluktuálása a magyar parlamentarizmus jellegzetessége volt. A parlamenti képviselők a legnagyobb könnyedséggel léptek át egyik pártból a másikba, könnyűszerrel váltogatva elveiket és politikai meggyőződésüket. Ennek ellenére még mindig — a Szabadelvű Párttól eltérően — a Függetlenségi Párt a dualizmus ellenzőjének, a magyar függetlenségi tradíciók őrzőjének számított. Éppen ezért vezére, Kossuth Ferenc, büntetlenül manipulálhatott atyja nevével.

A nemzeti, helyesebben a nacionalista demagógia 1906 áprilisa után sem hiányzott Kossuth és Apponyi Albert fegyvertárából. Éppen ezért gondosan őrizték annak a „csodálatos" átváltozásnak a titkát, amelynek eredményeképpen Őfelsége a király miniszterévé váltak. Mivel az áprilisi megegyezéssel a pártvezérek hűtlenné váltak a nemzeti jelszavakhoz és lemond-

[3] Mocsáry Lajos: Válogatott írásai. Bp. 1958. 455.

tak a dualizmus alapjainak felülvizsgálására irányuló legcsekélyebb kísérletről is, a volt szabadelvűek tömegesen mentek át táborukba. Nekik ehhez nem kellett lemondaniuk az elveikről. A Függetlenségi Párt méltó örököse volt a Tisza-pártnak, csak hiányzott belőle az elől „elvhűsége", politikai vonalának következetessége. 1901-ben a Függetlenségi Pártban mindössze egyetlen földbirtokos mágnás volt, 1906-ban már 18; az ezer—kétezer holdas nagybirtokosok száma pedig a választások után elérte a 93 főt.[4]

Ennek ellenére a pártnak — a nemzeti jelszavakkal folytatott ügyes zsonglőrködés révén — egyelőre sikerült megőriznie befolyását nem csupán a burzsoázia és a földbirtokosok körében, hanem — legalábbis a koalíciós kormány tevékenységének első szakaszában — a kispolgárság és a parasztság soraiban is. Az Áchim András vezetése alatt megalakult Parasztpárt volt az előhírnöke annak, hogy a parasztság kezd eltávolodni a Függetlenségi Párttól. A Parasztpárt hatóköre azonban nem terjedt túl bizonyos alföldi területeken és alapjában véve Békés és még néhány alföldi megyére korlátozódott.

Mindenesetre az a tény, hogy a Függetlenségi Párt ellenzékiből uralkodóvá vált, nemzeti demagógiáját megfosztotta korábbi hatásától. A Függetlenségi Párt, valamint a koalíció egyéb pártjai, midőn uralkodó párttá váltak és felhagytak a nemzeti követelésekért folytatott küzdelemmel, lényegében elveszítették azt a lehetőséget, hogy a soviniszta agitáció révén a magyar lakosság jelentős rétegeinek a figyelmét elvonják a társadalmi-gazdasági és demokratikus problémákról.

A szociáldemokrata taktika válsága. Az 1906. őszi sztrájkmozgalom

Ilyen — kezdvező — körülmények között a szociáldemokrata pártnak több esélye volt arra, hogy sikerrel harcoljon a koalíció ellen, annak elszigeteléséért. Ez azonban csak akkor következhetett volna be, ha a szociáldemokrata párt a soknemzetiségű Magyarország elnyomott osztályai nemzeti, társadalmi és demokratikus mozgalmának élére állt volna. A szociáldemokrata vezetőség azonban továbbra is kizárólag az általános választójog jelszavához ragaszkodott, s képtelennek bizonyult arra, hogy az új, megváltozott feltételeknek megfelelően felülvizsgálja

[4] Lakatos Ernő: Magyar politikai vezetőréteg. Bp. 1942. 99.

politikáját. A koalíció uralomra jutása, illetőleg az alkotmányellenes Fejérváry-kormány felmentése után automatikusan semmisnek tekintették a Kristóffy—Garami-paktumot. Ez önmagában — bár önkénytelenül — pozitív lépés volt. Ennek következtében a szociáldemokrata vezetőknek tehát nem kellett többé — önmagukat kompromittálva — támogatniuk a félabszolutista kormányzatot.

A magyar koalíció és a Habsburgok között áprilisban létrejött megegyezés zilált állapotban találta a pártvezetést, melynek magatartását a bizonytalanság jellemezte. A pártvezetőség nem szánta el magát arra, hogy fellépjen a kormány ellen, amely ünnepélyesen kinyilvánította az általános választójog bevezetésére irányuló szándékát. S jóllehet semmi jel nem mutatott e szándék komolyságára, a szociáldemokrata vezetőség mégis jónak látta elhinni — s a szervezett munkássággal elhitetni —, hogy a kormány valóban teljesíti ígéretét.

Amíg a szociáldemokrata vezérek a kormány kegyeire vártak, a konszolidálódó uralkodó osztályok határozottabb támadásba mentek át a magyar és a különböző nemzetiségű városi és falusi proletárok tömegmozgalmai ellen. 1906 nyarán azonban még folytatódott a tömegmozgalom fellendülése. Csupán ősszel vált érzékelhetővé a munkásság és a szegényparasztság osztályharcának védekező jellege.

Az 1906 nyarán lezajló, s éles gazdasági és politikai küzdelmekkel tűzdelt sztrájkhullám utolsó mozzanata augusztus—szeptember folyamán 5000 magyar és román bányász általános sztrájkja volt Petrozsényben. A sztrájkolók a munkabérminimum megállapítását, a szervezkedési jog elismerését, a munkanapnak 12 óráról 8 órára történő csökkentését stb. követelték. A hatóságok támogatását élvező Rimamurány—Salgótarjáni Rt. kérlelhetetlennek bizonyult, amikor kijelentette, hogy csak akkor hajlandó tárgyalásokat folytatni a munkabér-feltételek bizonyos javításáról, ha azonnal beszüntetik a sztrájkot. Az esetleges javítást leghamarabb decemberre ígérte.[5] A gyárigazgatóság azonban ezzel sem elégedett meg, hanem szeptember 2-án közölte a sztrájkolókkal, hogy ha szeptember 8-ig nem kezdik el a munkát, akkor elbocsátottnak tekinti és fegyveres erővel lakoltatja ki a részvénytársaság tulajdonában levő lakásokból. Amint azt a sztrájk vezetői ellen lefolytatott per vádiratának befejező részében olvashatjuk, mintegy 1000—1200 főnyi bányász nagy zúgolódással hallgatta végig a bejelentést s nemcsak

[5] PI Arch. IM 1906—34 909 (37 548) ált.

hogy nem engedelmeskedtek az oszlási parancsnak, hanem sokan azt kiáltozták, hogy a hatóságoknak semmi közük a sztrájkhoz és a konfliktus csak a munkásokra és a vállalkozókra tartozik.[6] Az őrség erősítést kért. Három katona- és csendőrszázad teljesítette a parancsot, megtámadták a tömeget, s golyókkal és szuronyokkal 60 munkást megsebesítettek. A támadást követően a tömeg lassan szétoszlott.[7]

A magyar állam igazságügyi szervezetének tisztviselője ilyen szenvtelenül számolt be erről a véres összecsapásról. Az a tény, hogy az államapparátus ilyen szokatlanul gyorsan és kegyetlenül lépett fel a munkássztrájk ellen, a koalíciós kormány munkásellenes politikájának új tendenciáiról tanúskodott. Korábban a hatóságok főleg a szegényparasztság mozgalmai ellen léptek fel hasonló kegyetlenséggel. Az új kormány a bányászmegmozdulás véres elnyomásával kívánta tudtul adni, hogy a jövőben egyik legfőbb gondja a városi és a falusi proletárok sztrájkmozgalmainak elfojtása lesz, és nem fog válogatni az eszközökben.

Ősszel — jóllehet a sztrájkmozgalom lényegileg már hanyatlóban volt — a sztrájkok még folytatódtak. Erről tanúskodik a fővárosi pékmunkások kitartó harca, amelyben 256 vállalat 930 munkása vett részt. Már a pékségek száma alapján is megállapíthatjuk, hogy többnyire kézierővel dolgozó, kicsiny üzemekről volt szó, ahol a pékeknek napi 14—18 órát kellet dolgozniuk, 30—40 fokos hőségben.[8] A sztrájkolók minimális követelésekkel álltak elő: a munkaidő csökkentése 10—12 órára, a munkabér heti 3 filléres megemelése, a bizalmi rendszer elismerése stb. Az október 11-én kezdődő sztrájk október 31-én végződött a vállalkozók valamelyes engedményeivel.[9] A pékmunkások sztrájkjai komoly fennakadásokat idéztek elő a főváros kenyérellátásában.

Ezt követően nagy visszhangot váltott ki a budapesti villamosvasút munkásainak és tisztviselőinek a sztrájkja. Október 25-én reggel a magyar főváros lakóit furcsa látvány fogadta: az utcán egyetlen villamos sem közlekedett. A megállóhelyeknél gyülekező utasok hiába vártak. Hamarosan nyilvánvaló lett, hogy megkezdődött a villamosvasút dolgozóinak sztrájkja, amelyről az utóbbi napokban már rebesgettek valamit a városban. A főváros közlekedése öt magánrészvénytársaság kezében

[6] Uo.
[7] Uo.
[8] Élelmezési Munkás 1906. okt. 16.
[9] A nevezetesebb sztrájkok és kizárások 1906-ban. Kereskedelemügyi Minisztérium, Bp. 1907.

volt. Ezek munkásai és tisztviselői október 20-án nagy fontosságú gyűlést tartottak, s ott egy memorandumot dolgoztak ki. A memorandum a következő követeléseket tartalmazta: a 9 órás munkanap bevezetése, pótdíj fizetése az éjszakai munkáért, a beteg- és baleset-biztosítási rendszer megjavítása, a fizetett vasárnapi munkaszünet stb.[10] Elhatározták, hogy sztrájkba lépnek, ha a részvénytársaság október 25-ig nem ad választ a memorandumra.

Jóllehet a fővárosi közlekedési dolgozók már 1903 tavaszán sztrájkolni akartak, a szociáldemokrata párt és a szakszervezeti tanács nem gondoskodott arról, hogy létrehozza a villamosvasúti munkások szervezeteit, pedig a magyar szocialisták komoly gondot fordítottak új szakszervezetek alakítására. A villamosvasút dolgozóit az ún. „Szent korona szövetségbe" (a magyar szent korona országainak vasutas-szövetségébe) vonták be, melynek élén Batthyány Tivadar gróf állt. A szövetség vezetői jóval a sztrájk megkezdése előtt mindent megtettek annak érdekében, hogy megkadályozzák a sztrájkot. Sikerült is visszatartaniuk a munkásokat a megmozdulástól, holott azok már október elején, még a memorandum átnyújtása előtt sztrájkba akartak lépni. A memorandum ötlete is a szövetségtől származott, hogy ezzel időt nyerjenek és lehetővé váljon a „konfliktus békés elintézése".

A villamosvasúti munkások és tisztviselők sztrájkja vereséggel végződött. A sztrájk résztvevői közül nyolcat, egyenként háromtól nyolc hónapig terjedő börtönbüntetésre ítéltek.[11] A vállalat minden munkása és tisztviselője kénytelen volt aláírni egy nyilatkozatot arról, hogy nem lép be semmiféle egyletbe, s főképp nem szocialista szervezetbe.[12]

A szociáldemokrácia általában támogatta a sztrájkot. A szociáldemokrata sajtó határozottan védelmezte a sztrájkolókat. A párt 800 koronával járult hozzá a sztrájkalaphoz.[13] A munkásszolidaritás egyéb formában is megnyilvánult. Így például a Budapest—Marchegg vasútvonal munkásai a villamosvasút dolgozói iránti szolidaritásuk jeléül a vasúti szabályzat, a technikai előírások szóról szóra történő legszigorúbb betartásával teljesen felborították a menetrendet és a vonatok 6—10 órát késtek.[14]

[10] N 1906. okt. 24.
[11] Friss Újság 1906. nov. 1. — OL Kúria 1908. IV. 3701.
[12] Friss Újság 1906. dec. 2.
[13] Friss Újság 1906. okt. 31.
[14] N 1906. okt. 30.

A sztrájk befejezése után a párt gyűlést tartott, amelyen Alpári Gyula elnökölt. A szociáldemokrata munkások nyíltan hangot adtak a villamosvasúti dolgozók iránti szolidaritásuknak. Amikor pedig a koalíciós kormány került szóba, felháborodott kiáltások hallatszottak: Le vele! Csalók, képmutatók! Áruló banda![15]

Ugyanezen a gyűlésen jelent meg első ízben a szociáldemokraták körében Landler Jenő, a magyarországi baloldal későbbi neves vezetője. Landler Jenő a sztrájkbizottság vezetője volt, s ez a tevékenysége már akkor általános tiszteletet váltott ki a munkások körében. Midőn megjelent az emelvényen, hangos tapssal, Éljen! Éljen az új elvtárs! felkiáltásokkal fogadták. Landler Jenő kijelentette a gyűlésen, hogy a szociáldemokrata párt volt az egyetlen politikai párt, amely testvéri szeretettel, erővel és bátorsággal védelmébe vette a villamosvasút rabszolgáit.[16]

Hathatós és eredményes támogatást azonban a sztrájkolók nem kaptak sem a szociáldemokratáktól, sem a szociáldemokrata vasutas-szövetségtől. A sztrájkolók elbocsátása más esetekben gyakran vezetett általános sztrájkhoz, most azonban a vezetők erre nem szánták el magukat. A szociáldemokrata vezetők kijelentették, hogy a villamosvasúti dolgozókat szándékosan nem vonták be a szociális szervezetekbe, mivel tudták, hogy kegyetlen összecsapásra kerül sor.[17]

A villamosvasúti dolgozók sztrájkja méltatlankodásra késztette a burzsoá-földesúri Magyarországot. A „társadalom" csaknem annyira felháborodott, mint az agrársztrájkok idején. A sajtóban, a parlamentben szidalmakkal árasztották el a sztrájkok vezetőit. A „nemzet képviselői" — gyengék lévén ahhoz, hogy megcáfolják a sztrájkolók igazságos követeléseit (akiknek határtalan kizsákmányolása révén a részvénytőkések kicsiny csoportja hallatlan haszonra tett szert), hazafiatlansággal vádolták őket.

A sztrájk ugyanis éppen akkor zajlott le, amikor a XVIII. század eleji magyarországi szabadságharc vezérének, II. Rákóczi Ferencnek a hamvait — nagy ünnepségek közepette — hazahozták Budapestre. A polgárság és a földesúri társadalom képviselői felháborodtak azon, hogy a sztrájk megzavarja az ünnepségek menetét. Parlamenti felszólalásában az igazságügyi mi-

[15] N 1906. nov. 3.
[16] Friss Újság 1906. nov. 4.
[17] Magyar Vasutas 1906. nov. 2. — N 1906. okt. 26.

miniszter azzal vádolta a sztrájkolókat, hogy nem tisztelik Rákóczi emlékét és alá akarják ásni a munkások nemzeti érzését. Ezt pedig a magyar törvényhozás nem tűrheti, mert akkor elpusztul a nemzet.[18]

A valóságban azonban nem a „közönség" „hazafias érzelmeiről" volt szó. A Rákóczi ünnepségsorozat célja az volt, hogy megszilárdítsa a kormánykoalíciónak — mint a „nemzeti érdekek" képviselőjének — tekintélyét és egyúttal tanúsítsa a nem létező „nemzeti egységet" is. A fővárosi közlekedési dolgozók sztrájkja viszont zavarta ezeket az elképzeléseket. Ezzel magyarázható, hogy a koalíció egyik vezérszónoka és a korábbi obstrukciók vezére, Lengyel Zoltán már a sztrájkot megelőzően nyilvánosan felszólította a parlamentben a kereskedelemügyi minisztert, Kossuthot, kövessen el mindent a sztrájk elkerülésére.[19]

A Katolikus Néppárt képviselője, Hencz néhány nappal a sztrájk befejezése után jellegzetes kereszténytyszocialista felszólalást tartott a parlamentben. Elítélve „a zsidó vállalkozókat" és együttérzését fejezve ki az általuk kizsákmányolt munkások iránt, ékesszólásának minden hevével a szociáldemokratákra támadt. Ők voltak — mondotta — a sztrájk fő szervezői és az utcai zavargások előidézői. Ennek ellenére a jobb sorsra érdemes villamosvasúti dolgozók ezen „barátja" helyesnek tartotta a rendőrség intézkedéseit.[20] Az utána szóló Polonyi Géza igazságügyi miniszter védelmébe vette a rendőrség törvényellenes cselekedeteit és visszaéléseit. „Igen, a rendőrség teljesítette a kötelességét. Úgy vélem, hogy minden rendszerető és törvénytisztelő ember csak elismeréssel szólhat a rendőrségről" — mondotta.[21]

A koalíció szociális demagógiája

A fentebb elmondottak egyáltalán nem jelentik azt, hogy a magyarországi uralkodó osztályok teljes egészében a megtorlásra építették számításaikat, ellenkezőleg: a szociális demagógia éppen ebben az időszakban lett a magyarországi burzsoá-földesúri politika jellemző vonásává. A jelenség több okkal magyarázható, de mindenekelőtt az előző években végbement mély politikai változásokkal.

[18] KN 3. köt. Bp. 1907. 186—188.
[19] Uo. 149.
[20] Uo. 240—246.
[21] Uo.

Az 1905-ben és 1906 első felében lezajlott hatalmas osztályösszecsapások után többé már nem lehetett tagadni, hogy Magyarországon igen súlyosak a társadalmi problémák, s mindenekelőtt a „munkáskérdés". Ezenkívül a munkásosztállyal való kacérkodás politikája, amelyhez Magyarországon először a Fejérváry-kormány folyamodott, olyannyira hatásosnak bizonyult, hogy 1906 áprilisában kapitulációra kényszerítette a koalíciót. Természetes tehát, hogy a koalíció megkísérelte felhasználni azt a fegyvert, amellyel őt magát legyőzték.

Az áprilisi egyezményben a koalíció ígéretet tett a választójog bevezetésére, jóllehet, a koalíció vezérei közül komolyan senki nem gondolt erre. Az „áprilisi egyezménynek" az általános választójogról szóló pontja volt az egyetlen, amely papíron maradt. A koalíció csak igen nehezen, és csupán Bécs nyomására volt hajlandó programjába iktatni ezt az ígéretet; Bécset ugyanis erősen nyugtalanították az általános választójogért indított mozgalom méretei. A választójog jelszavát tehát a Wekerle—Andrássy—Kossuth-kormány a Fejérváry—Kristóffy-programból „örökölte". A különbség csupán az volt, hogy a Fejérváry-kormány, midőn a Garami—Kristóffy-paktumot megkötötte, a szociáldemokrata vezetőkre támaszkodott, a „nemzeti" koalíció pedig semmiféle blokkot sem szándékozott létesíteni a szociáldemokratákkal.

Mivel a szocialista mozgalom elleni harchoz nyilvánvalóan elégtelenek voltak a rendőri-közigazgatási terror eszközei, a koalíció arra a következtetésre jutott, hogy szociális demagógiára is szükség van. A parlament őszi ülésszakának második napján Wekerle miniszterelnök ismertette a kormány programját, és ebben nagy teret szentelt a szociálpolitika kérdéseinek. Beszédében számos törvényjavaslatot nevezett meg, amelyet a kormány állítólag be akart nyújtani. A kormány törvénytervezetet szándékozott előterjeszteni az állami alkalmazottak helyzetének javításáról (700 000 koronát szántak volna a tanítók és a vasúti tisztviselők bérének emelésére), a munkások kötelező beteg- és baleset-biztosításáról, a mezőgazdasági cselédek „védelméről", a parcellázásokról és a telepítésekről, az erdélyi székelyeknek nyújtandó segítségről — lévén a székelyek a nemzet őrei és a haza védőbástyái a keleti határon —, az adóreformról és a progresszív jövedelmi adó bevezetéséről. (Nem esett szó a földadóról, amely már a mágnások zsebét érintette volna. Ebben a kérdésben a miniszterelnök hajthatatlan volt.[22])

[22] KN 3. köt. 22—29.

Ezeket az igen mérsékelt törvénytervezeteket „a legmodernebb és leghaladóbb szociálpolitika" megnyilvánulásainak minősítették, amelyek eredményeképpen Magyarországnak — Wekerle szavai szerint — vezető szerepet kellett volna játszania a civilizált államok sorában. A miniszterelnök a képviselők tapsa közepette kijelentette, hogy a szociális kormányprogram célja: az állam teljes erejével szembeszállni azokkal a tendenciákkal, amelyek a szocializmus nevében jelentkeznek, de a társadalom felforgatására irányulnak.[23]

A szocializmus elleni háború tehát a kormányzati és állampolitika egyik legfontosabb alapelvévé vált. Ez volt a program első, politikai célja. A program másik, gazdasági céljáról a miniszterelnök homályosabban nyilatkozott. Itt ugyanis a fogyasztási, azaz a dolgozók számára súlyos terhet jelentő adókról volt szó. Wekerle utalt az Ausztriával folytatandó tárgyalásokra, amelyek kimenetelétől függött — meggyőződése szerint — a kérdés megoldása. Ugyanakkor Wekerle éreztette azt is, hogy bármint végződjenek a tárgyalások, a reformokkal kapcsolatos kiadások fedezésére nincs más mód, mint a fogyasztási adók emelése.

Nyílt harc a proletariátus mozgalma és a dolgozók életszínvonala ellen — ez volt a magyarországi uralkodó osztályok politikájának a lényege. Nem teljes adatok szerint a koalíció kormányzásának első nyolc hónapjában beszüntettek több mint 21 szakszervezeti csoport működését, betiltottak 292 gyűlést, megbüntettek 5095 sztrájkoló mezőgazdasági munkást stb.[24] A nagybirtokosok, a finánctőkések és a gyárosok követelték, hogy a parlament törvénnyel nyilvánítsa törvényen kívülinek a sztrájkot, továbbá az egész szocialista mozgalmat és a szakszervezeteket.

Győr és Zala megye petíciót nyújtott be a parlamenthez külön sztrájkellenes törvény meghozatala érdekében. A petíciók megvizsgálása után a parlamenti bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az állandó sztrájkharcok nem csupán a nagyipart veszélyeztetik, hanem a tengődő kisipart, sőt a mezőgazdaságot és kereskedelmet is tönkreteszik.[25]

A bizottság javasolta, hogy a törvény életbe léptetésével egyidejűleg tegyenek intézkedéseket arra, hogy a munkásokat „megvédjék" az uzsorásoktól.

[23] Uo.
[24] MSzM 26.
[25] KN 3. köt. 184—185.

A parlamentben felszólaló igazságügyi miniszter arról panaszkodott, hogy a meglevő törvények nem nyújtanak védelmet azoknak az elemeknek a szervezett propagandája ellen, akik a munkások elégedetlenségére spekulálnak és befolyásuk alá vonják őket.[26] Kijelentette, hogy Anglia és Franciaország rég összeomlott volna, ha olyan megrázkódtatásokon ment volna át, mint Magyarország, ahol állandó, nyílt izgatás folyik az államrend és a társadalmi rend felforgatására. A miniszter felhívta a képviselőház figyelmét, hogy különös gondot fordítson a vasúti munkások és a mezőgazdasági dolgozók sztrájkjaira, mivel azok a legveszélyesebbek.

Almássy gróf, a Szolnok megyei főispán a belügyminiszterhez intézett levelében javasolta, hogy vessenek véget az osztálygyűletet hirdetők tevékenységének, mivel aláássák a nép boldogulását, anyagilag gyengítik az országot és kedvező talajt teremtenek a nemzetiségi agitátorok számára.[27]

Az a törekvés, hogy a sztrájkokat nemzetellenes cselekedetnek tekintsék, különösen élesen jelentkezett Nagy Emil képviselői beszédében, aki mindenekelőtt arra törekedett, hogy bebizonyítsa a szocializmus teljes talajtalanságát Magyarországon. Szerinte Magyarországon a szocializmus és a szocialista eszmék — a nyugat-európai országoktól eltérően — korábban jelentek meg, mint a nekik megfelelő gazdasági feltételek, azaz mindenekelőtt a nagyipar. Éppen ezért — mondotta — a sztrájkkérdést nálunk másképp kell kezelni, mint külföldön, mivel a sztrájkok állandó ismétlődése, megfékezhetetlensége a magyar ipar konkurrencia-képességének elveszítéséhez, sőt a magyar ipar pusztulásához vezet.[28]

A hatóságokat és a földbirtokosokat különösen nyugtalanították a mezőgazdasági sztrájkok. Az 1905 és 1906 nyarán lezajlott agrármozgalmak erejétől és méreteitől, valamint az agrárproletariátus növekvő szervezettségétől megrettent nagybirtokosok már 1906 őszén intézkedéseket tettek az 1907. évi aratás biztosítására. 1906 októberében a földbirtokosok befolyásos szervezete, az OMGE komolyan foglalkozott azzal a gondolattal, hogy az aratásra Oroszországból, Galíciából, sőt esetleg Kínából hozassanak mezőgazdasági munkásokat.[29] A mezőgazdasági munkások szövetségének lapja *Külföldi elvtársainkhoz* címen felhívást közölt, melyben felszólította az európai szociál-

[26] KN 3. köt. 188.
[27] PI Arch. Szolnok m. alisp. 1906. 22 647.
[28] KN 3. köt. 190.
[29] N 1906. okt. 24.

demokrata szervezeteket, elsősorban a németországit, az oroszországit és a galíciait, hogy minden eszközzel akadályozzák meg ezeknek a terveknek a megvalósítását.[30] Az egyik legnagyobb magyarországi földbirtokos, Wenckheim gróf javaslatára a Békés megyei földbirtokosok elhatározták, hogy ha az elkövetkező év januárjáig nem sikerül megállapodniuk a munkásokkal a jövő évi aratásról, 15—20 000 kínai kulit hozatnak az országba.[31]

Az OMGE decemberi közgyűlése azt javasolta a kormánynak és a parlamentnek, hogy léptessenek életbe új mezőgazdasági munkástörvényt, amely védelmet nyújtana mind a sztrájkok, mind a szerződésszegések ellen, s szorosan ellenőriznék a szociáldemokrata földmunkás-szövetséget, és oszlassák fel, amennyiben tevékenysége a köznyugalmat és a társadalom érdekeit veszélyezteti.[32]

Javasolták továbbá, hogy „az osztálygyűlöletet terjesztő, valamint a magántulajdon szent elve és a fennálló rend és hit ellen" támadó szocialista sajtó izgatásának ellensúlyozására hozzanak különleges törvényeket.[33] Rubinek Gyula, az OMGE egyik vezetője azt követelte, hogy azonnali hatállyal tiltsák be azokat a szervezeteket, amelyek a nemzetközi szociáldemokrácia nézeteit vallják.[34]

A *Pesti Hírlap* követelte, hogy tiltsák meg a szociáldemokrata pártnak és a szakszervezeteknek, hogy tagdíjat szedhessenek, korlátozzák a gyűléseket és az agitációt, hozzanak szigorúbb törvényeket az izgatók ellen.[35] Borsod megye ugyancsak a szakszervezetek feloszlatását javasolta, mondván, hogy tevékenységük ellentétes a nemzeti érdekekkel.[36]

Közvetlenül az OMGE közgyűlése után küldöttség kereste fel a földművelésügyi és az igazságügyi minisztert, s tájékoztatta őket a földbirtokosok követeléseiről. Mindkét miniszter teljes támogatásáról biztosította az agráriusokat. Polónyi igazságügyi miniszter kijelentette, hogy megfelelő törvényjavaslatot terjeszt a parlament elé.[37]

[30] Világszabadság 1906. okt. 30.
[31] PH 1906. nov. 27.
[32] N 1906. dec. 10.
[33] Uo.
[34] Az Újság 1906. dec. 10.
[35] PH 1906. nov. 4.
[36] Miskolci áll. lt. 1906—893.
[37] PH 1906. dec. 12.

A reakció egyesített erői által a munkások és parasztok jogai ellen intézett támadás határozott ellenállásra talált a dolgozók, mindenekelőtt a szervezett proletariátus részéről. Az ősz folyamán — december végéig sokszáz tiltakozó gyűlés zajlott le. A december 9-én tartott gyűlésen például az általános hangulatnak hangot adó egyik munkás kijelentette: „Csak adja ki Kossuth Ferenc a sztrájktörvényt, mi tovább sztrájkolunk." A munkásosztály napjainkban „bármilyen csapás kivédésére képes".[38] A szakszervezetek lapja így írt: „Hadd menjenek az urak tovább ezen az úton [a sztrájkellenes törvény útján — T. I.]; ez az út könnyen Oroszországhoz vezet."[39] Az egyik legjelentősebb gyűlés — 40 000 résztvevővel — Budapesten zajlott le, november 18-án.[40]

A szociáldemokraták — miközben kimutatták a kormányprogram és mindenekelőtt a sztrájktörvény antidemokratikus jellegét — legfőbb figyelmüket továbbra is az általános választójog követelésére fordították. Ennek során a szociáldemokrata szónokok gyakran utaltak az Oroszországban végbemenő eseményekre is. Kardos Jakab szociáldemokrata szónok például azt mondotta egy gyűlésen: a koalíció megfeledkezik arról, hogy nekünk is van kit utánoznunk, „a mi példaképeink az orosz forradalmárok". A párt által terjesztett egyik ilyen tárgyú röplap a földesurak és a kapitalisták hű szolgájának, a munkásosztály valamennyi ellensége hű szövetségesének nevezte a koalíciós kormányt. A szociáldemokrata vezetőség felszólította a proletariátust, hogy készüljön fel a harcra, mivel a kormány tagjai képesek olyan alávaló lépésre is, mint a szakszervezetek feloszlatása.[41]

A szervezeteket fenyegető veszély arra késztette a pártvezetőséget, hogy felkészüljön a reakció támadásának elhárítására. Elhatározta, hogy mindenekelőtt a szakszervezeteket fogják erősíteni. A Szaktanács határozatot hozott, melyben felszólította a szakszervezeteket, hogy erősítsék kapcsolataikat a tömegekkel, a bizalmiakat pedig, hogy tarsanak fenn állandó kapcsolatokat a tagsággal, méghozzá nem csupán az üzemekben, hanem a lakókerületben is, hívjanak össze tiltakozó gyűléseket stb. A határozat 4. pontja azt javasolta, hogy nyújtsanak át a kormánynak egy memorandumot, amelyben emlékeztetnek

[38] PI Arch. Bp. Főkapit. 1906—784. res.
[39] Typographia 1906. nov. 10.
[40] SZÉ 1906. 12. sz.
[41] PI Arch. Vas m. főisp. 1906 — Plakát.

arra, hogy éppen a szakszervezetek és vezetőik fékezték meg a sztrájkokat és léptek fel a meggondolatlan munkabeszüntetések ellen.[42] Egyidejűleg a hatóságok megtorló intézkedéseitől tartó párt- és szakszervezeti vezetők igyekeztek korlátozni a proletariátus sztrájkmegmozdulásait.

A fenti alapelveknek megfelelően összeállított s a Szaktanács elnöke, Jászai Samu által aláírt memorendumot átnyújtották Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszternek. A memorandumban részletesen szóltak a gyáriparosok szövetségének munkásellenes tevékenységéről, a rendszeres munkáselbocsátásokról, a feketelistákról, amelyek miatt a munkások Magyarországon nem tudnak elhelyezkedni és kénytelenek Amerikába kivándorolni.[43] A memorandum szerzői azt bizonygatták, hogy a szakszervezeteknek semmi közük a sztrájkokhoz, sőt ellenkezőleg, „az állam és a társadalom" szempontjából rendkívül fontos missziót töltenek be, midőn egy „intelligens és művelt munkásosztály" kialakítására törekednek, továbbá hogy a szakszervezetek a sztrájkok korlátozását, nem pedig a munkabeszüntetések provokálását tekintik feladatuknak. Jászai kérte a kormányt, nyújtson segítséget a kollektív szerződések megkötéséhez, hogy így hosszú évekre garantálhassák a vállalkozók számára a békét, a munkásokat pedig megmenthessék a gyakori sztrájkoktól és lehetőséget adjanak nekik ahhoz, hogy „békésen fejleszthessék szervezeteiket".[44]

Ez a memorandum a megalkuvás iskolapéldája volt, kísérlet arra, hogy „békésen" oldják meg a munka és a tőke közötti antagonisztikus ellentéteket. A szakszervezeti és a pártvezetőség opportunizmusa teljes egészében megmutatkozott már az 1905—1906. évi politikai válság idején is. Ezért egyáltalán nem meglepő, hogy ilyen memorandumot fogalmaztak. Más volt a meglepő. A szociáldemokrata sajtó hosszú hónapokon át fejtegette, hogy a koalíciós kormány a nagytőke és a nagybirtok érdekeit képviseli, és ezért — mint a *Népszava* írta — „tőle semmi jó sem várható". A párt- és a szakszervezeti vezetőség komoly bizonyítékokkal rendelkezett arra vonatkozóan, hogy ezzel a kormánnyal mindenfajta megegyezés csak káros lehet, s amikor összehasonlította a koalíciós kormányt a Fejérváry-kormánnyal, nyíltan sajnálkozott az utóbbi bukása fölött. Igen, a Fejérváry-kormány törvénytelen volt — *írta a Népszava* —,

[42] SzÉ 1906. 12. sz.
[43] Uo.
[44] Uo.

megsértette a parlamentarizmus alapelveit, s mégis sokkal több munkásszervezet alapszabályát hagyta jóvá, mint az őt megelőző három kormány együttvéve, s végül, néhány hónap alatt előkészítette a választójogi törvénytervezetet.[45] Az elvek terén tanúsított opportunizmus a teljes elvtelenségig juttatta el a szociáldemokrata vezetőket.

A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége

Az opportunizmus szelleme hatotta át a párt politikáját a mezőgazdasági proletariátussal és szervezeteivel kapcsolatban is. 1905 végén, hosszú és kitartó harc után a mezőgazdasági munkásoknak sikerült engedélyt kapniuk saját szervezetük megalakítására. (Az engedélyezés azoknak a tárgyalásoknak az eredményeképpen történt, amelyeket a szociáldemokrata vezetők a belügyminiszterrel folytattak.) A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége 1906-ban jött létre nagyon nehéz körülmények, a kormányzati terror és a helyi hatóságok hajszája közepette. Hozzávetőleges adatok szerint 1906 végén a szövetségnek mintegy 428 helyi csoportja és több mint 50 000 tagja volt. A szociáldemokrata párt titkárának számításai szerint a tagok száma meghaladta a 100 000 főt; a szövetségnek mintegy 2500 magyar, szerb, német és román faluban voltak tagjai.[46] Különösen erős volt a befolyása Temes, Torontál, Fejér, Bács-Bodrog, Szolnok, Tolna, Szatmár, Szabolcs és Zala megyében.

A szövetséget az ipari munkások szakszervezeteinek a mintájára szervezték. Feloszlatás esetén is fennmaradt volna az országos szervező bizottság, amely — formálisan — statisztikai adatok gyűjtésével és tanulmányozásával foglakozott. A 11 tagú bizottságnak tagja volt Nyisztor György és Vágó Béla is. A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége október—november folyamán és december elején mintegy 15 járási konferenciát tartott, amelyeken 674 faluból mintegy 1490 küldött vett részt.[47] Ezeken a konferenciákon megvitatták a szövetség irányításával kidolgozott arató-, cseléd- és napszámos szerződésmintákat. Ezek alapján kötötték volna a szerződéseket a munkáltatókkal. Az előadók felszólították a falusi proletárokat, kezdjenek hozzá politikai szervezetek létrehozásához, támogas-

[45] N 1906. nov. 25.
[46] MMTVD III. köt. Bp. 1955. 510.
[47] PI Arch. Vas m. alisp. biz. 1906—21.

sák a szociáldemokrata párt politikáját, propagálják és terjesszék a szövetség lapját, a *Világszabadságot*.[48]

A konferenciák végeredményét összegezve a *Világszabadság* megállapította, hogy új szakasz kezdődik a mozgalomban, amikor is a szövetségnek fel kell készülnie az ellenállásra és az új csoportok ezreit kell létrehoznia azokban a falvakban, amelyek készek arra, hogy csatlakozzanak a szövetséghez, de erőszakot sehol sem szabad alkalmaznia: „Nem kapa és kasza az ellenállás fegyvere, nem az erőszakban rejlik a munkásság hatalma... Csendes, nyugodt, öntudatos szervezkedésre, előrelátó agitációra van szükség."[49] Ilyen módon a legforradalmibb falusi erők összefogására irányuló, kiterjedt munka együttjárt azzal, hogy a szövetség munkáját megkísérelték a törvényszabta keretek közé szorítani.

Ennek ellenére a mozgalom lendülete, különösen pedig a szövetség által javasolt szerződés-kampány erősen nyugtalanította a hatóságokat. Ez az agitáció ugyanis a nagybirtokosok érdekeit sértette, akik korábban az aratók, napszámosok és cselédek szervezetlen csoportjaival kötöttek megállapodásokat, s ezek, mivel csupán a rövid aratási idényben kaptak munkát, a téli hónapokban készek voltak bármilyen szerződés aláírására. Ha pedig nyáron a magasabb bérért sztrájkba léptek, a hatóságok szerződésszegés címén börtönbe csukták őket. Most az ügy a nagybirtokosok számára kellemetlen fordulatot vett. Ezzel magyarázhatók például a kínai vendégmunkások behívására vonatkozó hisztérikus felszólalások.

A Szolnok megyei alispán azt jelentette a belügyminiszternek, hogy az osztálygyűlöletre való izgatás bűntetlenül terjed az országban, a vezetők a munkásszakszervezetek útján (a szövetség csoportjain keresztül) — amelyeket majd minden faluban életre hívtak — kiadták a jelszót, hogy csak a központi vezetőség által javasolt feltételek alapján írják alá a szerződéseket.[50]

A központi hatalmi szervek azonnal reagáltak a vészjelre: elkobozták azt a szociáldemokrata röpiratot, amely felszólította a mezőgazdasági munkásokat: ne írjanak alá „rossz szerződéseket". Egyes helyeken a csendőrök betörtek a szövetség helyiségeibe, valamint a szociáldemokrata munkások lakásaiba. A belügyminiszter felhatalmazta a főispánokat arra, hogy feloszlassák a helyi földmunkás-szövetségeket, ha úgy vélik, hogy meg-

[48] N 1906. okt. 31.
[49] Világszabadság 1906. dec. 8.
[50] PI Arch. Szolnok m. alisp. 1906—22 647.

alakításukkor a legcsekélyebb mértékben is megsértették az alapszabályokat. A földművelésügyi miniszter valamennyi megyéhez körlevelet intézett, amelyben a szövetség konferenciáiról adott tájékoztatást, s kötelezte a helyi hatóságokat, hogy gondosan tartsák szemmel a mozgalmat, erélyesen védelmezzék a „személyi szabadságot" és a „szabad akaratnyilvánítás" lehetőségét azok számára, akik nem csatlakoznak a munkásszervezetekhez.[51]

Megjegyezzük, hogy a megyei közigazgatási szervek — amelyekben a nagybirtokosok és bizalmi embereik jelentős befolyással rendelkeztek — nem szorultak ilyen jellegű „biztatásra". Erről tanúskodik az a számtalan beszámoló és jelentés, amelyeket a helyi hatóságok küldtek a Belügyminisztériumba. Annak elismerése, hogy a szocializmus eszméi sikerrel terjedtek a magyar falvakban s hogy minden eszközzel harcolni kell a mezőgazdasági proletariátus mozgalmai ellen — ez a jelentések legfontosabb végkövetkeztetése. Így például a Fejér megyéből küldött jelentés hangsúlyozta, hogy 1906 folyamán a megye területén „széles körű" mozgalom bontakozott ki, amelynek célja a földmunkás-szövetség helyi csoportjainak megalakítása volt. A megye egyik járási tisztviselője elutasított minden kérést, amely gyűlés engedélyezésére irányult, mivel úgy vélte, hogy lelkiismeretlen agitátorok izgató beszédeitől lehet tartani, akik szerződésszegésre és sztrájkra szólítják fel a munkásnépet. Csupán abban az esetben engedélyezte csoportalakító gyűlés megtartását, ha az „nincs káros hatással" a mezőgazdasági munkák fennakadás nélküli menetére.[52]

Ez a tisztviselő szolgálati buzgalmában odáig ment, hogy még a keresztényszocialisták gyűléseit is betiltotta.

A pécsi városi rendőrség vezetője azzal az indokolással tagadta meg a mezőgazdasági munkások konferenciájának engedélyezését, hogy amennyiben a mezőgazdasági munkások a munkaadók részvétele nélkül vitatják meg a munkabérrel kapcsolatos kérdéseket, ez — véleménye szerint — egyoldalú lenne és nemkívánatos következményekkel járhatna.[53]

Igen érdekes dokumentum került ki a Szolnok megyei alispán tollából, aki — minden jel szerint — igen széles látókörű embernek vélte magát. Mindenesetre — jelentése alapján ítélve — az alispán megértette, hogy Magyarország történeti fejlődése

[51] Uo. Vas m. főisp. 1906—548.
[52] OL BM eln. res. 1907—736.
[53] FL Bp. Főkapit. 1906—263. res.

vetette fel és tűzte napirendre a szociális reformok kérdését, s ezek elől nem lehet kitérni. A szocializmus magyarországi terjedését — mondotta — nem lehet pusztán erőszakos eszközökkel megakadályozni. Az alispán elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy a hatóságok képtelenek megakadályozni a földmunkásszövetségek megalakulását, pedig ezeknek a helyi csoportjaiban „Marx és Engels tanításait tanulmányozzák, és természetesen nem értik, hanem eltorzítják azokat". Véleménye szerint a szocialista újságok lázítják a tömegeket, akik ennek hatására mindenre képesek lesznek. Jóllehet beismerte az erőszakos intézkedések hatástalanságát, mégis az erőszak segítségével kívánt harcolni az eszmék ellen: az év folyamán a megyében egyetlen gyűlés megtartását sem engedélyezte.[54]

A Békés és a Somogy megyei hatóságok a szocialista kiadványok „káros hatása" miatt panaszkodtak, mondván, hogy azok aláássák a hatóságok tekintélyét a könnyen hivő alsóbb rétegek soraiban. Sürgős és hathatós intézkedést követeltek a kormánytól a „társadalom és a fennálló rend" védelme érdekében.[55] December végén a Vas megyei főispán felhívta a helyi hatóságokat, kövessenek el minden tőlük telhetőt annak érdekében, hogy a lakosság között ne terjeszthessék a konferenciákon kidolgozott s a szerződéstervezeteket tartalmazó röpcédulákat. A körlevél hangsúlyozta, hogy egyetlen falusi gazda sem teljesítheti ezeket a követeléseket (azaz szerződéseket) anélkül, hogy veszélybe ne sodorná saját boldogulását.[56]

A Heves megyei alispán beismerése szerint a szocialista mozgalom „1906 végére valamennyi járásra" kiterjedt. Itt azonban nem csupán a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségéről volt szó, hanem a Katolikus Néppárt és a Mezőfi-párt jelentékeny, többszáz tagot felölelő csoportjairól is. Mezőfi lapjának 600 előfizetője volt a megyében, a *Népszavá*nak és a *Világszabadság*nak 980, a keresztényszocialista *Igaz Szó*nak és az *Új Lap*nak 250, illetve 180.[57]

A magyar uralkodó osztályok nem csupán az adminisztratív nyomás és a politikai terror eszközeivel harcoltak az ellen, hogy az agrárproletariátus a szociáldemokrácia zászlói alatt tömörüljön, a keresztényszocialisták és az újjászervezett Mezőfi-féle szociáldemokrata párt is ezt a célt szolgálta. Számos megyei

[54] Uo. 1907—373. res.
[55] OL BM eln. res. 1907—631—706.
[56] PI Arch. Vas m. főisp. ált. 1906—548.
[57] Uo. — EÁL 1906.

jelentés arról ad hírt, hogy 1906 folyamán jelentős mértékben fokozódott a keresztényszocialisták falusi tevékenysége, különösen azokban a járásokban, ahol a lakosság túlnyomó többsége katolikus volt. A földmunkás-szövetség elleni harcban a keresztényszocialisták mindenütt támogatásra találtak a helyi hatóságoknál, annál is inkább, mivel azok akadályozták a sztrájkokat és a szerződések betartására hívták fel a munkásokat.[58]

Zalaegerszegen a földmunkás-szövetség helyi csoportjának megalakulása után nyomban létrehozták a katolikus munkásegyletet is, amelynek a feladata a hivatalos jelentés szerint az volt, hogy a munkásokat kiszabadítsa a nemzetközi szociáldemokrácia hatása alól.[59] Érsekújváron 1906-ban a keresztényszocialisták némi sikert értek el a mezőgazdasági munkások között, az ipari munkások viszont — néhány kivételtől eltekintve — mind a szociáldemokrata párthoz tartoztak.[60] Pécsett a keresztényszocialisták nem értek el különösebb eredményeket.[61]

Lényegesen hatékonyabb volt a Mezőfi-párt tevékenysége, amely 1906 végén érte el a csúcspontját. Egyes körzetekben sikerült háttérbe szorítania a szociáldemokratákat. A különféle pártok befolyásáról képet alkothatunk annak alapján, hányan fizettek elő lapjaikra. Heves megyében az előbb idézett alispáni jelentéssel némileg ellentétben a *Népszava* szerint például a *Világszabadság*nak 380 előfizetője volt, a *Szabad Szó*nak a (Mezőfi-párt lapjának) 400, a keresztényszocialista *Igaz Szó*nak 250.[62]

Feljebb már szóltunk arról, hogy a mezőgazdasági munkások vidéki konferenciáin 1906 őszén ismételten felvetődött a politikai szervezkedés kérdése. A földmunkás-szövetség egyik vezetője, Ladányi Rezső például kijelentette, hogy a feladat a keresztényszocialisták és a Mezőfi-párt elszigetelése.[63]

A szociáldemokrata vezetők az idők folyamán belátták, hogy a párt fő jelszavát, az általános választójogot nem tudják megvalósítani a mezőgazdasági proletariátus támogatása nélkül. Ugyanakkor a középparaszti gazdaságok gyors elaprózódása, a súlyos feudális maradványok, a kartellek tevékenysége, valamint a magyar parasztság spontán forradalmisága igen kedvező feltételeket teremtett a szocializmus térhódítása, valamint a

[58] FL Bp. Főkap. res. 1907—373.
[59] Uo. 1907—66.
[60] Uo. 1907—118.
[61] Uo. 1907—263.
[62] Dolmányos István: Mezőfi és a koalíció. Bp. 1960. 7.
[63] N 1906. dec. 25.

munkás-paraszt forradalmi szövetség létrehozása számára. A Magyarországi Szociáldemokrata Pártban azonban igen erősen meggyökeredzett a II. Internacionálé több pártjának általános felfogása, amely szerint a parasztság reakciós erő és nem képes együtt haladni a proletariátussal.

Figyelemreméltó jelenség, hogy a magyarországi szociáldemokrata teoretikusok annak ellenére is ragaszkodtak ezekhez a nézetekhez, hogy 1906 novemberében megismerték a II. Internacionálé elismert tekintélyének, Karl Kautskynak erre vonatkozó, egyértelmű nézeteit. Kautsky akkor megírta, hogy a gazdagparasztságot csupán Nyugat-Európában (Olaszország kivételével) tekinti reakciós tényezőnek, a magántulajdon fanatikus hívének.

A magyarországi szociáldemokrata vezetők azonban — noha Kautskyt „a marxizmus legkövetkezetesebb folytatójának és követőjének" tartották — nem fogadták meg tanácsait. Ehhez talán bizonyos mértékig maga Kautsky is hozzájárult, amikor azt írta, hogy a gyakorlatban a magyar elvtársak megtalálták a helyes utat az agrárkérdésben is.[64] A falusi szocialista agitáció és szervezőmunka továbbra is csupán a földmunkásokra terjedt ki és az általános választójog kivívását tekintette legfőbb céljának.[65]

A pártvezetőség sem gyakorlati, sem elméleti szempontból nem vetette fel a proletariátus szövetségeseinek a kérdését. Ugyanez volt a helyzet a nemzetiségi kérdéssel. A soknemzetiségű Magyarország szociáldemokrata pártja voltaképpen nem ismerte el a nemzetiségi kérdés létezését, hiába szerepelt a pártprogramban a nemzetiségek egyenjogúságának a követelése. A magyarországi szociáldemokraták elcsépelt érve az volt, hogy ők mindössze két nemzetet ismernek el „a kizsákmányoltak és a kizsákmányolók nemzetét". A nyomorúságok okát nem a szlovákok, románok és szerbek nyelvének az elnyomásában látjuk — írta a párt központi lapja —, hanem a proletariátusnak, mint osztálynak a kizsákmányolásában, akármilyen nyelven is beszéljen.[66]

A magyarországi szociáldemokraták nem tudták megérteni, hogy ők, mint az uralkodó nemzet képviselői, kötelesek felvenni a harcot a nemzeti elnyomás és a sovinizmus ellen, a magyarországi elnyomott nemzetek mindegyikének önrendelkezési joga érdekében, mivel a velük való szoros szövetség nélkül a magyar proletariátus nem tudja teljesíteni történelmi hivatását.

[64] MMTVD III. köt. 492—494.
[65] Uo.
[66] N 1906. dec. 3.

A sztrájkharcok eredményei

A szakszervezeti vezetők opportunista politikája és a reakció előretörése ellenére 1906 őszén a magyarországi munkásmozgalom jelentős sikereket ért el. Nem csupán a meglevő szervezeteket sikerült megmenteni, de befolyásukat is növelni tudták. Megalakult a néptanítók első szociáldemokrata szervezete, és Alpári Gyula javaslatára kísérletet tettek az Ifjúmunkások Országos Szövetségének a létrehozására is. Ezt azonban akkor mégsem sikerült megalakítani. Andrássy belügyminiszter azzal indokolta az alapszabályok jóváhagyásának megtagadását, hogy a vezetők fiatal életkora miatt nincs biztosíték arra, hogy a szövetség az alapszabályoknak megfelelően fog tevékenykedni.[67]

A nemzetiségi peremvidékeken folytatott pártszervező munka megjavítása érdekében nemzetiségi bizottságokat hoztak létre (német, szlovák, szerb, román párttitkárságokat a jelentősebb vidéki városokban: Pozsonyban, Aradon, Újvidéken, Szombathelyen). Decemberben megkezdték a vidéki szervezetek titkárai számára szervezett speciális elméleti tanfolyamokat. Ezenkívül a központi pártvezetőség egyes városokban előadássorozatokat szervezett a szocializmus elméleti problémáiról.

Különösen jelentősek voltak a szakszervezeti mozgalom sikerei. Egy év leforgása alatt mintegy 58 000 munkás lépett be a szakszervezetekbe. 1906 végére a szervezett munkások száma elérte a 129 000 főt, azaz felölelte az ipari munkások 30%-át. A szakszervezeti lapok példányszáma 80 000-ről 146 000-re nőtt. A pártkiadó 12 röplapot adott ki, több mint egymillió példányban.[68]

1906 végéig tehát Magyarországon még erősödött a szociáldemokrata mozgalom. Gyengéje volt azonban, hogy nem mélységében, hanem szélességében terjedt. A tömegek forradalmi energiáját és lelkesedését korlátozott cél — a választójogi reform — elérésére összpontosították. Mindezek következménye volt, hogy 1906 őszétől a munkásmozgalom bizonyos hanyatló tendenciát mutatott. A városi és a falusi proletariátus támadó jellegű megmozdulásainak helyére — 1906 nyarától — kifejezetten védekező jellegű, a visszavonulást biztosító harcok léptek. A politikai válság felszámolása és a koalíciós kormány megalakulása után a polgári-földesúri reakció egyesített erői támadásba

[67] FL Bp. polg. m. 1906. IX. 251.
[68] MMTVD III. köt. 509—512.

mentek át. A munkásosztály kénytelen volt hosszú és szívós harcba kezdeni azoknak a gazdasági és politikai vívmányoknak a megvédése érdekében, amelyeket az 1905-ben és 1906 első felében tapasztalható forradalmi fellendülés idején vívott ki. A magyarországi proletariátus osztályharcának ez a védekező jellege nyilvánvalóvá válik akkor is, ha összevetjük az 1905. és 1906. évi sztrájkokról készített statisztikai adatokat.

Bár 1906-ban a sztrájkok száma 1905-höz viszonyítva majdnem kétszeresére nőtt (346-ról 652-re), a sztrájkolók száma hozzávetőlegesen azonos maradt (1905-ben 59 000 fő, 1906-ban 61 000 fő).[69] Ez azzal magyarázható, hogy 1905-től eltérően 1906-ban a sztrájkmozgalom súlypontja vidékre helyeződött át, s itt a munkások kevésbé voltak szervezettek, mint Budapesten. Ebből adódik, hogy 1906-ban sokkal több sztrájk zajlott le, de a résztvevők száma alig növekedett.

Az 1906-ban lezajlott sztrájkok nem voltak olyan tartósak és kitartóak, mint az 1905. évi, amikor a vezető szerepet a proletariátus legszervezettebb és legerősebb csoportjai játszották.

[69] SzÉ 1907. 5. sz.

A KOALÍCIÓS KORMÁNY KONSZOLIDÁCIÓJÁNAK BEFEJEZŐ SZAKASZA

1906 második felében és 1907-ben a koalíció konszolidálódott. Az ország gazdasági élete fellendült. A konjunktúra görbéje emelkedett, a munkanélküliség csökkent. Ez utóbbi körülményt egyébként nem csupán az ipari termelés növekedése, hanem — és még inkább — a munkaképes korban levők kivándorlása magyarázza. A kivándorlók száma a magyar történelem folyamán 1907-ben érte el csúcspontját: ebben az évben mintegy 200 000 fiatal paraszt — nem találván idehaza munkalehetőséget — hagyta el az országot. Az egyik legjelentősebb magyar költő, Ady Endre nem véletlenül nevezte a kivándorlást sajátságos forradalomnak. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt fiatal, de már tekintélyes gazdasági szakértője, Varga Jenő aggódva írt arról, hogy az ország nagyságához képest óriási méretű kivándorlás az elmúlt 10 esztendő (1900—1910) folyamán mintegy félmillió ember távozását jelentette, megfosztva ezzel a munkásmozgalmat a legfiatalabb, legdinamikusabb és legenergikusabb elemektől, akik pedig vezető szerepet játszhattak volna mind a pártban, mind a szakszervezetekben.[1] A tömeges kivándorlás következtében gyors ütemben csökkent a munkaerőtartalék, s ez némileg mérsékelte a kizsákmányolás mértékét. Nem volt véletlen, hogy a GyOSZ soronkövetkező közgyűlésén ez a kérdés állott a figyelem középpontjában. A GyOSZ egyik vezetője, Hegedüs Lóránt kijelentette, hogy a kivándorlás nem csupán az iparfejlődést és új vállalatok létrehozását akadályozza, de jelentős nehézségeket okoz a már fennálló üzemeknek is azzal, hogy munkaerőhiányt hoz létre. A GyOSZ felkérte tagjait, fejtsék ki elképzeléseiket „e rendkívüli nemzeti veszedelem enyhítésének" módozatairól.

A magyar burzsoázia hangadói felismerték, hogy nem lehet egyszerűen törvénnyel megtiltani a kivándorlást, s joggal vélték, hogy az ilyen jellegű intézkedések csak tovább „mérgeznék" a

[1] Die Neue Zeit (Berlin) Bd. 1. 1906. No. 6. 169—177.

munkások és a munkaadók viszonyát. A burzsoázia azt remélte, elegendők lesznek a félintézkedések is, amelyek nem sértik a vállalkozók érdekeit.

A GyOSZ javasolta a kormánynak, hogy szigorúan ellenőrizzék a „Cunard Line" hajóstársaság tevékenységét, amely kivándorlók toborzásával és Fiumén keresztül Amerikába szállításával foglalkozott. Javasolta a hajójáratok számának csökkentését, valamint a munkások és a kisgazdák érdekeit sértő legigazságtalanabb adók eltörlését. Egyidejűleg a GyOSZ a kivándorlást használta fel arra, hogy a protekcionista politika fokozását kérje a kormánytól. Követelte a gyáralapítás fokozott támogatását, a termelés fejlődését akadályozó tényezők elhárítását.[2]

1907 júniusában a GyOSZ ebből a célból speciális tanácskozást hívott össze az ismert iparmágnás, Chorin Ferenc elnökletével. Ez a tanácskozás mellesleg jó alkalom volt a koalíciós kormány politikája elleni éles kirohanásokra, mivel az nyíltan előnyben részesítette a nagybirtokot, gyakran az ipari tőke rovására. A konferencia résztvevőinek többsége a kivándorlás okait az ország gazdasági, szociális, sőt politikai viszonyaiban kereste. Akadtak olyan felszólalók is, akik azzal vádolták a kormányt, hogy „reakciós belpolitikát folytat", korlátozza a gyülekezési és szervezkedési szabadságot, sőt — bár félénken —, elhangzott az általános választójog követelése is. Megnevezték a kivándorlás konkrétabb okait is: az ipar fejletlenségét, az alacsony munkabéreket, a nagybirtok uralmát, az igazságtalan adórendszert, a közigazgatási visszaéléseket, a helyi hatóságok önkényeskedéseit stb.[3]

A kivándorlás kérdésében különösen élesen jelentkezett a burzsoázia és a nagybirtokosok ellentéte. A burzsoázia vezető képviselői tisztán látták, hogy a munkáscsaládok kivándorlását legradikálisabban a nép földigényének a kielégítésével lehetne megakadályozni, mivel a latifundiumok túltengése következtében a munkáscsaládok előtt a szó szoros értelmében el van zárva az út ahhoz, hogy egy darab földet szerezhessenk a letelepedéshez. Éppen ezért a GyOSZ javasolta az ún. hitbizományok növelésének korlátozását, a hegyvidéki latifundiumok felszámolását, a koronauradalmak földje egy részének parcellázását, hogy így kisebb parcellákhoz lehessen juttatni a földmunkás- és parasztcsaládokat.

[2] PH 1907. ápr. 23.
[3] Uo.

A kivándorlás csökkentésére vonatkozó valamennyi javaslat a földbirtokosok érdekeit sértette, s ezért azok nem találtak különösebb ellenállásra az ipari burzsoázia köreiben. Mihelyt azonban egyetlen felszólaló is célozni kezdett a béremelés, a munkások anyagi és kulturális körülményeinek javítása, továbbá a munkásszervezeteknek teendő némi engedmények szükségességére, a hangulat rögtön megváltozott. Az elnöklő Chorin Ferenc éles szavakkal támadt a szociáldemokrata vezetőkre, amiért azok a „munkaadókat", „kizsákmányolóknak" és „elnyomóknak" tüntetik fel, és az ipar lehetőségeit figyelmen kívül hagyva, teljesíthetetlen követelésekkel állnak elő. Tapssal fogadták a szónoknak azt a kijelentését, hogy a vállalkozók csak akkor tárgyalhatnak a szociáldemokrata párttal és a szakszervezetekkel, ha a „jelenlegi gyűlölködő hangot" mind a politika, mind a propaganda terén mérsékeltebb nézetek váltják fel.[4]

Ilyen módon a GyOSZ-konferencia nem csupán a földbirtokosok és a burzsoázia nézeteltéréseire vetett fényt, de a munkásosztály és a burzsoázia érdekei közt tátongó mély szakadékra is. Bár a magyar vállalkozók felismerték, hogy a kivándorlást és az országban végbemenő „néma forradalmat" csak gazdasági reformokkal és a földbirtokviszonyok átalakításával lehetne megakadályozni, politikailag nem voltak annyira szervezettek, hogy ezt megvalósítsák, azaz szembeszegüljenek a nagy hatalmú földbirtokos arisztokráciával. S ha a burzsoázia tett is lépéseket saját szervezettségének fokozására, ezt inkább azzal a céllal tette, hogy szembe tudjon szállni a növekvő proletármozgalommal, nem pedig azért, hogy megfossza hatalmuktól a földbirtokosokat, hisz szövetségükre szüksége volt a munkásosztály elleni harchoz. A magyarországi burzsoázia félt attól, hogy a földesúri osztály segítsége és támogatása nélkül egyedül kell szembenézni fő ellenfelével — a munkásosztállyal. Ezért az ország kormányzását teljesen átengedte a nagybirtokosoknak, és semmilyen komoly kísérletet nem tett arra, hogy létrehozza saját pártját. A kormányon levő és a burzsoázia érdekeit is képviselő koalíció pártjainak irányítása szinte teljes egészében a nagybirtokosok kezében volt.

A dinasztiával való konfliktus felszámolása[5] és az Ausztriához fűződő viszony fokozatos normalizálása lehetővé tette az uralkodó osztályok számára, hogy nagyszabású támadást indítsanak

[4] PH 1907. jún. 23.

[5] Nagy jelentősége volt az 1907-ben megkötött új gazdasági egyezménynek. Lásd erről: Iszlamov, T. M.: Az 1907. évi osztrák—magyar kiegyezés megkötése. Századok 1967. 1—2. sz.

a dolgozók gazdasági és politikai vívmányai ellen. A kormány azonban — a tömegmozgalom apálya ellenére — óvakodott attól, hogy túlságosan nyílt intézkedéseket tegyen a munkásmozgalom ellen. A hatóságok a szocialista szervezetek üldözése közben igyekeztek megmaradni a „törvényesség" talaján, s az ellenük tett intézekdéseket többnyire azzal indokolták, hogy ezek a szervezetek állítólag megsértették hivatalosan engedélyezett alapszabályaikat.

A koalíció vezetői tisztában voltak azzal, hogy korántsem szűntek meg azok az okok, amelyek 1905—1906-ban az elnyomott osztályok társadalmi elégedetlenségének veszedelmes kirobbanásait idézték elő. Éppen ezért a koalíció belpolitikáját bizonyos kettősség jellemezte, amely világosan megmutatkozott mind a szociális törvényhozás, mind a gazdasági intézkedések terén. A *Budapest*, a Függetlenségi Párt félhivatalos lapja a romániai parasztfelkelésekkel kapcsolatban írta, hogy „forrongó vulkán tetején ülünk". Magyarország helyzetét a nagy francia forradalom előtti állapotokhoz hasonlította, és felszólította az ország vezetőit, hogy „szerezzék vissza a nép bizalmát", cselekedjenek még ma, mivel „holnap már késő lehet".[6]

A koalíciós kormány szociális törvényei, amelyekről a sajtóban és a parlamentben fennhangon hirdették, hogy segítségükkel a magyar államot a nyugati demokráciák mintájára „modernizálják", az alsóbb néprétegeknek tett engedmények bizonyos elemeit tartalmazták. E Janus-arcú politika egyik legjellemzőbb példája a parlament által 1907-ben elfogadott munkásbiztosítási törvény volt. Az a tény, hogy a törvény kötelezővé tette a biztosítást, mindenképpen a proletariátus javára tett engedmény volt, amelyért a munkásság immár másfél évtizede harcolt. Pozitív vonása volt a törvénynek az egységes és központosított baleset- és betegbiztosítás rendszerének létrehozása. A társadalombiztosítás költségeinek fedezésére előirányzott összeg azonban elenyészően csekély volt — a munkások csak „alamizsna-törvényként" emlegették — s ráadásul az új törvény megnyirbálta a proletariátus jogait a társadalombiztosítási intézményekben: bevezette a paritás elvét. Mindaddig az ilyen intézmények vezetése 2/3 részben a munkások és 1/3 részben a munkáltatók kezében volt; most viszont mindkét fél egyenlő arányban kapott képviseletet. Mindezeken felül a biztosítás és a biztosítási intézmények tevékenysége ténylegesen állami ellenőrzés alá került.

[6] Budapest 1907. ápr. 18.

A koalíció egy másik törvénye, a vasúti tisztviselők és munkások munkabérének és státusának rendezése címén a vasutasokat állami alkalmazottaknak nyilvánította. Ez a törvény, amelyet a vasutasok találóan „bilincstörvénynek" neveztek, gyakorlatilag lehetetlenné tette a vasúti dolgozók politikai és gazdasági harcát, mivel megfosztotta őket attól a joguktól, hogy legális szervezeteket hozhassanak létre.

Mindkét törvényt, valamint a nevezetes „cselédtörvényt" az a törekvés diktálta, hogy tompítsák az elnyomott osztályok osztályharcának az élét, s aláássák a szociáldemokrata párt, növekvő tömegbefolyását.[7] A koalíció idején hozott törvények jól egészítették ki a munkásszervezetek elleni hajsza politikáját, amelyet a rendőrség és a közigazgatás folytatott.

A magyarországi nemzetiségek helyzete

Miután kudarcba fulladt az a kísérlet, hogy Magyarország jogait az uralkodó vagy Ausztria rovására terjesszék ki, a koalíció elhatározta, hogy megingott tekintélyét a Magyarországon belüli magyar hegemónia megszilárdításával állítja helyre. A nemzeti koalíció vezéreinek kielégítetlen becsvágya teljes erővel a lényegében védtelen magyarországi nemzetiségek ellen fordult. A szláv és a román lakosság lett az áldozata annak, hogy a kormány vesztett a Béccsel folytatott „nagy politikai játszmában".

1907 tavaszán a kormány két törvénytervezetet terjesztett a parlament elé: Apponyi Albert a népiskolákról és Kossuth Ferenc a vasúti szolgálati szabályzatról. A *Lex Apponyi* néven emlegetett első törvénytervezet kidolgozásának közvetlen indítéka az volt, hogy 1906 második felében országszerte fokozódott a tanítók elégedetlensége alacsony fizetésük miatt. Sokan azzal fenyegetőztek, hogy a szociáldemokrata párthoz csatlakoznak és szocialista eszméket fognak terjeszteni az iskolákban.[8] A fizetésemelés, amelynek célja a szocialista agitáció megnehezítése volt a tanítók körében, csupán alárendelt szerepet játszott a magyar soviniszták által tervbe vett intézkedések láncolatában.

Apponyi törvénytervezetének legfőbb célja az ország nem magyar lakosságának erőszakos magyarosítása volt. A magyar

[7] PH 1907. ápr. 7.

[8] Dolmányos, István: Kritik der Lex Apponyi. Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. 1900—1918. Bp. 1966. 236—237.

kormány iskolapolitikája már hosszabb idő óta a magyarosítást szolgálta, de a nagy erőfeszítés ellenére sem járt számottevő eredménnyel. Ennek oka abban rejlik, hogy a közoktatás még a XX. század elején is az egyház monopóliuma volt. Magyarországon az iskoláknak csupán 12,1%-a volt állami, a többi (77,3%) egyházi, illetve (8,8%) községi volt.[9]

Az Apponyi-féle törvénytervezet az iskolák állami ellenőrzését irányozta elő tekintet nélkül az iskola fenntartójára. A kormánynak ezenkívül is szüksége volt valamilyen hatékony eszközre ahhoz, hogy állandóan beavatkozhasson a nem állami iskolák ügyeibe, s ezt meg is szerezte azzal, hogy a tanítók számára a korábbinál lényegesen magasabb fizetést írt elő, az addigi 600—800 korona helyett évi 1000—1200 koronát.

A kormány bőkezűsége nem csak azzal magyarázható, hogy javítani kívánt a tanítók anyagi helyzetén. Az Apponyi-féle törvény valamennyi iskolában — beleértve az egyházi és községi iskolákat is — elrendelte a tanítók fizetésemelését. Ha az iskolafenntartó nem tudta a rendelkezést végrehajtani, a következő dilemma elé került: vagy bezárja az iskolát vagy pénzügyi segítségért fordul a kultuszminisztériumhoz. Ez az utóbbi lépés azonban nem csak azt jelentette, hogy az iskola anyagi függésbe került a kormánnyal szemben, hanem azt is, hogy ugyanezen törvény egy másik paragrafusa szerint az állami támogatást élvező iskolákban csupán a kormány által kidolgoztatott és jóváhagyott tanmenet és tankönyvek szerint oktathattak, a magyar nyelv, történelem, földrajz, számtan és polgári jog tanítása pedig csak magyar nyelven történhetett.

Ez pontosan kiszámított csapás volt, azzal a céllal, hogy a nemzetiségek iskoláinak százait a magyarosítás szolgálatába állítsa. Ezen kívül minden iskolában, bárki tartotta is fenn, magyar nyelven kellett tanítani, ha a tanulók több mint 20%-a magyar anyanyelvű volt. A nemzetiségek jogait csorbította a törvénynek az a pontja is, amely szerint a nem magyar iskolák tanulóinak az elemi iskola negyedik osztályának elvégzése után mind írásban, mind szóban tudniuk kellett gondolataikat magyar nyelven világosan kifejezni.[10]

A „világosan" szóval helyettesítették az eredeti törvénytervezetnek azt a még abszurdabb meghatározását, amely szerint „könnyedén" kellett magyarul írniuk és beszélniük. A minisz-

[9] MStK XXXI. köt. 30.
[10] CJH 1907. 357—394.

tertanács a törvénytervezet vitája során elvetette ezt az értelmetlen és gyakorlatilag amúgy is megvalósíthatatlan követelményt.[11]

A magyar törvényhozók gondoskodtak arról, hogy ne csupán a magyar nyelv elsajátítása és a magyar nyelven történő oktatás legyen kötelező. Nem érték be a nyelvi magyarosítással. Ugyanekkora, ha ugyan nem nagyobb figyelmet fordítottak a felnövekvő nemzedék „hazafias" nevelésére. A *Lex Apponyi* előírta az összes iskoláknak és tanítóknak, hogy minden gyermekben ébresszék fel a magyar haza iránti elkötelezettség és a magyar nemzethez való tartozás érzését, függetlenül a nemzetiségi hovatartozástól.

Ennek a „hazafias szellemnek" kellett áthatnia nem csupán a tanterveket és a tankönyveket, de konkrétan meg kellett nyilvánulnia abban is, hogy a törvény szerint minden iskola és minden osztály bejáratánál ki kellett tűzni a magyar zászlót és a magyar címert. Ugyanezen törvény fegyelmi büntetést helyezett kilátásba a tanítók ellen arra az esetre, ha megsértenék a törvény bármely rendelkezését, vagy vétenének az állam, az alkotmány, Magyarország egysége, területi sérthetetlensége és függetlensége ellen, izgatnának a társadalmi osztályok, a vallások és a magántulajdon ellen.[12]

Az Apponyi-féle törvénytervezet jogos elégedetlenséget váltott ki a nem magyar népek körében. Magas egyházi méltóságok tiltakoztak ellene, különösen a román és a szerb görögkeleti és görögkatolikus egyház részéről. Az egyházfőket azonban nem annyira a nemzetiségek jogainak csorbítása, mint inkább az egyházi autonómia megsértése foglalkoztatta. Számos erdélyi, bácskai, bánáti és szlovákiai iskolában tiltakozó gyűlésre és tüntetésre került sor.

A nemzetiségek tiltakozó mozgalma nem talált kellő visszhangra és támogatásra a magyar társadalom demokratikus és szabadelvű köreiben. A magyarországi szociáldemokrácia valójában kitért az elől, hogy harcot indítson a *Lex Apponyi* ellen. A szocialista sajtó, jóllehet elítélte a kormány nemzetiségi politikáját, nem tulajdonított komoly politikai jelentőséget az uralkodó osztályok magyarosító törekvéseinek. A szocialisták az oktatásügyi törvényeket elsősorban a klerikalizmus eszközének tekintették, s nem vettek tudomást a nemzetiségek jogainak nyilvánvaló megsértéséről.

[11] MTJ 1907. 8—4.
[12] CJH 1908. 357—394.

listaellenes volt, hanem olyan cikkelyt is tartalmazott, amely az állami vasutaknak előírta, hogy csak a magyar nyelvet jól beszélő személyeket alkalmazhat. Az új törvény hatálya kiterjedt a magyar királyság egész területére, tehát az autonóm Horvátországra is.

A magyar képviselőház horvát képviselői hasztalan tiltakoztak a törvényjavaslat ellen, joggal mutatva rá, hogy a szolgálati szabályzat ellentmond az 1868. évi magyar—horvát egyezmény betűjének és szellemének. Amikor pedig látták, hogy az alkotmányra és a törvényekre való hivatkozás eredménytelen, obstrukcióhoz folyamodtak. A képviselőház magyar többsége azonban — ismét megsértve az alkotmányt — felhatalmazta a minisztériumot, hogy a parlament hivatalos jóváhagyásának bevárása nélkül, egyszerű kormányrendelettel léptesse életbe a szervezeti szabályzatot. Válaszul a horvát képviselők elhagyták a fővárost, a horvát kormány pedig, élén a bánnal, lemondott. A Horvátországra kiterjesztett magyarosítási kísérlet súlyos és hosszantartó politikai válság kezdetét jelentette.

A szocialista munkásmozgalom a koalíciós kormány idején

1907 első felében a tömegmozgalom már hanyatlóban volt. A városi és a falusi proletariátus sztrájkmozgalma elveszítette korábbi erejét, lendületét és támadó szellemét. A megelőző két évihez viszonyítva csökkent mind a sztrájkok, mint a sztrájkolók száma. Lényegesen gyakoribbá vált a tömeges munkáselbocsátás. A gazdasági harcnak 1907-ben bekövetkező gyengülése a munkásosztály politikai aktivitásában is éreztette hatását. A szocialista munkásmozgalomra, a szociáldemokrata pártra és a szakszervezetekre nehéz idők jártak.[15] A koalíció hatalomra jutása után az országban kialakult új helyzet a régi taktika és a régi stratégia kritikus felülvizsgálását követelte a párttól, tekintve, hogy azok a múltban is kevéssé voltak eredményesek, az új körülmények között pedig teljesen alkalmatlanokká váltak.

A szociáldemokrata pártvezetőség, amely még mindig remény-

vigyen véghez egy politikai tömegsztrájkot. A pártvezetőség arra hivatkozott, hogy a kormány szándékosan provokálja a proletariátus megmozdulását, hogy így egyszerre leszámolhasson mind a párttal, mind a szakszervezetekkel.

Az általános sztrájk szükségessége eközben napról napra nyilvánvalóbbá vált. 1907. január 18-án a bizalmi testület titkos megbeszélést tartott, amelyen a proletariátus valamennyi politikai és szakmai szervezetének képviselői részt vettek. Az értekezleten elhatározták, hogy május 15-én vagy július 15-én általános politikai sztrájkot tartanak. A párt központi vezetőségének három tagja szavazott a határozat ellen. Az alapszervezetek vezetőit megbízták azzal, hogy végezzék el a szükséges előkészítést, tisztázzák a sztrájk résztvevőinek várható létszámát. A pártvezetőség feladatává tették, hogy három millió példányban adjon ki röpcédulákat különböző nyelveken.[16]

A szociáldemokrata bizalmi testületnek — amely a pártkongresszus mellett a legfontosabb fórum volt a pártban — a határozatai azonban papíron maradtak. Nem csoda, hogy az 1907. március 31. és április 2. között megtartott XIV. pártkongresszus a pártvezetőség és annak politikája miatt elégedetlen elemek éles összecsapásának a színterévé vált. A helyi szervezetek nevében számos küldött jelentette ki a pártvezetőség kivárási taktikáját bírálva, hogy a magyarországi proletariátus bármely pillanatban kész az általános sztrájkra, a vezetők azonban erőnek erejével kitérnek a többé-kevésbé radikális akciók elől. A munkásosztály elleni terror és a nyílt üldözés körülményei közepette a *Népszava* a fejlődés békés útjáról és a törvénytiszteletről prédikál, olyan törvényeknek a tiszteletéről, amelyek üldözik a pártmozgalmat — mondotta például a kassai küldött.[17]

A baloldali ellenzék neves képviselői, László Jenő és Vágó Béla felszólalásaikban élesen bírálták a pártvezetőség opportunista politikáját. Tervszerűtlennek, improduktívnak, eredménytelennek és céltalannak nevezték a pártvezetőség tevékenységét. László Jenő szemére vetette a párt vezetőinek, hogy nem nyújtottak kellő segítséget a helyi szervezeteknek, többek között a román és szerb munkások körében terjedő szocialista mozgalomnak.[18]

Vágó Béla javasolta, hogy a nem magyar népek nemzeti pártjainak bevonásával szélesítsék ki az általános választójogi

[16] PI Arch. Bp. Főkap. 1907—29. res. — OL BM res. 1907—58.
[17] MSzPJ 114.
[18] Uo. 123., 132. — Uo. 299.

harc frontját és indítsanak széles körű agitációt az önálló magyar vámterület érdekében.

A baloldali ellenzék a magyarországi szocialista mozgalom fejlődése szempontjából két igen fontos kérdést vetett fel: az önálló politikai, azaz pártszervezetek létrehozásának, valamint az agrárprogram kidolgozásának a kérdését. A kongresszus megbízta a párt vezetőit: az utcai és a házi agitációra támaszkodva kezdjenek hozzá a területi pártszervezetek kiépítéséhez, a következő kongresszuson pedig terjesszenek elő egy ideiglenes agrárprogram-tervezetet.

A párt vezető szerveinek választásakor az ellenzék némi sikereket ért el. Néhány tekintélyes vezetőt a kongresszus nem választott újra. A helyükre lépő új emberek azonban nem rendelkeztek kellő gyakorlattal a pártmunkában, s kellő tekintélyük sem volt ahhoz, hogy önálló politikát folytassanak. Így a központi vezetőségből ideiglenesen eltávolított régi vezetők pozícióikat megőrizték a pártban.

A kongresszust követően ismét megélénkült a proletariátus politikai harca. Serkentően hatott rá az osztrák szociáldemokrácia ragyogó győzelme, amelyet 1907 májusában, az általános választójog ausztriai bevezetése után tartott országgyűlési választásokon aratott. Az osztrák szociáldemokrácia választási sikere a magyarországi munkásokból rendkívüli lelkesedést váltott ki, a burzsoá körökben pedig zavart keltett. Az utóbbiak attól féltek, hogy — mint a sajtóban írták — az ausztriai választások nagy hatást gyakorolnak a magyarországi események további alakulására.[19]

A burzsoá sajtó bizonyosra vette, hogy az ausztriai szociáldemokrácia támogatásával majd felújul a magyarországi proletariátus harca az általános választójogért. Az *Egyetértés* bécsi tudósítója beszámolt arról, hogy a két ország szociáldemokrata pártjának vezetői megbeszélést tartottak, amelyen megvitatták a közös akciók taktikáját. Az osztrák szociáldemokrata vezetők megígérték, hogy a parlamentben harcolni fognak az ellen, hogy olyan magyar kormánnyal kössék meg a gazdasági szerződést, amely nem az általános választójog alapján megválasztott parlamenti többségre támaszkodik. Egyidejűleg megígérték, hogy támogatni fogják azt a „hatalmas méretű akciót", amelyet a magyarországi szociáldemokrácia 1907 júniusában fog megindítani.[20]

[19] Egyetértés 1907. okt. 22.
[20] Egyetértés 1907. máj. 21.

Mindez 1907 nyarán meggyorsította az általános sztrájk előkészítését. A sztrájk előjátékát azok — a magyarországi szociáldemokraták által szervezett — június végi gyűlések jelentették, melyek napirendje általában így hangzott: „Az osztrák választójog és a magyar parlament".[21]

A szociáldemokraták által összehívott gyűlések és tüntetések határozatai hangsúlyozták, hogy az ausztriai munkások sikeres választójogi harcához a magyar proletariátusnak az általános választójogért 1905-ben folytatott küzdelme adta meg a jelt. A határozatok elítélték a kormány munkásellenes intézkedéseit és követelték az általános választójogi törvényjavaslat azonnali benyújtását a parlamentben.[22]

A munkások sok helyütt síkraszálltak a forradalmi harci módszerek alkalmazásáért. A pozsonyi szociáldemokrata szervezet vezetője a kongresszuson élesen bírálta a pártvezetőket, a május 27-én Pozsonyban tartott gyűlésen arra szólította fel a munkásokat, hogy a választójog kiharcolása érdekében menjenek ki az utcára, szedjék fel a köveket, építsenek barikádokra és mutassák meg, hogy nem félnek sem a rendőrgolyótól, sem a csendőrszuronytól, mert elég erősek ahhoz, hogy töröljék le a föld színéről az uralkodó klikket.[23]

Ezen a napon, a gyűlés befejezése után Pozsony utcáin összetüzések történtek a munkások és a rendőrök között. A fent említett szónokot, Wittichet és néhány más szocialistát letartóztatták.[24] De másutt is egymást követték a gyűlések, melyek résztvevői kijelentették: elhatározott szándékuk a politikai jogok kivívása és szervezeteiknek bármilyen eszközökkel való megvédelmezése (ezek közé értve a politikai tömegsztrájkot is). Nagybecskereken Dušan Tušanović, az ismert szerb szocialista vezetésével a munkások május 27-én gyűlést tartottak, amelynek tárgya az ausztriai választások és a magyar országgyűlés volt. Az itt hozott határozat leszögezte az általános választójogért folytatandó harc szükségességét.[25] Júniusban a mozgalom még jobban kiszélesedett.

Az 1906-ban szerzett keserű tapasztalatok ellenére a szociáldemokrata vezetők továbbra is nagy reményeket tápláltak a bécsi udvar és különösen Ferenc József iránt.

[21] FL Bp. Főkap. 1907—32—1064. res.
[22] Uo.
[23] OL K 1909—IV—879.
[24] N 1907. máj. 30.
[25] Narodni Glas (Budapest) 1907. máj. 30.

A nyár elején kiváló alkalom kínálkozott arra, hogy kinyilvánítsák alattvalói hűségüket. Az alkalmat erre Ferenc József pesti útja nyújtotta, aki magyar királlyá koronázásának 40. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségekre látogatott a magyar fővárosba. A szociáldemokrata vezetőség a király fogadására 40 000 szervezett munkást vonultatott a főváros utcáira. Az ünneplők soraiból egyre-másra hangzott a kiáltás: „Éljen a király!", sőt: „Éljen a nép királya!"[26] „Az utcákon teljes rend és nyugalom uralkodott" — írta egy bécsi lap. Az uralkodó és a „nép" egymásra találása tökéletes volt. A fényűző fogadtatás és a „nép királya" tiszteletére elmondott köszöntők nem a tömegek spontán érzelemnyilvánításai voltak, hanem a szociáldemokrata vezetőség által gondosan kitervelt és előkészített színjáték.

A szociáldemokrata vezetők minden igyekezete arra irányult, hogy Ferenc Józsefet megkülönböztessék a magyar oligarchiától, és az általános választójog rendíthetetlen hívének tüntessék fel, s az általános választójog meg nem valósulásáért teljes egészében a koalíciót okolják. Ferenc József megérkezése napján a *Népszava* így írt: „A nemzet . . . a királyt akarja a nép ellen kijátszani. *Ezért* a mai napon az utcára vonult ki a nép. Lássa és hallja őt a király, hogy . . . íme a nép vele és az egész országgal tudatja, hogy *nem nyugszik, míg jogát, jussát ki nem vívta*". „A királyról tudja mindenki, hogy az akarja az általános, titkos választójog megvalósulását. De a király kormányáról tudja mindenki, hogy ez nem akarja."[27]

A párt vezetői a szociáldemokrata munkásoknak a párt iránt tanúsított bizalmát s a demokratikus választójog kivívására irányuló őszinte törekvését arra használták fel, hogy az ünneplésnek monarchista jelleget adjanak. A Magyarországi Független Szocialista Parasztpárt (Várkonyi-párt) lapja, a *Földmívelő* ezt a forradalmárokra nézve megalázó színjátékot a magyarországi szociáldemokrácia története szégyenfoltjának nevezte, s egyben ezért — a szocialista mozgalom számára — „veszélyes és káros bűntettért" a teljes felelősséget közvetlenül a párt központi vezetőségére hárította.[28] A bírálatra válaszolva a pártvezetőség viszont azt bizonygatta, hogy az általános választójog problémája szoros érdekközösséget hoz létre az uralkodó és a munkásosztály között, továbbá hogy a király és a proletariátus egyenlő

[26] N 1907. jún. 7.
[27] Uo.
[28] Földmívelő 1907. jún. 14.

mértékben érdekelt a modern szociális-politikai reformok végrehajtásában, közöttük hosszú időn át nem is lesz semmi ellentét.[29]

E nyílt „monarchoszocializmus" ellenzői ismételten bizonyítani próbálták, hogy kibékíthetetlen ellentét van a proletariátus és a Habsburg-dinasztia érdekei között. Az egyik bíráló cikk szerzője emlékeztetett arra, hogy a magyar képviselőház által 1906 és 1907 folyamán elfogadott nép- és munkásellenes törvények mindegyikét ugyanaz a Ferenc József hagyta jóvá, akit a szociáldemokrata vezetők annyira magasztalnak. A szerző még hozzáfűzte, hogy a királynak pénz és katona kell, nem pedig általános választójog. Ha pedig az 1905—1906-os politikai válság idején foglalkozott is ezzel a gondolattal, ezt csupán azért tette, hogy kordában tartsa az ellenzéki dzsentrit. A magyar munkásokat nem szabad arra kényszeríteni, hogy a király számára kikaparják a tűzből a gesztenyét. A proletariátusnak és pártjának önálló osztálypolitikát kell folytatnia; nem szabad, hogy a dinasztiától kapható segítség hamis illúziójába ringassák magukat. Ezt követeli mindenki, aki szívén viseli a magyarországi szocialista mozgalom sorsát.[30]

1907 nyarán tovább erősödött a választójogi reformért folyó mozgalom. Hajszálon múlott, hogy az általános sztrájk idő előtt ki nem robbant. Június első napjaiban Andrássy belügyminiszter rendeletet adott ki az építőmunkás szövetség feloszlatására. Mihelyt erről a munkások tudomást szereztek, Budapesten 79 szakszervezet 285 küldötte titkos tanácskozásra gyűlt össze. A többség a sztrájk azonnali meghirdetését követelte. A legnagyobb szakszervezetek vezetői azonban kijelentették, hogy a sztrájk általánossá válhat, magával ragadhatja az egész országot, erre pedig a munkásosztály még nem készült fel.[31]

A megbeszélésen résztvevők többsége, különösen a budapesti munkások küldöttei, továbbra is a sztrájk azonnali meghirdetése mellett voltak. A vezetőknek csak nagy nehézségek árán sikerült visszatartaniuk a munkásokat ettől a lépéstől. Az értekezlet elítélte a hatósági terrort és kijelentette, hogy a feloszlatott szövetséget nyomban újjászervezik mint „szabad szervezetet". Egyúttal rámutattak arra, hogy a kormány szóban forgó lépésének közvetlen célja a munkások idő előtti megmozdulásának kiprovokálása volt.

[29] N 1907. szept. 5.
[30] Uo.
[31] PH 1907. jún. 12.

A forradalmi hangulatú munkásság nyomására a határozatba került a következő fontos megállapítás: a munkásosztály tudja, hogy a harc elkerülhetetlen, s hogy ezt a harcot csak a legradikálisabb eszközökkel, mindenekelőtt a tömegsztrájk segítségével lehet következetesen végigvinni. Az értekezlet résztvevői felszólították az ország proletariátusát: álljon készen arra, hogy a feloszlatott szövetségeket bármely pillanatban „szabad szervezetekkel" pótolja és országos mozgalmat indítson — utcai és házi agitáció segítségével — a bizalmi hálózat kiépítésére.[32]

Ettől az időtől kezdve a magyarországi proletariátus harca egyetlen célnak volt alárendelve: a politikai tömegsztrájk előkészítésének és végrehajtásának. 1907 szeptemberében a mozgalom döntő szakaszához érkezett. Az *Újság* azt írta ezekben a napokban, hogy az egész országban folyik az agitáció, a szakszervezetek egymás után csatlakoznak az általános sztrájkhoz; vidéken is mindenfelé folynak az előkészületek a munkabeszüntetésre.[33] Szeptember végére már 80 város és község munkásai jelentették, hogy készek sztrájkba lépni.[34] A szociáldemokrata párt szeptember 10-én felhívást tett közzé, amelyben felszólította Magyarország népét, hogy a parlament őszi ülésszaka megnyitásának napján, október 10-én az egész országban szüntesse be a munkát.

A mozgalom lendülete erősen aggasztotta az uralkodó osztályokat, akik joggal féltek attól, hogy zavargások és megmozdulások lesznek Budapesten, Temesvárott, Kolozsvárott, Aradon, Nagyváradon, Brassóban, Lugoson, Szatmárnémetiben, Kassán, Petrozsényben, Vajdahunyadon, Békéscsabán és Szegeden. A hatóságoknak javasolták, hogy tartsák állandó megfigyelés alatt az iparvállalatokat, a bányákat, különösen ott, ahol „nemzetiségi települések" vannak és ahol dinamitkészleteket őriznek.[35]

Kossuth Ferenc (a Függetlenségi Párt vezére) kereskedelemügyi miniszter kezdeményezésére a kormány minden óvintézkedést megtett, hogy gyengítse az általános sztrájk hatását. Szeptember 23-án Kossuth átirattal fordult a miniszterelnökhöz, a belügyminiszterhez és a pénzügyminiszterhez, javasolva, hogy az állami vállalatok munkásait (beleértve az államvasutak dolgozóit is) hivatalosan tiltsák el a sztrájkban való részvételtől, a

[32] Világszabadság 1907. jún. 15.
[33] Az Újság 1907. okt. 12.
[34] Az Újság 1907. szept. 26.
[35] OL PM 1907—10.

rendőrséget és a csendőrséget pedig lássák el a szükséges instrukciókkal „az összetűzések és a rendzavarások" megakadályozása érdekében.

Ugyanezen a napon Kossuth Ferenc a következő rendelkezést küldte az államvasutak igazgatóságának: „Semmi körülmény között sem tűrhetem. . . , hogy az ilyen akcióban [az általános sztrájkban — T.I.] az államvasutak alkalmazottai részt vegyenek." A miniszter az 1907-ben kiadott vasúti szolgálati szabályzatra hivatkozva megbízta az igazgatóságot, figyelmeztesse a munkásokat és a tisztviselőket, hogy aki részt vesz a sztrájkban, azt azonnal elbocsátják.[36]

Az egyébként határozatlan miniszternek ez a szokatlan „keménysége" meglepte az őt jól ismerő kollégákat.

Kossuth bátyjához, Tódorhoz intézett október 12-i levelében azzal dicsekedett: megmutatta miniszter kollégáinak, hogy ha kell, azaz ha a haza érdeke és a kötelesség parancsolja, kemény is tud lenni. Erre új alkalom kínálkozott, amikor a belügyminiszter legnagyobb rémületére megtiltotta 90 000 vasutas részvételét az október 10-i sztrájkban. Wekerle és Andrássy igyekeztek lebeszélni őt erről a lépésről, de eredménytelenül. Ő ugyanis úgy látta, elérkezett az ideje annak, hogy megfékezzék a nekivadultakat, most vagy soha. Szigorú intézkedéseinek ragyogó sikerük volt: az engedetlenek száma csekély volt —, azokat pedig kidobták.[37]

Kossuth Ferenc azonban hiába igyekezett a munkásüldözés minden érdemét önmagának tulajdonítani. A többi miniszter semmivel sem maradt el mögötte buzgalomban és találékonyságban. Andrássy belügyminiszter szeptember közepén valamennyi helyi hatósághoz körlevelet intézett, amelyben előírta számukra, hogy haladéktalanul tegyenek lépéseket „a szociáldemokrata vezetők által szervezett nagyméretű rendzavarások" megelőzése és elhárítása érdekében. A belügyminiszter az október 10-re kitűzött általános sztrájkot „a parlament szuverenitása elleni terrorista cselekedetnek" minősítette, és megparancsolta a hatóságoknak „valamennyi törvényes eszköz" alkalmazását a béke és a rend megőrzése érdekében. Utalt arra, hogy „kívánatos" volna a gyűlések betiltása, mivel azok fokozzák az elégedetlenséget és a nyugtalanságot. Andrássy különleges elővigyázatossági intézkedéseket javasolt azokon a helyeken, ahol jelentős munkástömegek koncentrálódtak és ahol szakszervezeti agi-

[36] Uo.
[37] OL Kgy II. 10, 1850—1923. 1907. okt. 12.

táció volt tapasztalható. Ezeken a helyeken a közigazgatás, a rendőrség, a csendőrség és a gyárigazgatóságok teljes összefogását tartotta szükségesnek úgy, hogy ezeknek az erőknek állandó kapcsolatban kell állniuk egymással és egységes terv alapján, közösen kell cselekedniük.[38]

A magyarországi szocialista mozgalom egész története folyamán a proletariátus egyetlen más megmozdulása sem váltott ki ekkora előkészületeket a burzsoázia és az államapparátus részéről, mint az 1907. október 10-i politikai tömegsztrájk. A rendőrséget és a csendőrséget teljes készültségbe helyezték.[39] A nagyobb ipari központokból mind újabb és újabb erősítéseket kértek.

A munkásainak forradalmi hangulatáról és harci szelleméről híres pécsi szénmedence rendőrfőnöke már szeptember 27-én erősítést kapott. Október 7-én, vagyis három nappal a döntő események előtt a rendőrfőnök további katonai erősítéseket kért Budapestről, azzal az indoklással, hogy „a munkások komoly akciókra készülnek".[40]

Október 9-én a budapesti rendőrfőkapitányság megtiltotta, hogy a tüntetők vörös zászlókat és „sértő feliratokkal" ellátott transzparenseket vigyenek, továbbá, hogy a királyt, a kormányt és az osztályokat sértő jelszavakat hangoztassanak.[41] A munkásokat azonban már semmiféle erő sem tarthatta vissza.

Az 1907. október 10-i „Vérvörös csütörtök"

Október 10-én reggel a főváros valamennyi ipari kerületéből megindultak a népes munkáscsoportok a Városligeti felé. Itt oszlopokba fejlődtek, majd a Parlamenthez vonultak. A lenyűgöző méretű tüntetés szigorú fegyelmezettségről tett tanúbizonyságot. Hiába voltak megerősített katonai és rendőrosztagok, ezen a napon a munkásosztály volt az úr a főváros utcáin. A rendőrfőkapitány előzetes tilalma ellenére a tüntetők soraiban a vörös szín uralkodott. A tüntetők által vitt hatalmas plakátokon és transzparenseken vörös betűkkel írott jelszavak voltak olvashatóak: „Éljen az általános választójog!", „Le az osztályuralommal!", „Nincs haza jogok nélkül!". A férfiak kalapját is vörös szalagok díszítették.

[38] PI Arch. BM eln. 1907—770. res.
[39] Budapest 1907. okt. 8.
[40] Pécsi áll. lt. Polg. eln. 1907—47.
[41] BH 1907. okt. 9.

A menetnek külön színt adott a munkáslányok élénkpiros ruhája és a gázgyári munkások vörös sapkája. A proletárok százezres serege végigvonult Budapest arisztokrata és polgári negyedein, a Marseillaise-t és más forradalmi indulókat énekelve.[42] A rendőrségnek, amely előzőleg arra számított, hogy a sztrájkban legfeljebb 20—25 000 ember fog részt venni,[43] volt annyi esze, hogy még csak kísérletet se tegyen a beavatkozásra.

A szociáldemokrata párt küldöttsége Bokányi Dezső vezetésével megjelent a képviselőházban, hogy ott — a magyarországi proletariátus nevében — követelje az általános választójog mielőbbi bevezetését. A küldöttséget Justh Gyula, a képviselőház elnöke fogadta. Justh, miután meghallgatta a munkások képviselőit, válaszában kikelt az ellen, hogy a munkások tömegsztrájkkal próbálnak nyomást gyakorolni „az osztályok fölött álló" országgyűlésre, amely a választójogi reform ügyében nem valamely osztály javára, hanem „az egész haza" közös érdekeinek megfelelően fog dönteni. Justh szavait félbeszakítva Bokányi megjegyezte, hogy „Mindez szépen hangzik, de nem igaz". Ezt követően éles szóváltás zajlott le a Justh kíséretében levő képviselők és a szocialisták között.

Az a hír, hogy a küldöttséget durván fogadták, felháborodást keltett a munkások között. A tüntetők soraiban ilyen felkiáltások hallatszottak: „Le a népámító koalícióval!" „„Le a feudálisok fekete bandájával!". A szociáldemokrata vezetőknek minden ékesszólásukra szükségük volt, hogy megnyugtassák a munkásokat.

Népes tüntetések és sztrájkok zajlottak le ezen a napon Pécsett és Temesvárott (20—20 000 résztvevővel), Fiumében (18 000), Pozsonyban (12 000), Debrecenben (10 000) stb.[44] A hivatalos adatok szerint is majdnem 200 000 munkás vett részt az általános sztrájkban.[45]

A „Vérvörös csütörtökön" a magyarországi soknemzetiségű proletariátus magas fokú szervezettségről, megnövekedett osztályöntudatról s a forradalmi harcra való készségről és képességről tett tanúbizonyságot. Ez volt az október 10-i események legfontosabb tanulsága. Ezzel a ténnyel számolnia kellett a pol-

[42] N 1907. okt. 11. — PI Arch. Szántó Béla visszaemlékezése. Kézirat 89—90.

[43] Budapest 1907. okt. 4.

[44] N 1907. okt. 12.

[45] Munkabeszüntetések és munkáskizárások Magyarországon az 1907. évben. Bp. 1909. Függelék.

gári sajtónak is, amely pedig rendszerint nem vett tudomást a szocialista mozgalomról.

Az egyik kormánypárti lap *Próba-háború* című cikkében azt írta, hogy bár az általános sztrájk nem gyakorolt különösebb hatást sem a burzsoáziára, sem a parlamentre, mindenesetre bebizonyította, hogy az utca a szociáldemokratáké és hogy nincs az országban még egy olyan párt, amely képes volna ekkora tömegeket mozgásba hozni.[46]

A Függetlenségi Párt lapja az eseményekből azt a következtetést vonta le, hogy az általános sztrájk rendkívül erős fegyver és ezt a fegyvert ki kell ütni a munkások kezéből, mivel veszélyezteti a társadalom fennállásának gazdasági feltételeit.[47]

A belügyminiszter felszólalt a képviselőházban és a felháborodott és megrémült „publikum" megnyugtatására kisebbíteni igyekezett a sztrájk jelentőségét. Ezek a zavargó tömegek nem veszélyesek, mondotta a miniszter arra utalva, hogy nem egész Magyarország szüntette be a munkát, sőt még a fővárosban sem állt le minden gyár és üzem. Arra hivatkozva, hogy az összegyűjtött statisztikai adatokat még nem dolgozták fel, Andrássy óva intette a kormányt és a parlamentet attól, hogy a választójogi reformtervezet kidolgozása során „elhamarkodott és könnyelmű" lépéseket tegyenek.[48]

Kezdett tehát világossá válni, hogy a koalíciós kormány sem szándékozik változtatni a választási rendszeren.

Az 1907. október 10-én lezajlott „Vérvörös csütörtökkel" lezárult a magyarországi munkásmozgalomnak egy szakasza. Az ezt követő viszonylagos nyugalmi periódus majdnem 1912-ig tartott.

Bár az általános választójognak tömegmegmozdulásokkal való kiharcolására tett kísérletek nem jártak eredménnyel, a proletariátus nem mondott le közvetlen politikai céljáról, a társadalmi rend demokratizálásáról. Mégis, a hosszas, majdnem szakadatlan és sok erőfeszítést követelő, de konkrét, politikai eredményeket nem hozó harcok után bizonyos csalódottság következett be, a fáradtság jelei jelentkeztek.

Szerepet játszott ebben a pszichológiai tényező is. Tíz- és százezernyi öntudatos munkás indult harcba, remélve, hogy a győzelem közeli és biztos. Ezt a spontán hitet erősítette a szociál-

[46] Egyetértés 1907. okt. 11.
[47] N 1907. okt. 11.
[48] KN XIII. köt. 14.

demokrata párt állandó szóbeli és sajtópropagandája. Az általános választójog eszméjéből végül fétis lett. Túlságosan sok reményt fűztek nem csupán a választójoghoz, de az egynapos politikai tömegsztrájkhoz is, amelyet majdhogynem a proletariátus „utolsó fegyverének" kiáltottak ki. A „Vérvörös csütörtök" előestéjén a székesfehérvári vasutasgyűlésen felszólaló szociáldemokrata szónok például ezt mondta: „Forradalom előtt állunk, éppen úgy, mint 1848-ban... Amint 1848-ban nem válogatták apáink az eszközöket, mi sem fogjuk válogatni... Jöjjön, aminek jönnie kell."[49]

Október 10-e azonban nem hozta meg a remélt sikert, s az ezt követő csalódás azért is lehetett nagy, mert a párt nem pontosan határolta körül sem az általános választójog, sem az általános sztrájk objektív jelentőségét és jellegét. Mindez feltétlenül hozzájárult ahhoz, hogy a munkásmozgalomnak egyes, az opportunizmussal elégedetlen elemei most az anarchizmus, az anarchoszindikalizmus oldalára álltak.

A „forradalmi szocialisták" csoportja, amely már 1906-ban bírálta a szociáldemokrata pártvezetőség taktikáját, a parlamentarizmus túlértékelését, közeledni kezdett Batthyány Ervinhez, a „tiszta anarchizmus" hívéhez. A pártvezetőségnek durva és erőszakos eljárása, amellyel adminisztratív úton kizárta a „forradalmi szocialistákat" a *Testvériség* szerkesztőségéből, csak gyorsította ezt a folyamatot. Az áramlathoz csatlakozó Mérő Gyula csoport — mivel nem állt szoros kapcsolatban a munkásszervezetekkel — végül is Batthyány Ervin lapjához, a *Társadalmi forradalom*hoz csatlakozott.[50]

Az október 10-i általános sztrájk előestéjén a „forradalmi szocialisták" *A munkástestvérekhez* címmel röplapot bocsátottak ki, amelyben a politikai tömegsztrájkkal szembehelyezték a gazdasági sztrájk anarchista eszméjét, az általános választójoggal és a parlamentarizmussal pedig mindenfajta politikai harc tagadásának az elvét. A magyar munkásokat arról igyekeztek meggyőzni, hogy a választójog kivívása egyáltalán nem szünteti meg a tőkés elnyomást és kizsákmányolást, ellenkezőleg, „rendkívüli mértékben" nehezíti a munkásosztály harcát a saját felszabadításáért. Kifejtették, hogy a választójog reformjára nem a munkásoknak van szükségük, hanem a hatalomra törő kereskedő és ipari burzsoáziának.

[49] PI Arch. Fejér m. főisp. 1907—607.

[50] Mucsi Ferenc: Az első orosz forradalom és a magyar munkásmozgalom. Bp. 1956. 155—160.

A „forradalmi szocialisták" felszólították a magyar proletárokat, hogy október tizedikét változtassák a „közvetlen forradalmi cselekvés" első lépésévé. Ezen a napon — írták a kiáltvány szerzői — a proletároknak nem a politikai jogokért és a politikai szabadságért kell harcolniuk, hanem „a gazdasági felszabadulásért".[51]

A nyíltan anarchista nézetek propagálása révén a „forradalmi szocialisták" csoportja kívül került a szocialista mozgalmon, mivel a magyar munkásmozgalomban sem az anarchizmusnak, sem az anarchoszindikalizmusnak nem voltak gyökerei és hagyományai.

A szervezkedés új útjainak keresése

A szociáldemokrata pártra súlyos következményekkel járt a társadalmi és politikai rend demokratizálásért folytatott mozgalom kudarca. A jelentős erőfeszítések és a csekély eredmények szembetűnő aránytalansága egyfelől szkepticizmust, sőt nihilista hangulatokat idézett elő a pártban, másfelől azonban ösztönzést adott új utak és új harci módszerek keresésére is.

A régi taktika felülvizsgálására késztette a pártvezetőséget az a tény, hogy az erőviszonyok megváltoztak a kormánykoalícióban egyesült reakció javára. Az első tanulság, amelyet a pártvezetőség a kialakult helyzetből levont, az volt, hogy a támadásból védekezésbe kell átmenni. Ebből adódott a második következtetés: az új körülmények közepette a munkásosztály harcának a súlypontja „hosszú időre" áttevődik politikai térre, de ezt a harcot más eszközökkel kell folytatni.[52]

A burzsoázia és az állam támadása a szakszervezetek és a sztrájkok ellen gyengíti ezek hatékonyságát, de egyben a proletariátus ellenállásának az erejét is. A munkásmozgalom bekövetkezett „válságos szakaszában" nem eléggé hatékonyak a féllegális „szabad szervezetek" sem. Mivel szoros kapcsolatban állnak a szakszervezetekkel, alkalmasak arra, hogy védelmezzék az egyes szervezetek érdekeit, az egész munkásosztályt érintő politikai harcra azonban már nem alkalmasak.

Éppen ezért ebben a szakaszban a szociáldemokrácia számára az elsődleges feladat a pártépítés, az önálló politikai szervezetek létrehozása. A baloldali ellenzék által felvetett eszme, a párt és a szakszervezetek különválasztása a XIV. kongresszust követően a

[51] PI Arch. Plakáttár.
[52] N 1907. nov. 20.

körülmények hatására tehát konkrét formákat kezdett ölteni, jóllehet nem valósult meg teljesen. Mivel a pártszervezetek megalakításához a hatóság nem adott engedélyt, a pártvezetőség terve szerint a pártszervezetek illegálisak lettek volna, a szervezett munkások bevonásával az utcánként és házanként szervezett bizalmi hálózati rendszerre támaszkodtak volna.[53] Mindez azonban csak terv maradt.

1907 végétől kezdve a szociáldemokrata vezetők minden erőfeszítésüket a „házi és utcai agitációra" összpontosították. Nagy figyelmet fordítottak a *Népszava* és a röpiratok terjesztésére, politikai gyűlések szervezésére, a városi kerületi bizalmiak és a pártvezetőség közti állandó kapcsolat fenntartására.[54]

1907 december közepén a pártvezetőség kidolgozta és jóváhagyta a bizalmi testület szervezeti szabályzatát. Ebből kiderült, hogy nincs határozott elképzelésük a pártszervezetek funkciójáról, feladatairól és szerepéről. Az első pont szerint a testületben képviselettel rendelkeznek mind a párt-, mind a szakszervezetek, ha rendszeresen fizetik a tagdíjat.

A párttagság formai kritériuma a tagdíjfizetés volt. A szervezeti szabályzat szerint minden egyes bizalmi 50 olyan szervezeti tagot képviselt, aki rendszeresen teljesítette ezt a feltételt. A testület ülését a pártvezetőség havonta egyszer hívta össze, vagy pedig alkalomszerűen, legalább 10 szervezet bizalmijának kérésére.[55] A két pártkongresszus közötti időszakban a pártélet időszerű kérdéseit megvitató és azokról döntéseket hozó bizalmi testület a későbbiek folyamán fontos szerepet játszott a magyarországi munkásmozgalomban.[56]

A pártvezetőség, midőn a házi és utcai agitáció segítségével hozzákezdett a bizalmi hálózat kiépítéséhez és a szervezésre összpontosította a párt figyelmét, a pártszervezeteket mindenekelőtt a választási hadjáratokban és a parlamenti tevékenység segítésére kívánta felhasználni. Horovitz Jenő, a titkárság tagja, 1907 decemberében a pártiskola megnyitásán elhangzott beszédében felhívta a hallgatókat, hogy aktívan készüljenek fel arra a nem is távoli jövőre, amikor már meglesz az általános választójog, vagy legalábbis a szélesebb körű választójog. Kifejtette reményét, hogy a parlamentbe bekerül néhány elvtársa is.[57]

[53] Uo.
[54] N 1907. nov. 28.
[55] N 1907. dec. 15.
[56] PI Arch. Bgy., Horovitz Jenő levele Beck Somához. 1907. II. 20.
[57] N 1907. dec. 1.

Magát az iskolát azzal a szűken értelmezett gyakorlati céllal létesítették, hogy olyan szocialista képviselőket képezzenek ki, akik majdan méltó vitapartnerei lesznek a polgári-földesúri pártok tapasztalt szónokainak, a budapesti országház kupolái alatt. A tantervben a következő tárgyak szerepeltek: gyakorlati politika, magyar közjog, az 1867-es kiegyezés és a dualizmus, az osztrák—magyar gazdasági kapcsolatok.

A párt átszervezését tehát közvetlenül alárendelték a parlamenti tevékenységnek. Ugyanakkor a pártban egyre jobban hittek abban, hogy a munkások megkapják hamarosan a választójogot. Ezt a nézetet a szociáldemokrácia reformista és baloldali elemei egyaránt vallották. A baloldali szociáldemokrata Czóbel Ernő és Pogány József a pártvezetőséget bíráló írásaikban kifejtették, hogy a választójog elnyerése már olyan közeli, hogy szinte az egész ország készül rá. Czóbel Ernő és Pogány József egyébként a pártnak területi elv szerinti átszervezését sürgette.[58]

A magyar proletariátusnak a szociáldemokrata párt közvetlen irányításával kialakult és megerősödött szervezetei alkották a magyarországi szocialista mozgalom bázisát és támaszát. A párt és a szakszervezetek összehangolt tevékenysége volt a munkásmozgalom sikereinek egyik legfőbb feltétele. Mindkét szervezet vezetői hűséget esküdtek a marxizmusnak, elhatárolták magukat a bernsteinizmustól, és az osztályharc híveinek vallották magukat. A vezetők szavai és cselekedetei közötti szakadék a dolgok belső logikája folytán nem maradhatott sokáig következmények nélkül. A párt- és a szakszervezeti vezetőség gyakorlati reformizmusa behatolt a helyi szervezetekbe is. Ezt jól mutatja egy 1907 végén lejátszódott esemény.

1907 októberében a nyomdász-szakszervezet — az egyik legerősebb magyarországi szakszervezet — kollektív szerződést kötött a nyomdatulajdonosokkal. A szerződés lényege az volt, hogy néhány koronás munkabéremelés fejében a szakszervezet kötelezte a tagokat, hogy csak azokban a nyomdákban dolgozzanak, amelyek tagjai a kartellnek. Ily módon ez a szociáldemokrata szakszervezet elősegítette, hogy a könyvpiacon — a vásárlók rovására — magas monopolárak alakuljanak ki. A kollektív szerződés megkötése után a nyomdatulajdonosok azonnal felemelték 10%-kal a könyvek és az újságok árát. A nyomdász-szakszervezet tehát — a szűk szakmai érdekeket helyezte előtérbe az összmunkásság érdekeinek rovására. Ez veszélyes

[58] Szocializmus 1907—1908. No. 12. 369.

precedens volt annál is inkább, mert a munkáltatók a sütőipari munkásoknak is felajánlották a hasonló kollektív szerződés megkötését.

A fent említett kollektív szerződést a nyomdász-szakszervezet a szociáldemokrata párt központi vezetőségének tiltakozása ellenére kötötte. Ezt követően a pártvezetőség határozottan elítélte a szakszervezetet, mert vezetői megsértették az osztályharc elveit.[59] Ez helyes, elvszerű állásfoglalás volt. Csakhogy a nyomdász-szakszervezet vezetőségének eljárása csupán természetes megnyilvánulása volt annak a szellemnek, amelyben a szociáldemokrata vezetőség a munkásokat nevelte, annak, hogy apróbb „vívmányok" kedvéért kompromisszumot lehet kötni az uralkodó osztályokkal és le lehet mondani a harc forradalmi módszereiről.[60]

A *Typographia*, a nyomdász-szakszervezet lapja legalábbis furcsának találta, hogy éppen az a *Népszava* ír az osztályharc elveinek érvényesítéséről, amelyik nap mint nap kompromittálja az osztályharcot. A szemrehányás jogos volt ugyan, de a nyomádsz-szakszervezet vezetői nem érték be ezzel, hanem a saját hibás lépésüket megpróbálták elméletileg alátámasztani és megmagyarázni. Bernsteinre hivatkozva bizonygatták, hogy a szerintük már dogmává vált marxi osztályharcelmélet nem tekinthető a társadalmi folyamatok és a társadalmi fejlődés egyetlen és legfőbb magyarázatának. Véleményük szerint az osztályharc elmélete pontosabb meghatározásra, finomításra szorul. Az osztályharcról szóló régi elmélet — írta a lap — nem veszi figyelembe, hogy a két ellentétes osztály — a bérmunkások osztálya és a tőkés osztály — nem homogén, hanem számos olyan csoportot foglal magában, amelyek érdekei eltérőek, sőt egymással ellentétesek. Éppen ezért nem állítható, hogy a társadalom két vagy három osztályból áll.

A *Typographia* „teoretikusai" a marxizmus „objektív" revízióját sürgették, s azt állították, hogy jogi, esztétikai és egyéb erők érvényesülése folytán az osztályharc „enyhülése" tapasztalható, ez pedig lehetetlenné teszi a forradalmi robbanásokat. Az osztályellentétek enyhítését mozdítja elő a nyomdászok által kötött kollektív szerződés éppúgy, mint a szociáldemokrata pártnak az a törekvése, hogy bekerüljön a képviselőházba.[61]

[59] N 1907. okt. 19.
[60] Társadalmi Forradalom 1907. nov. 15.
[61] Typographia 1907. nov. 8.

A *Typographia* vezércikke nem tartotta jónak a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek közötti akkori viszonyt. Minthogy a politikai párt erkölcsi és anyagi bázisát a szakszervezetek alkotják, a párt uralma még inkább megengedhetetlen — hangsúlyozta.

Mivel a választójogi reformot nem sikerült egyetlen csapással és pusztán a szervezett proletariátus erőivel kivívni, a szociáldemokrata párt számára ismét felvetődött a munkásosztály szövetségeseinek kérdése. A pártvezetők mindenekelőtt a magyar polgárságot és a Habsburg-dinasztiát tekintették szövetségesüknek.

A szociáldemokrata vezetők továbbra is úgy vélték, hogy Ferenc József az általános választójog híve, s éppen ezért nagy reményeket fűztek az udvar és a koalíció közötti újabb konfliktushoz, amely szerintük csakis a koalíció vereségével és a nagylelkű király által adományozandó választójogi reform diadalával végződhet.

Csupán egyetlen körülmény árnyékolta be a fényesnek ígérkező perspektívákat: az országban, mint ők maguk megállapították, nem volt olyan polgári párt, amelyre a dinasztia támaszkodhatott volna, az pedig nem volt várható, hogy szociáldemokratákat nevezzenek ki miniszterekké. A XIV. Pártkongresszuson hivatalos beszámolót tartó Garbai Sándor kifejtette: Magyarország egyik legfőbb baja az, hogy még nem jött létre olyan radikális polgári párt, amely — szükség esetén — képes lenne átvenni a hatalmat a koalíciótól.[62] Ebből azt a következtetést vonta le, hogy a proletariátusnak és a szociáldemokrata pártnak életbevágó érdeke egy ilyen párt mielőbbi megalakulása.

A háború előtti időszakban a szociáldemokrata ideológiában uralkodóvá váló fenti koncepciónak az elméleti megalapozását a legnevesebb vezetők (Garami Ernő, Kunfi Zsigmond) beszédei és cikkei szolgáltatták. A koncepció lényege a következő volt: Magyarországon — mint Kunfi Zsigmond írta — gazdasági, s még inkább társadalmi-politikai tekintetben még mindig feudalizmus van. Az ország csak most kezd áttérni a kapitalizmus kezdeti fokára.[63]

Sajátos álláspontot képviselt Varga Jenő, aki nagy érdeklődést tanúsított az elméleti kérdések iránt. Szerinte a magyarországi körülmények között a legfontosabb a kapitalizmus, elsősorban a modern nagyipar fejlődése. Ezt nevezte a munkás-

[62] MSzPJ XIV. 182—183.

[63] Kunfi Zsigmond: A pártkongresszus előtt. Szocializmus 1907—1908. 12. sz. 353.

osztály és a radikális burzsoázia „alapvető érdekközösségének". Éppen ezért Varga Jenő azt javasolta a pártnak, hogy támogassa a magyar burzsoáziát az Ausztriához fűződő gazdasági kapcsolatok alapvető kérdéseiben, kivált az önálló vámkérdésben, leszámítva természetesen azokat az eseteket, amikor a burzsoázia érdekei közvetlenül és egyenesen ellentétesek a proletariátus érdekeivel. Ha azt akarjuk, hogy erős munkásmozgalmunk, erős munkásosztályunk legyen, erős burzsoáziával kell rendelkeznünk — írta Varga Jenő. Varga azonban azt is megértette, hogy magának a szociáldemokrata pártnak nincs sok remélni valója a burzsoáziától. Először azért, mert Magyarországon még nincs „osztályöntudatos" burzsoázia és nincs olyan párt, amely a képviselőházban tisztán burzsoá érdekeket tudna képviselni. Másodszor azért, mert ha a jövőben kialakulna is egy ilyen párt, a burzsoáziának és a burzsoá pártoknak semmiképpen sem érdeküknek a munkásosztály és a munkáspárt erősítése. Ezért a szociáldemokrata pártnak támogatnia kell ugyan a burzsoáziát, de semmiféle ellenszolgáltatásra nem szabad számítania.[64]

Kunfi Zsigmondnál és Varga Jenőnél sokkal tovább ment a magyarországi szociáldemokrácián belül jelentkező opportunizmus legfőbb ideológusa, Garami Ernő, aki Szabó Ervin nézeteit saját politikája igazolására használta fel. Az 1848. évi magyarországi forradalom — vallotta Garami — sem demokratikus, sem polgári nem volt. Ez csupán a középbirtokos nemesség felkelése volt az arisztokrácia és Bécs ellen. Ettől az időtől kezdve — írta — nem sok változás történt a felépítményben, ha nem számítjuk a proletariátus megjelenését. A munkásosztály fellépett a „nemzeti vonal ügye" ellen és ezzel az udvart a demokratikus reformok pártolójává tette. A XX. század első évtizedében — folytatta — a proletariátus fejezi be azt a polgári forradalmat, melynek karikatúrája volt a magyar nemesség 1848-as forradalma.[65]

Garbai és Garami fenti nézeteit továbbfejlesztve Kunfi — igaz bizonyos fenntartásokkal és nem annyira leegyszerűsítve — azt bizonygatta, hogy a dinasztia némileg maga is érdekelt a választójogi reformban, mert annak segítségével a király fel tudná használni a tömegeket a dzsentrik ellen.[66]

Ez az elemzés hamis alapokon nyugodott. A dinasztiának a választójogi reformhoz nem fűződött valódi érdeke; ez számára

[64] N 1907. ápr. 20. 27.

[65] Garami Ernő: Magyarország 1848-ban és 1908-ban. Szocializmus 1907—1908. 8. sz. 225.

[66] Kunfi i. m. 353—354.

csak pillanatnyi taktika volt, amelyhez mindössze egyszer, a dualizmus 1905-ös súlyos válsága idején folyamodott, egy olyan időpontban, amikor rendkívül nehéz helyzetbe került. Azóta azonban a helyzet megváltozott.

Mihelyt a koalíció abbahagyta a „királya" elleni lázadozást és szegre akasztotta a nemzeti jelszavakat, a dinasztiának többé sem oka, sem vágya nem volt arra, hogy a választójogi reform formájában olyan kétélű fegyvert alkalmazzon, amellyel a lakosság alsó néprétegeit a felsők ellen lázíthatja. A dzsentri viszont — a deklasszált nemességnek ez a meglehetősen népes rétege, amelyet Kunfi a magyar társadalom legreakciósabb elemének nevezett — nem volt önálló osztály, hanem gazdaságilag egy közbenső társadalmi réteg, politikailag pedig csak a nagybirtokos osztály függvénye; ezért is nem lehetett a szocialista proletariátus legfőbb ellensége. Márpedig Kunfi Zsigmond stratégiája szerint a munkásosztálynak és a szociáldemokráciának minden erővel a dzsentri érdekeket képviselő Függetlenségi Párt ellen kellett volna harcolnia és ugyanakkor a koalíció többi pártját — az Andrássy-féle konzervatív Alkotmánypártot és a Katolikus Néppártot — szövetségesként támogatnia. A mágnásoknak és a kapitalistáknak ezek a reakciós pártjai Kunfi szerint színtén „érdekeltek voltak" a választójogi reforban. Igen jellemző, hogy javasolta a szociáldemokrata pártnak: gondosan kerülje még a látszatát is annak, mintha támogatná a polgári-földesúri pártokat. A szociáldemokrata pártnak minden aktivitását arra kell összpontosítania, hogy kivívja a választójogi reformot, s ha a pártkongresszus nem tud dönteni az agrárreform kérdésében, ez nem olyan nagy baj — írta Kunfi.[67]

A szociáldemokrata vezetők tehát még a legszűkebb értelemben vett taktikai síkon sem tűzték maguk elé azt a célt, hogy a Függetlenségi Pártot elszakítsák a parasztságtól, amely legfőbb támaszát alkotta. Jobbnak tartották, hogy a Függetlenségi Párt politikai elszigetelését a koalíció legreakciósabb szárnyával, az Andrássy-párttal és a Katolikus Néppárttal való kétes értékű tömörülés segítségével érjék el. A szociáldemokrata pártvezetőségnek esze ágában sem volt leplezni a dinasztia iránti több mint jóindulatú magatartását.

1908-ban a szociáldemokraták egész Budapestet teleragasztották egy plakáttal, amelyen a kovetkező érdekes párbeszéd szerepelt: „Mit ígért a magyar király? — Általános, egyenlő, titkos választójogot! — Megszegheti-e a király a szavát? —

[67] Kunfi i. m. 357—358.

Andrássy azt mondja: igen. A nép azt válaszolja — nem!"[68] Az ilyen propaganda mindenképpen monarchista illúziókat keltett a nép körében.

Az efféle illúzióktól nem voltak mentesek azok a szociáldemokraták sem, akik nem osztották a pártvezetőség reformista nézeteit. A választójogi reform megvalósul — írta Tarczai Lajos, a baloldali ellenzék egyik legaktívabb képviselője —, mivel az az Alkotmánypártnak és a dinasztiának is érdeke.[69] Tarczai természetesen cseppet sem áltatta magát az Andrássy-párt vagy a Habsburgok „demokratizmusát" illetően. De úgy vélte — teljesen indokolatlanul —, hogy a dinasztia a birodalom egységének fenntartása érdekében akarja a reformot, az Alkotmánypárt pedig azért, hogy a Függetlenségi Pártot a „67-es politika" végrehajtására kényszerítse.[70] Gyökeresen hibás volt a Függetlenségi Párt szembeállítása a konzervatívokkal és az udvarral. Kossuth pártja attól a perctől kezdve, hogy kormányra került, egyáltalán nem veszélyeztette többé a birodalom egységét, hanem teljes erőből a hatvanhetes politika érvényesítésére törekedett.

Ezekben az években a pártélet jellemző vonása volt, hogy szenvedélyes viták folytak arról, milyen legyen a szociáldemokrácia politikája és taktikája az új helyzetben. A vitákban résztvevők figyelmének középpontjában továbbra is az a gyakorlatilag sikertelen, elméletileg pedig káros kísérlet állott, amelyet a szociáldemokrata pártvezetőség annak idején az alkotmányellenesen kinevezett Fejérváry-kormánnyal való szövetkezésre tett. A hivatalos pártvezetésnek mind a hivei, mind az ellenfelei, gyakran merítették érveiket — pro és kontra — a nemzetközi szocialista mozgalom, különösen az orosz forradalom és a német szociáldemokrácia tapasztalataiból.

1907 tavaszán a *Népszava* a kongresszust megelőző viták során cikksorozatot közölt a Szabó Ervin által vezetett baloldali csoporthoz közelálló Strasser József tollából, *Érdekközösségünk* címmel. Strasser felhívta a párt figyelmét a német szociáldemokrata pártban elhatalmasodó revizionizmusra, és utalt arra, hogy Kautsky hiába figyelmeztette a pártot arra, hogy a burzsoázia elvesztette forradalmiságának utolsó maradványait is, a német revizionisták — a munkásosztály és a burzsoá liberalizmus

[68] FL Bp. Főkap. 1908—2140. 38. cs.

[69] Tarczai Lajos: A politikai helyzet és a nemzetiségek. Szocializmus 1907—1908. 9. sz. 266.

[70] Uo.

érdekközösségét hangoztatva — le akarnak mondani a forradalomról, mint az osztályharc módszeréről.

Elvben elismerve a liberális burzsoáziával való ideiglenes érdekközösség és együttműködés lehetőségét, Strasser a magyar vezetőség legfőbb hibáját abban látta, hogy nem figyelmeztette a pártot és a munkásosztályt ezen érdekközösség átmeneti és viszonylagos jellegére. Egyébként — meggyőződése szerint — ilyen együttműködés lehetséges, sőt szükséges ahhoz, hogy a magyar proletariátus kivívja az általános választójogot.

Az utóbbi években — írta Strasser —, amikor a magyarországi munkásosztály fontos politikai szerepet kezdett játszani, osztályharca pedig mind nagyobb jelentőségre tesz szert, a magyarországi proletariátusnak és a szociáldemokrata pártnak nincs sürgősebb és fontosabb feladata az általános választójog kivívásánál. A párt és a magyarországi szervezett proletariátus csupán e feladat végrehajtása után fejlesztheti ki az erőit teljes mértékben. Azok a polgári pártok pedig, amelyek a választójogi reformot a munkások ideológiai befolyásolására akarják felhasználni, elesnek majd ettől a lehetőségtől.

Ennek az elsőrendű fontosságú politikai célnak érdekében — folytatta Strasser — a magyarországi proletariátus két taktikát alkalmazhat: *1.* a polgári pártok megosztásának és egymás ellen való felhasználásának a taktikáját; ez a taktika célszerű és szükséges, mivel a tényleges erőfölény az egyesült uralkodó osztály oldalán van, amely ráadásul a proletariátus szervezetlen és öntudatlan részének támogatására is számíthat; *2.* a munkásosztály rendelkezésére áll a politikai tömegsztrájk fegyvere is.

Az orosz forradalom a proletariátus egyik leghatalmasabb fegyvereként helyezte előtérbe az általános politikai sztrájkot — írta Strasser[71] —, de úgy vélte, hogy a magyar szociáldemokráciának taktikai meggondolásokból semmi szín alatt sem szabad sztrájkot kezdeményeznie. Ellenkezőleg, ki kell várnia, amíg ösztönösen kitör a sztrájk és csak ezután szabad felhasználnia azt a saját politikai céljai érdekében. Amíg pedig be nem következik a falusi lakosság gyors proletarizálódása és az ipar elégtelen fejlődése következtében elkerülhetetlen „általános robbanás", amíg el nem érkezik „a tömegsztrájk napja", a pártnak lehetőleg el kell kerülnie a nagy áldozatokat követelő jelentősebb összecsapásokat, s a proletariátus politikai jogainak a kiszélesítése érdekében a kisebb sztrájkok taktikáját kell követnie.

[71] N 1907. márc. 22.

Ebben a mindennapos harcban a szociáldemokrácia megegyezésre léphet a polgári pártokkal. Strasser különösen a magyarországi elnyomott népek polgári pártjait szerette volna megnyerni a szocialista munkásmozgalom szövetségeséül. Mivel ezek a pártok a magyar uralkodó osztályok magyarosító politikája elleni harc sikere érdekében hívei a demokratikus választójog megvalósításának, a proletariátus ideiglenes szövetségeseivé válhatnak az általános választójogért folytatott küzdelemben.

Ezenkívül a választójog kivívása szerinte hozzásegítheti a szociáldemokráciát ahhoz, hogy semlegesítse a polgári pártok befolyását a nem magyar munkások körében és osztályöntudatra ébressze őket. Egyébként Strasser — sok más magyar szocialistához hasonlóan — biztos volt abban, hogy a választójogi reform megvalósulása automatikusan megszünteti a nemzetiségi elnyomást, és a párt ekkor kezdhet majd igazán széles körű tevékenységbe a nem magyar nemzetiségű proletárok között.[72]

Strasser úgy vélte, hogy a koalíció hatalomra jutása után kialakult helyzetben a magyar szocialisták szövetségesekre számíthatnak a magyar polgári pártok között is. A Fejérváry-kormány idején a párt az általános választójog érdekében támogatta a közös vámterületet fenntartani kívánó kormányt. Most ugyanezért a célért azok oldalán kell harcolni, akik ellenzik a közös vámterületet — állapította meg Strasser.[73] Ha pedig az új helyzetben a szocialisták sem az udvartól, sem a kormányon levő koalíciótól nem várhatnak semmit, az agráriusok és a merkantilisták közötti nézeteltérések éleződését kell kihasználniuk, és az utóbbiakat támogatva kell küzdeniük a választójogi reformért.

Strasser javaslatainak ez az utolsó része a pártvezetőség taktikájában bekövetkező evolúciót feltételezett, de e taktika megvalósulásának az ideje még nem érkezett el. 1907 és 1910 között gyakorlatilag valamennyi polgári párt egyetlen koalícióba tömörült. Ebben részt vettek mind a merkantilisták, mind az agráriusok, a közös vámterület hívei éppúgy, mint az ellenfelei. Ez volt a fő oka annak, hogy a szociáldemokrata pártvezetőség részére egy időre egyetlen polgári szövetséges sem jöhetett számításba.

[72] N 1907. márc. 23.
[73] N 1907. márc. 31.

Egy Strasserral vitatkozó cikk szerzője kifejtette, hogy mivel a nem magyar népek polgári pártjai ellenséges érzülettel viseltetnek mind a magyar, mind az elnyomott nemzetiségekhez tartozó proletariátus iránt, nem segíthetik a munkásosztály harcát a demokratikus jogokért.[74] A magyar polgári pártok pedig a cikk szerint csak akkor lesznek a szociáldemokrata párt szövetségesei, ha nincs más választásuk.

Strasser válasza számos érdekes és az akkori magyarországi szociáldemokrácia számára új mozzanatot tartalmazott a nemzetiségi kérdésben. Tény, hogy a nem magyar nemzetiségek burzsoáziája kizsákmányolja saját népét — írta Strasser. A nemzetiségi munkások azonban elsősorban a magyar közigazgatás közvetlen elnyomásával és önkényével találkoznak, s így gyűlöletük és haragjuk mindenekelőtt a magyarok ellen irányul. Ily módon az osztályellentétek elhomályosulnak és helyükre a magyar uralom elleni harc lép, amely harc, jóllehet indokolt, mégis a közös osztályérdekek védelmére irányul. Strasser fejtegetéseiben pozitív volt az a mozzanat is, hogy a pártvezetőséggel ellentétben úgy vélte: a nemzetiségi kérdés nem csupán az elnyomott nemzetek burzsoáziáját érinti, hanem a munkásokat is.[75]

A pártvezetőség azonban nem óhajtott változtatni a nemzetiségi kérdésben vallott dogmatikus nézetein. „A nemzetiségi kérdés is egyike az osztálypolitika azon találmányainak, amelyet a szociáldemokrácia, mint olyant, nem ismer" — állította a *Népszava*. A hivatalos álláspont a következő egyszerű sémában foglalható össze: „. . . . a szociáldemokráciára nézve, mely az osztályuralom alatt nyögő proletariátust összefűzi, a nemzeti vonatkozások nem bírnak jelentőséggel. A hazafias szólamok éppúgy, mint a vallásosak, csak arra valók, hogy az elnyomottak millióit gazdasági és politikai érdekeik érvényesítésétől elterelj ék."[76] Íme a magyarországi szociáldemokráciának a nemzetiségi kérdésben elfogadott elméleti platformja. Ami Magyarországot illeti, ebben a soknemzetiségű országban — a pártvezetőség véleménye szerint — nincs nemzetiségi kérdés, mivel a magyarokat ugyanúgy kizsákmányolják, mint az egyéb nemzetiségű munkásokat.

A *Pártunk és a nemzetiségek* című vezércikkben a *Népszava* tagadva a nemzetiségi elnyomás létezését, megállapította,

[74] N 1907. ápr. 4.
[75] N 1907. ápr. 14.
[76] N 1907. ápr. 20.

hogy az ország nem magyar népeinek a jogfosztottsága kizárólag az osztályuralommal függ össze, és éppen ezért az elnyomás és az osztályegyenlőtlenség ellen folytatott harchoz nem nemzeti, hanem társadalmi programra van szükség. A párt vezetői úgy vélték, hogy a kizsákmányolás és az elnyomás eleve, automatikusan kiküszöböl mindennemű nemzeti és nyelvi különbséget a különböző népek dolgozói között, s ugyanakkor áthághatatlan akadályt emel ugyanazon nemzet elnyomottai és elnyomói közé. A magyar pártvezetők — ebből a nyilvánvalóan dogmatikus álláspontból kiindulva — határozottan elítéltek mindenfajta „nemzeti törekvést", mint ami eltorzítja „az osztályharc egyszerű és tiszta" lényegét és tartalmát.

A külön nemzetiségi programot és nemzetiségi törekvéseket nemcsak feleslegesnek tartották, hanem egyenesen károsnak, azzal érvelve, hogy a csodálatos varázsszer, az általános választójog segítségével az ország demokratizálása keretében egycsapásra megszűnik a nem magyar népek jogfosztottsága is a társadalmi és kulturális élet minden területén.

Mindezt pedig akkor írták, amikor a magyar polgári sajtó tele volt a szociáldemokrata párt és a nemzetiségi pártok között kötendő szövetségről szóló, pánikot keltő hírekkel. A „megsértődött" szociáldemokrata vezetők igyekeztek megnyugtatni a soviniszákat és biztosítani őket arról, hogy ilyen szövetségről szó sem lehet. Azok az emberek, akik hosszú éveken át állították, hogy készek bárkivel szövetségre lépni, ha ez a szövetséges támogatja az általános választójogot, most kategorikusan elutasították még az elméleti lehetőségét is annak, hogy együttesen lépjenek fel a nem magyar népeknek a demokratikus választójogi reformért küzdő polgári pártjaival. A „közvélemény" soviniszta hangulatának engedve a *Népszava* egyenesen azt írta, hogy a magyarországi szociáldemokrata párt a nemzetiségi pártok feloszlatását kívánja.[77]

A nemzetiségi ellentétek kiéleződésével azonban azoknak a hatása a munkásmozgalomban, sőt a párton belül is megmutatkozott. 1908-ban Buchinger Manó, a párt egyik vezetője kénytelen volt egy cikkében elismerni, hogy a párton belül a nemzetiségi probléma most nem csak Ausztriában időszerű, hanem Magyarországon is. Ezzel kapcsolatban annak a reménynek adott kifejezést, hogy a kérdés a szociáldemokráciának nem fog nagyobb nehézségeket okozni. Buchinger kifejtette, hogy a magyar párt „mindent megtett", hogy a nem magyar munká-

[77] N 1907. ápr. 25.

sok szervezkedését elősegítse, de ha ők úgy vélik, hogy már képesek megállni a saját lábukon is, ez ellen a párt nem tiltakozik.

Viktor Adler szavait visszhangozva Buchinger mindenkinek értésére adta, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt is az osztrák recept szerint óhajtja megoldani a nemzetiségi kérdést, amely recept — mind ismeretes — csupán a szeparatizmust erősítette az osztrák munkásmozgalom soraiban.[78] A magyar pártvezetőség úgy vélte, hogy ezt a bonyolult problémát azzal oldhatja meg, ha a szervezeti szabályzatba bevesz egy bekezdést a nem magyar szociáldemokrata szervezetek „messzemenő autonómiájáról" és rendelkezésükre bocsátja a szükséges anyagi eszközöket.

A reformistákkal ellentétben a baloldali szociáldemokraták nem Bécsben és nem a reakciós koalíciós politikusok között keresték szövetségeseiket, hanem a magyarországi elnyomott nemzetiségek milliói közt. Folytatva a pártvezetőség politikájának 1905-ben elkezdett bírálatát, a baloldaliak nyíltan kijelentették, hogy a magyarországi szociáldemokrácia nem teljesíti kötelességét a nemzetiségek proletariátusa iránt.[79] Egyidejűleg a baloldaliak körében is érlelődött az a meggyőződés, hogy a Monarchia egészében fokozni kell a munkásosztály erőfeszítéseinek egyesítését, erősíteni kell a magyarországi, az ausztriai és a horvátországi szociáldemokrata párt szolidaritását.

A pártban általánosan elterjedt véleményekkel ellentétben Tarczai Lajos felhívta a figyelmet arra, hogy több kérdésben, különösen a Monarchiával és annak dualista struktúrájával kapcsolatos álláspontban nézeteltérések támadhatnak a három ország szocialistái között. Az ausztriai és a magyarországi szociáldemokraták között az osztrák—magyar gazdasági közösség és a kozös vámterület kérdésében mutatkozó nézeteltérések csak azért nem szembeötlőek, mivel a magyarországi párt számára az osztrák— magyar államjogi viszony kérdése még nem vált időszerűvé. Amíg a pártnak nincs parlamenti képviselete, megteheti, hogy ne alakítsa ki elvi állásfoglalását ebben a kérdésben. Ráadásul az elkövetkező tíz esztendőre megkötött gazdasági megállapodás is „feleslegessé", sőt „hiábavalóvá" teszi ezt.

Egészen más a nemzetiségi kérdés, amely közvetlenül érinti az osztrák, a magyar és a horvát proletariátus érdekeit. E téren

[78] Szocializmus 1907—1908. 15. sz. 454—455.
[79] MSzl 1908. jan. 18.

azonban a magyarországi baloldaliak számára is vitathatatlan volt az ausztromarxizmus tekintélye. Az ausztriai szocialisták elméleti művei a nemzetiségi kérdésről „korszakalkotó jelentőségűek" — írta Tarczai. Éppen ezért csupán a három párt gyakorlati politikájának összehangolásáról lehet szó. Tarczai azt javasolta, hogy a három ország proletariátusát közösen érintő kérdésekben az egységes taktikát úgy dolgozzák ki, hogy erősítsék a kapcsolatokat a három párt vezető szervei között és a skandináv országok mintájára időnként hívjanak össze közös pártkongresszusokat, fenntartva azonban a pártok belső önállóságát, és kerülve a belügyekbe való beavatkozást.[80]

Tarczai a többi szociáldemokratánál jobban látta, hogy a magyarországi nemzetiségi ellentéteket nem lehet kizárólag a nyelv és a kultúra kérdésére visszavezetni. Szerinte nem az anyanyelv szeretete és nem a magyar nyelv erőszakos terjesztése elleni tiltakozás volt a nemzetiségek harcának indítéka, hanem a magyar uralkodó osztály iránti gyülölet, amely nem csak az értelmiséget, a papokat, és a tanítókat forrasztotta egybe, hanem a burzsoá értelmiség nemzeti jelszavait elfogadó parasztságot is. Mellesleg a magyar értelmiségtől eltérően az elnyomott népek értelmisége helyzetét tekintve közelebb állt a kispolgári és a paraszti tömegekhez, ami hozzájárult a nemzeti mozgalomban játszott vezető szerepének megerősödéséhez.

Tarczai elvetette azt a magyarországi szociáldemokrata körökben igen elterjedt nézetet, hogy a nem magyar népek nemzeti mozgalmai konzervatívak és klerikálisak, s azt hirdette, hogy ezek a mozgalmak kispolgári demokratikus tartalmúak, és csakis a demokrácia viheti sikerre azt a harcot, amelyet a magyar hegemónia ellen, a nemzetiségi burzsoázia gazdasági és politikai érdekeiért, a nemzeti kultúra fejlesztéséért vívnak.

Tarczai óva intette a pártot attól, hogy eltúlozza a klerikalizmus szerepét a nemzetiségi mozgalmakban. Az elnyomott népek — fejtegette — kénytelenek védelmezni bizonyos autonómiával rendelkező saját egyházi iskoláikat, hiszen a magyar állam magyarosító politikája miatt számukra nincs más út. A papok népszerűségének és befolyásának növekedését az is elősegíti, hogy ők legalább nem nézik tétlenül az erőszakos asszimilációt. A magyar bíróságok által 1907-ben elítélt 230 szlovák között

[80] MSzl 1907. dec. 21.

a tanítók, ügyvédek és parasztok mellett meglehetősen sok lelkész is volt.[81]

Ugyanakkor az érvényben levő reakciós választójogi rendszer nem csupán a magyar proletariátus ellen irányul, hanem a magyar oligarchia által a nem magyar népek felett gyakorolt hatalom megszilárdítására is. Éppen ezért — fejtette ki Tarczai — az általános választójog kivívása életfontosságú az elnyomott nemzetiségek burzsoáziája és értelmisége számára is. Tarczai emlékeztette a szociáldemokrata vezetőket arra, hogy az ország lakosságának felét alkotó nem magyar népek bevonása az általános választójogért folytatott mozgalomba a legjobb biztosíték lehet a harc sikerére.

A baloldaliak megértették, hogy a szociáldemokráciának nincs esélye a győzelemre, ha csupán „a magyar proletariátusra" támaszkodik s nem vonja be hatáskörébe valamennyi magyarországi nemzetiség dolgozó tomegeit.

A baloldaliak megítélése szerint a párt addigi nemzetiségi politikájának folytatása súlyos veszélyekkel jár a magyar szocialista mozgalomra: először, gyengíti a nemzetiségek proletariátusának osztálypozícióit, és elősegítheti, hogy a nemzetiségek burzsoá pártjai vegyék kezükbe a proletariátus politikai harcának az irányítását; másodszor, a nemzetiségi elv alapján megalakuló önálló szociáldemokrata pártok keletkezéséhez vezethet. Ezek a veszélyek kisebb-nagyobb mértékben valamennyi magyarországi nemzetiség tekintetében fennállnak. Az a tény, hogy a nemzeti elnyomás nem csupán a proletariátust és a parasztságot sújtotta, hanem a nem magyar népek burzsoáziáját is, ezen osztályok érdekközösségének látszatát alakította ki, ezt pedig a nemzetiségek burzsoá pártjai arra használták fel, hogy megszerezzék a hegemóniát a nemzetiségi mozgalomban.

Az a sikertelen kísérlet, amelyet 1905—1906-ban a szlovák szociáldemokraták tettek önálló szervezet alakítására, megmutatta, hogy a szeparatizmus milyen reális veszélyt jelent a magyarországi soknemzetiségű, de egységes proletármozgalom számára. A magyarországi baloldaliak becsületére válik, hogy a nacionalizmus és a szeparatizmus veszélyének megjelenéséért mindenekelőtt a pártvezetőség helytelen politikáját tették felelőssé. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az ilyen törekvések magyarországi elterjedését közvetve is, közvetlenül is elősegítette a szeparatizmus erősödése az osztrák szociáldemokrácia soraiban. Így például egy cseh szociáldemokrata

[81] Szocializmus 1907—1908. 269—273.

vezető a magyaroszági szlovák szociáldemokrata szervezetek konferenciáján tartott beszédében nyíltan arra szólította fel a magyar szociáldemokráciát, hogy az osztrák példa nyomán szervezze át a pártot.[82]

Nem meglepő ezek után, hogy néhány szlovák szocialista kétségbe vonta a magyarországi internacionalista proletármozgalom szervezeti egységének szükségét. A szlovák munkássajtóban egyre gyakrabban hallatszottak ilyen felhívások: kövessük más soknemzetiségű államok, vagyis Ausztria példáját, »harcoljunk együtt, de haladjunk külön«.[83]

Egyidejűleg a szlovák szociáldemokraták is, más nemzetiségek képviselőihöz és a magyar baloldaliakhoz hasonlóan, jogos követeléseket terjesztettek a pártvezetőség elé, bírálták, amiért nem törődik a nem magyar népek proletariátusával. Emanuel Lehocký és a szlovák szocialisták más vezetői elégedetlenségüket fejezték ki amiatt, hogy a nem magyar munkásoknak nincsenek képviselőik a párt központi szerveiben és a nemzetközi kongresszusokra küldött delegációkban.[84]

A román szociáldemokraták 1908 elején tartott konferenciáján az egyik résztvevő, Arad küldötte (I. Cretu,) kijelentette, hogy a román munkások passzivitásának okát mindenekelőtt a budapesti pártközpontban kell keresni, amely mindeddig csupán a magyar munkásokkal foglalkozott.[85] A küldöttek többsége azonban hangsúlyozta: valamennyi magyarországi nemzetiség munkásainak közösek a céljaik s a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egységét fenn kell tartani.

A konferencia visszautasította a *Tribuná*nak és a román burzsoázia egyéb nacionalista sajtó orgánumainak azt a kísérletét, hogy a román szocialisták konferenciájának összehívását úgy tüntessék fel, mint a Magyarországi Szociáldemokrata Párttól való elszakadási kísérletet.[86] A konferencia határozata hangsúlyozta, hogy mivel a kiváltságos osztályok nemzetiségre való tekintet nélkül az egész magyarországi munkásosztályt elnyomják, a román szocialisták minden körülmények között együtt fognak harcolni a magyar proletárokkal.

A magyar szociáldemokráciának a nemzetiségi kérdésben elkövetett hibái abból fakadtak, hogy a párt egyáltalán nem értette meg, milyen feladatok hárulnak a proletariátus pártjára

[82] N 1908. márc. 17.
[83] Napred (Budapest) 1908. jan. 15.
[84] N 1908. márc. 17.
[85] PI Arch. F. 716/2. — OL BM 1909—61. res.
[86] Adĕverul (Budapest) 1908. jan. 17.

egy olyan soknemzetiségű országban, amilyen Magyarország volt abban az időben. A magyar szociáldemokraták számos alkalommal kijelentették, hogy szerintük a társadalom csak kizsákmányolókra és kizsákmányoltakra tagolódik. Azt hirdetve, hogy az uralkodó nemzet dolgozóit ugyanolyan mértékben zsákmányolják ki és nyomják el, mint az elnyomott nemzetiségekét, a szociáldemokraták lényegében tagadták a nemzeti elnyomás tényét.

Kétségbe vonták a külön nemzetiségi követelések jogosságát, mert úgy vélték, hogy a nemzetiségi törekvések csupán elkendőzik az osztályharcot.[87] A magyar sovinizmusnak még az olyan megnyilatkozásaiban is, amilyen például a *Lex Apponyi* vagy a csernovai sortűz és a vasúti szolgálati szabályzat, az ún. „vasúti pragmatica" volt, csupán az állam osztályjellegének megnyilvánulását látták. S jóllehet a párt feltétel nélkül elítélte az ilyen megnyilvánulásokat, nem hangsúlyozta, hogy azok elsősorban a nem magyar dolgozókat sújtják.

Meg kell azonban mondanunk, hogy 1907 után történt néhány — jóllehet félénk és korlátozott — kísérlet a nemzetiségi kérdésben vallott doktrinér álláspont megváltoztatására. A *Népszava* egyik vezércikke felszólította a szocialistákat: támogassák a nem magyar népek harcát a nyelvi és a kulturális egyenjogúságért. „Minden szervezkedés sikere kétes, míg a munkáltatók ezerszám képesek toborozni a teljesen műveletlen, ontudatlan tót, rutén, oláh sztrájktorőket. Ezen szempontból nekunk feltétlenül támogatni kell a nemzetiségek azon törekvését, hogy minden gyermek saját anyanyelvén tanuljon meg írni, olvasni."[88]

A szocialdemokrácia a nemzetiségek nyelvi jogainak az elismerésénél azonban nem ment tovább. Csupán az ilyen jellegű jogok megsértését tartotta speciális nemzeti elnyomásnak Magyarországon; a nemzetiségeket sújtó összes többi bajokat úgy tekintette, mint a valamennyi népet egyaránt érintő társadalmi, nem pedig nemzeti elnyomás következményét.[89] Megjegyezzük, hogy még a nyelvi egyenjogúságra vonatkozó szerény követelések is csak elvétve hangzottak el, inkább deklaratív jellegűek voltak. A párt a nem magyar népek nemzeti kuzdelmeivel szemben ugyanolyan kozonyos volt, mint

[87] N 1907. jún 25.
[88] N 1907. aug. 23.
[89] N 1908. ápr. 26.

a magyar nemzeti törekvésekkel szemben, abban a hiszemben, hogy a nemzetiségi kérdés idegen a szocialista mozgalom számára.

Az agrárkérdés

Lényegesen nagyobb figyelmet szenteltek a magyar szocialisták az agrárkérdésnek, ha a megoldás helyes útját nem sikerült is megtalálniuk. A párt pozitívuma az, hogy az ontudatos földmunkások és napszámosok jelentős részét bevonta a szocialista mozgalomba. Igen rovid idő alatt sikerult létrehoznia a 72 562 taggal és 587 helyi szervezettel rendelkező földmunkásszovetséget. Lendületes tevékenységéről tanúskodik az a tény is, hogy a vidéki pártkonferenciákon Magyarország legkülonbözőbb területeiről 667 kozség képviselői voltak jelen.[90]

A magyar szocialisták azonban nem voltak képesek arra, hogy a kezdeti és sokat ígérő sikereiket továbbfejlesszék. Már 1907-ben észlelhető volt az agrárproletár mozgalom hanyatlása. Részben a megtorló intézkedések, részben pedig a kivándorlás és a rossz termés kovetkeztében jelentősen csokkent a mezőgazdasági sztrájkok száma (1907-ben mindossze 35 volt). 1908 tavaszán a szovetségnek osszesen 145 csoportja és 7600 tagja volt.[91] Az agrárproletariátus mozgalmában bekovetkezett hanyatlást azonban nem csupán a fentebb említett objektív okok idézték elő.

A magyar szociáldemokrácia a parasztságot sohasem tekintette a munkásosztály szovetségesének még abban a harcban sem, amely az ország demokratizálásáért, a feudális maradványok felszámolásáért folyt, s ennek kovetkeztében mindkét osztály érdekeinek megfelelt. A párt a parasztot csak magántulajdonosnak tekintette, aki alkalmatlan a kollektív cselekvésre, képtelen a szocialista eszmék befogadására és csupán saját magántulajdonának a fenntartásával törődik.

Túlbecsulve a differenciálódási folyamatot, a magyar szocialisták úgy vélték, hogy a parasztság gyors eltűnésre ítélt osztály, amelynek a foldtulajdontól és a megélhetési eszkozoktől megfosztott s bérmunkára kényszerult tagjai onmaguktól csatlakozni fognak a városi proletariátushoz és a szocialista mozgalomhoz. A pártvezetőség erre hivatkozva nem hajtotta végre a XIV. Kongresszusnak az agrárprogram kidolgozására vonat-

[90] MSzl 1908. jan. 18.
[91] FL Bp. Főkap. 1908—1049.

kozó határozatát. Azt sem engedélyezte, hogy a kongresszus megvitathassa azt az ideiglenes tervezetet, amelyet Csizmadia Sándor állított össze, s amelynek készítésében aktívan részt vett Szabó Ervin is.[92]

A tervezet követelte, hogy a nagybirtokokat kobozzák el, adják át előbb a községeknek, majd egyéni vagy kollektív bérletbe a parasztoknak.[93] A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1908 áprilisában közzétett ideiglenes programtervezete a párt végső céljának a földmagántulajdon megszüntetését és az összes termelési eszközök társadalmasítását nyilvánította.

Az első pont szerint mindenekelőtt a nagybirtokokat kell társadalmi tulajdonba venni és a községek rendelkezésére bocsátani.[94] Nem arról volt tehát szó, hogy a földet közvetlenül a szegényparasztoknak adják át, hanem arról, hogy az utóbbiak jogot nyerjenek a társadalmasított föld használatára. Csizmadia Sándor, a program készítője, aki jól ismerte a parasztság életkörülményeit és pszichológiáját, pontosan tudta, hogy a szocialista agitációnak semmi reménye nincs a sikerre, még a földmunkások körében sem, ha nem ígér földet. Ennek ellenére — a szocialista alapelvekre hivatkozva — kifejezetten hangsúlyozta, hogy a párt nem hirdet földosztást; véleménye szerint a legfontosabb az, hogy a földmunkást ne kössék a földhöz, mint tulajdonhoz.[95]

Az agrárproletár mozgalomnak az ellenzék befolyása alatt álló más vezetői azt próbálták bizonyítani, hogy a szegényparasztok földhöz juttatása egyáltalán nem mond ellent a proletariátus szocialista céljainak.[96]

A pártvezetőség azonban teljes mértékben osztotta Diner-Dénes József álláspontját, aki nem csak a földosztást vetette el, mint antiszocialista intézkedést, hanem tagadta a külön agrárprogram kidolgozásának a szükségességét is.[97]

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetői, akik pedig a német szociáldemokrata párt iránti hűségüket állandóan hangoztatták s változatlanul tanítójuknak ismerték el Bebelt és Kautskyt, az agrárkérdés vonatkozásában teljesen figyelmen kívül hagyták Kautsky közvetlen útmutatásait, jóllehet

[92] PI Arch. 507/4—19.
[93] Világszabadság 1908. ápr. 2.
[94] Világszabadság 1908. ápr. 11.
[95] Uo. 1908. ápr. 25.
[96] Uo. 1908. ápr. 4, 5. — Szocializmus 1908—1909. 3. sz. 130.
[97] Diner-Dénes József: Az agrárprogramról. Szocializmus 1907—1908. 18. sz. 545.

őt Marx és Engels tudományos örökösének, a marxizmus legkövetkezetesebb képviselőjének és folytatójának tartották.

Kautsky a Magyarországi Szociáldemokrata Párt elméleti folyóiratának, a *Szocializmus*nak a megindulása alkalmából a pártvezetőséghez intézett levelében hangsúlyozta a kelet-európai szocialista mozgalom, különösen az oroszországi és a magyarországi szocializmus sikereit. A nyugat-európai forradalmi mozgalmak hanyatlását a trade-unionizmus, a szektásság, az anarchizmus káros befolyásával, különösen pedig a nyugat-európai gazdagparasztság reakciós szerepével magyarázta. Magyarországon azonban tökéletesen más a helyzet — írta Kautsky. Ott a parasztság éppúgy mint Oroszországban még forradalmi erő. Keserves helyzetét csak a feudalizmus maradványait a kapitalista kizsákmányolás érdekében kihasználó, uralkodó termelési mód és az arisztokrácia politikai hegemóniája ellen vívott harcban javíthatja meg.

Kautsky emlékeztet arra, hogy mivel a parasztság nem tud önállóan osztályharcot vívni Magyarországon éppúgy, mint másutt, ezért őt vezető szövetségesre van szüksége. A magyar parasztság azonban objektív feltételei folytán forradalmi, könnyen megtalálja az utat a proletariátushoz, s ezzel növeli a proletár szocialista mozgalom erejét. Kautsky ebben látta a szocializmus gyors térhódításának az okát Magyarországon, ezért munkájában nyomatékosan ajánlotta a sajátos magyarországi társadalmi-gazdasági és különösen az agrárviszonyok gondos tanulmányozását.

Kautsky szerint a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak és elméleti folyóiratának egyik legfontosabb feladata az agrárkérdés elméleti vizsgálata, azonban úgy vélte, hogy a gyakorlatban a magyar elvtársak megtalálták a helyes utat az agrárkérdésben is.[98] Kautsky e megjegyzését csak azzal magyarázhatjuk, hogy nem ismerte eléggé a magyar párt konkrét, gyakorlati tevékenységét. A valóságban a magyarországi szociáldemokraták sajnos nemcsak az elméletben, hanem a gyakorlatban sem tudták megtalálni az agrárkérdés helyes megoldását, s nem óhajtották megfogadni Kautsky elvi fontosságú, ésszerű tanácsait.

A parasztság mint osztály reakciós — írta a *Népszava* —, mivel szeretné megsemmisíteni a kapitalizmust, visszaállítani a régi, a kapitalizmus előtti viszonyokat, a naturálgazdálkodást és a háziipart, visszahozni „a régi szép időket". Együttműködni

[98] MMTVD III. köt. 492—494.

csupán a szegényparasztokkal lehet, azokkal, akik tulajdonképpen bérmunkások, megnyerésük azonban a proletariátus szovetségesévé hatalmas nehézségekkel jár, és csupán hosszadalmas, kitartó felvilágosító munka árán sikerülhet. Kautskyval szemben a magyar pártvezetők azt állították, hogy a parasztság politikája lényegében reakciós politika, s ettől a politikától a pártot még mélyebb szakadék választja el, mint a felvilágosult burzsoázia politikájától.[99]

Harc a plurális választójog ellen

Mihelyt ismeretessé vált, hogy a koalíciós kormány a megígért általános választójog helyett a választójog jelentéktelen kiterjesztését előirányzó Andrássy-féle tervezetet szándékozik az orszggyűlés elé terjeszteni, a munkásmozgalom némileg feléélénkult. Az ún. plurális választójogi torvénytervezetről elsőként a *Népszava* adott hírt 1908 január kozepén.[100] A lap figyelmeztette olvasóit, hogy a kormány a megígért általános, egyenlő és titkos választójog helyett a pluralitás antidemokratikus elvén nyugvó torvénytervezetet kíván a parlament elé terjeszteni. A szociáldemokrata lapnak sikerult szert tennie néhány adatra a készülő reformról. E szerint 2 621 894 felnőtt (azaz a 24. életévét betoltott), az anyanyelvén írni és olvasni tudó állampolgár kapott volna szavazati jogot, mégpedig 1 864 223 fő egy szavazati jogot, 75 766 fő pedig kettőt. Ezen utóbbiak sorába tartoztak volna a legalább 15 hold folddel rendelkező és a 60 koronán feluli jovedelmi adót fizető birtokosok, az 50 vagy ennél tobb holdas birtokot bérlő foldbérlők, a gyárosok és a kereskedők, azok az ipari és kereskedelmi alkalmazottak, akik legalább három éve dolgoznak ugyanazon a munkahelyen s foglalkozására való tekintet nélkul minden olyan állampolgár, aki legalább négy kozépiskolai osztályt végzett, mindazok, akik saját házzal — amely legalább egy szobából áll — vagy saját tulajdonban levő lakással rendelkeznek.[101]

A torvénytervezet alapján, a legszerényebb számítások szerint is a vagyonos polgárság a munkások 1 144 961 szavazatával szemben tobb mint 2 186 000 szavazattal rendelkezett volna. A törvénytervezet egyébként kizárt a választójogból

[99] N 1907. júl. 26.
[100] N 1908. jan. 15., 17.
[101] Uo.

1 273 647 felnőtt férfit, akik írástudatlanok voltak. Az analfabéták száma különösen magas volt a nemzetiségi lakosság körében, elsősorban a románoknál (mintegy félmillió fő).

A plurális választójog, amelynek semmi köze sem volt az egyenlőség polgári alapelvéhez, csak fokozhatta a munkásosztály és az elnyomott nemzetiségekhez tartozó dolgozó milliók jogfosztottságát.[102]

A törvényjavaslat szerint az összlakosság kevesebb mint felét kitevő magyaroké és németeké lett volna a szavazatok 77%-a.

Január 20-án rendezték az első munkásösszejöveteleket és gyűléseket, amelyek résztvevői felszólították a pártvezetőséget: a törvénytervezet benyújtása estén azonnal hirdesse meg a politikai tömegsztrájkot.[103] Március elején Wekerle miniszterelnök megerősítette a *Népszava* információját, s bejelentette, hogy a törvénytervezetet 1908 őszén terjesztik a parlament elé. A szociáldemokrata párt titkársága nyomban körlevelet intézett valamennyi szervezethez, s felszólította őket, hogy a plurális választójog elleni tiltakozásul szervezzenek gyűléseket és tüntetéseket.[104]

A szociáldemokrata párt 1907—1908-as politikai vonalának eredménytelenségéről vallottak maguk a hatalom részesei is. Az egyik legnagyobb magyarországi ipari centrum, Győr 1908. évi rendőrségi összefoglaló jelentése például megelégedéssel állapította meg, hogy a központi pártvezetőség taktikája következtében a választójogi reform, s különösen a plurális választójog elleni harc teljesen háttérbe szorította „a társadalmi osztályok elleni izgatást" és harcot.[105]

A választójogi reformtervezet elleni kampány elszakadt a proletár osztályharc mindennapi, életbevágó szükségleteitől, s éppen ezért a párt által összehívott gyűlések nem keltettek túlságosan nagy érdeklődést a munkástömegekben.

Korábban, amikor a fő csapás a nagytőke, az agráriusok, az osztályuralom, a fennálló rend és annak védelmezői ellen irányult — állapította meg a jelentés —, a munkásosztály kész volt arra, hogy elkeseredett gyűlölettel kövesse vezéreit. Elég volt kiejteni olyan szavakat, mint „nagytőke", „nagybirtokosok" „klerikálisok", „militarizmus", a munkások máris haragra gyúltak és fenyegető magatartást tanúsítottak. A rendőrség

[102] N 1908. jan. 17.
[103] N 1908. jan. 18.
[104] FL Bp. Főkap. 1908—125, 128. 183.
[105] Uo. 1908—469., 746.

kétségét fejezte ki az iránt, hogy a pártvezetőség képes lesz a plurális választójog elleni harc jelszavával maga köré gyűjteni a dolgozókat, de nem titkolta azt az aggályát, hogy amennyiben ismét sor kerülne az osztályelnyomás elleni megmozdulásokra, újból megmutatkozna a szervezett tömegben rejlő rettenetes erő.[106]

A pártvezetőség vétke, hogy a proletariátus forradalmi energiája hiába fecsérlődött, a legrosszabb értelemben vett reformista célok miatt.

A munkásellenes törvénytervezet elleni tiltakozásul a párt 1908. március 8 és 13 között számos gyűlést és tiltakozást szervezett Budapesten, Debrecenben, Nagyváradon és más városokban. Debrecenben és Budapesten a munkások és a rendőrség között összeütközésre került sor. Andrássy belügyminiszter ekkor azzal fenyegetődzött, hogy a tüntetések megismétlődése esetén feloszlatja a szakszervezeteket. Egyidejűleg kifejtette, hogy az általa tervezett reform megfelel mind a nép, mind a szociáldemokrácia érdekeinek, tekintve, hogy a szociáldemokráciának lehetősége nyílik majd arra, hogy képviselőket küldjön a parlamentbe.[107] Az elannyira csábító érvvel fűszerezett fenyegetés hatásos volt — a párt vezetői ismét takarodót fújtak.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XV. Kongresszusa

Vágó Béla, Tarczai Lajos és a baloldal más tagjai már 1907 végén, 1908 elején — azaz alig néhány hónappal a „Vérvörös csütörtök" után — ismét bírálni kezdték a pártvezetőséget tétlensége és kiváró taktikája miatt. Jogosan utaltak arra, hogy 1907. október 10. után a párt semmit sem tett az általános választójog kivívása érdekében és nem készítette elő a proletariátust az új politikai harcokra, az új erőpróbákra.[108]

A munkásosztály pártja — hangoztatták — harcos párt, amely nem viseli el a nyugalmat, a csendet és a tétlenséget, s a szociáldemokrata vezetőség az október 10-i tömegsztrájk után mégis abbahagyta a párt és a proletariátus előkészítését az új, elkerülhetetlen és jelentős osztályösszecsapásokra. A baloldaliak kifejtették, hogy a kitűzött cél — azaz az általános

[106] PI Arch. Győri lt. 1908—1—94. főisp.
[107] MSzM 1908. 649. — N 1908. márc. 15.
[108] MSzPJ XV. 138—140.

választójog — kivívása érdekében nem egy és nem két általános sztrájkra van szükség, hanem minden valószínűség szerint még sok „október 10-re".

A szociáldemokrata párt 1908-ban tartott XV. Kongresszusán felszólaló Vágó szemrehányást tett a pártvezetőségnek, amiért az hitt Andrássynak és bizalmat tanúsított a reakciós kormány iránt ahelyett, hogy bevonta volna a mozgalomba a románokat és az egyéb nemzetiségeket, s előkészítette volna a munkásosztályt a tömegsztrájkra, mégpedig nem feltétlenül békés eszközökkel, hanem támadó politikát folytatva.[109]

Számos vidéki küldött szólt arról, hogy a párt passzivitása kiábrándítólag hatott a munkásokra. Sokan elítélték a vezetőséget, amiért Ferenc József budapesti látogatása alkalmából ünnepélyes fogadtatást szervezett. A hivatalos beszámolót tartó Garbai Sándor nem tagadta ezt a tényt, de ezt a furcsa demonstrációt egyrészt a választójogi reformhoz fűződő érdekekkel, másrészt azzal mentegette, hogy a pályaudvari fogadtatás még nem jelentette azt, hogy a szociáldemokrata párt belenyugodott a monarchikus államformába. Ez a több mint kétértelmű kijelentés arról tanúskodott, hogy a vezetőség továbbra is az udvar „demokratizmusára" épített és nem volt hajlandó világos és határozott álláspontra helyezkedni a Monarchiával kapcsolatban.

A vezetőség idegenkedését az aktív politikai megmozdulásoktól, s ezen belül az általános politikai tömegsztrájktól is Garbai a kongresszuson azzal magyarázta, hogy a vidék „passzív", az agrárproletariátus pedig szervezetlen. A helyi szervezetek küldöttei visszautasították a vezetőknek azt a kísérletét, hogy elhárítsák maguktól a kiváró taktika miatti felelősséget.

A küldöttek többségének nyomására a kongresszus elhatározta, hogy ha a kormány a parlament elé terjeszti a plurális választójogról szóló törvénytervezetet, a párt megszervezi a magyarországi ipari és mezőgazdasági proletariátus politikai tömegsztrájkját. Ennek időpontjáról, jellegéről és méreteiről a pártvezetőség által összehívandó rendkívüli kongresszus dönt majd.[110]

A párt vezetői azonban a kongresszus után is minden eszközzel igyekeztek meggátolni e határozat végrehajtását. Kunfi Zsigmond a kongresszus eredményeit összegező, a szociáldemokrata párt elméleti folyóiratában megjelent cikkében megálla-

[109] Uo. 97.
[110] Uo. 97—98. — MSzl 1908. jan. 18.

pította, hogy a párt kész a gyors és energikus akciókra, kész arra, hogy alkalmazza az általános sztrájk fegyverét. Arra is rámutatott, hogy ehhez a sztrájkhoz szükség van a mezőgazdasági munkások és a nemzetiségi proletariátus támogatására. Egyidejűleg azonban ellentmondásba kerülve mind saját magával, mind Garbai kongresszusi felszólalásával, azt próbálta bizonyítani, egyáltalán nem szükséges, hogy a sztrájk az aratás idején legyen (de hát ebben az esetben mi értelme lett volna a mezőgazdasági munkások részvételének?).

Innen már könnyű volt eljutni ahhoz a következtetéshez, hogy szükségtelen a mezőgazdasági munkások részvétele a sztrájkban, majd pedig ahhoz, hogy a választójog kivívásához nincs is szükség általános sztrájkra.[111] Ez volt Kunfi fejtegetéseinek végkövetkeztetése. Ezután már csak arra kellett várni, mit tesz a kormány és a burzsoázia. 1908 őszéig tehát ezzel foglalkozott a párt.

A szociáldemokrácia legfelső korein csüggedés vett erőt; nem hittek a szervezett proletariátus erejében és képességeiben. Erről tanúskodnak a pártvezetőségnek 1908 júliusának második felében és augusztus elején tartott titkos ülései. A rendőrségi besúgói jelentés szerint a július 17—18-i ülésen Buchinger Manó igen pesszimistán ítélte meg a párt helyzetét. Nyíltan kijelentette: a párt nem tud határozott harcot és agitációt indítani a választójogi reform elfogadásának megakadályozására, bármilyen reakciós lesz is ez a reform. A szervezetek — mondotta — olyannyira gyengék mind anyagi, mind erkölcsi tekintetben, hogy egy általános sztrájk csak még inkább aláásná a párt amúgy sem nagy erejét.[112]

Buchinger beszámolójának megvitatása után a tanácskozáson július 25-én elhatározták, hogy elfogadják javaslatát, azaz politikai tömegsztrájk helyett egyes szervezetek politikai sztrájkjára szorítkoznak.[113] Egyidejűleg elhatározták, hogy érintkezésbe lépnek az osztrák szociáldemokrata párttal, és befolyása segítségével próbálják meg elérni egy modern választójogi rendszer bevezetését Magyarországon. Az előzetes kapcsolatfelvétel már január elején, a magyarországi szakszervezetek budapesti kongresszusán megtörtént. Felhasználva az osztrák szakszervezetek képviselőjének, valamint a németországi szak-

[111] Kunfi Zsigmond: Fegyverkezés. Szocializmus 1907—1908. 13. sz. 399—402.

[112] FL Bp. Főkap. eln. 1908—1454. res.

[113] OL BM eln. 1908—28. res.

szervezetek vezetőjének a jelenlétét, a magyar vezetők megkérték őket: támogassák az általános választójogért folytatott küzdelmet.[114] Ezt az utóbbi javaslatot az augusztus 7—8-án tartott értekezleten vitatták meg.

Az értekezlet a fenti határozat elfogadásakor abból indult ki, hogy az osztrák szocialistáknak vannak kapcsolataik az osztrák kormányhoz és az udvarhoz és e kapcsolat révén — a választójog érdekében — nyomást gyakorolhatnak a magyar kormányra.[115] Garamit és Kunfit bízták meg azzal, hogy tárgyalásokat folytasson Viktor Adlerrel és az osztrák szociáldemokrata párt parlamenti frakciójával.

1908 nyarán tehát a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetősége elhatározta, hogy nemzetkozi segítséget kér. Ebből a célból a pártvezetőség Buchinger Manót elkuldte az európai országok szocialistáinak a svájci Schaffhausenben augusztus 3-án tartott nagyszabású konferenciájára, amelyen olyan neves vezetők szólaltak fel, mint Friedrich Adler, Engelbert Pernerstorfer (Ausztria), Georg Ledebour (Németország).[116] Buchinger a magyar párt nevében meghívta a gyűlés résztvevőit, látogassanak el Budapestre és a magyar munkásokkal egyutt fejezzék ki tiltakozásukat a kormány ama szándéka ellen, hogy antidemokratikus választójogi reformot hajtson végre.[117] A rendőrség értesulése szerint egyébként Buchinger a meghívásra vonatkozóan semmiféle felhatalmazást nem kapott a párttól.[118]

Mivel azonban a meghívás nyilvánosan, számos európai ország szocialistái (koztük oroszok) előtt hangzott el, a magyar pártvezetőség kényes helyzetbe kerult. A hatóságokkal való újabb bonyodalmaktól tartva még gondolni sem mert arra, hogy a magyar munkásság jogainak támogatására nemzetkozi szolidaritási gyűlést hívjon ossze Budapestre. Végül mégis találtak megoldást. A Viktor Adlerrel folytatandó tárgyalásra kiküldott Garami és Kunfi pótlólagos feladatot kapott: beszélje rá az osztrákokat arra, hogy a gyűlést Bécsben tartsák meg.[119] A megbeszélések eredményeképpen született az az otlet, hogy Bécsbe osszehívják az Osztrák—Magyar Monarchia valamennyi szociáldemokrata pártjának széles korű tanácskozását.

[114] Uo.
[115] Uo. 1908—1551. res.
[116] MSzM 1908. 19. l.
[117] BH 1908. aug. 6.
[118] OL BM eln. 1908—509. res.
[119] Uo.

A szocialista mozgalom sokéves története során az első összbirodalmi tanácskozás szeptember 27-én kezdődött Bécsben. A Magyarországi Szociáldemokrata Pártot Garami Ernő, Buchinger Manó, Kunfi Zsigmond, a szerbeket Dušan Tušanović, a szlovákokat Brestánsky, a magyarországi németeket F. Kittel, a horvát szociáldemokráciát Vilim Bukseg, a boszniait pedig Jurij Demetrović képviselte.

A konfrencián a főreferátumot Viktor Adler, az osztrák szociáldemokraták vezére tartotta.[120] Az ausztriai munkások nevében Adler teljes támogatásáról biztosította a magyar népet a politikai és a demokratikus szabadságjogokért vívott harcában. A szabadságjogok hiánya Magyarországon — mondotta a szónok — nemcsak a magyarországi politikai, gazdasági és kulturális fejlődésre hat károsan, hanem az ausztriaira is. A magyar szociáldemokrata vezetők kérésére Adler kiemelte az udvar állásfoglalásának rendkívüli fontosságát a választójogi reform kérdésében. Adler a dinasztia józan belátására hivatkozva kérte az uralkodót, teljesítse ígéretét, annál is inkább, mivel a Magyarországon uralkodó junkerek esztelensége a pusztulás örvényébe sodorja a birodalmat, és a veszedelem nem csupán a népeket fenyegeti, hanem az államot és az udvart is.

Az 1907-ben kötött osztrák—magyar gazdasági egyezménynyel kapcsolatban Adler kijelentette, hogy az csupán ideiglenes fegyverszünet és nem jelenti a két állam közötti viszony végleges rendezését: csakis egy demokratikus Ausztria és egy demokratikus Magyarország, csakis maguk a két ország népei képesek biztosítani önállóságukat és ténylegesen rendezni az Ausztria és Magyarország közötti viszonyokat.

Az előadó javaslatára a konferencia kimondja, hogy az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetése Magyarországon egyformán érinti mind Magyarország, mind Ausztria életbevágóan fontos államérdekeit, különösen pedig mindkét állam proletariátusának érdekeit. Éppen ezért az osztrák szociáldemokrácia nagy figyelemmel kíséri a magyarországi munkásosztály küzdelmét, és szilárd elhatározása, hogy segítséget nyújt magyar testvéreinek. Magyarország elmaradottsága, munkásainak jogfosztottsága végzetes akadályokat gördít Ausztria politikai és társadalmi fejlődésének az útjába, állandó és közvetlen nehézségeket okoz Ausztria proletariátusának, s veszélyezteti érdekeiket.[121]

[120] AZ 1908. szept. 28.
[121] Uo.

Rendkívül jellemző, hogy miközben a határozat szerzői a magyar kormányzat népellenes politikáját éles szavakkal ostorozták, a Habsburg-dinasztiát teljesen ártatlannak igyekeztek feltüntetni, s úgy tettek, mintha az általános választójog hiányáért egyedül a koalíció volna felelős, az uralkodót meg az udvart pedig semmi felelősség nem terhelné.[122]

Hasonló szellemben szólalt fel Buchinger is: azt fejtegette, hogy az udvarnak érdeke az általános választójog megvalósítása, és szükségesnek tartotta megismételni Pernerstorfer osztrák szocialista 1905-ös kijelentését: „Aki a választó jog ellen van, az a dinasztia ellen is van."[123]

A konferenciával foglalkozó *Népszava* vezércikke megállapította, hogy az Ausztriában 1908-ben bevezetett általános választójog az ország dolgozói számára megteremtette a szükséges feltételeket anyagi boldogulásuk és társadalmi-politikai haladásuk számára, s egyben az osztrák állam fenntartásának híveivé változtatta őket. Az osztrák proletariátus érdekelt az osztrák állam fenntartásában, a magyarországi proletariátus azonban még nem érdekelt a magyar állam jelenlegi formájának a fenntartásában — írta a lap.[124]

Ez azt jelentette, hogy az általános választójog megvalósulásának percétől kezdve a magyarországi szociáldemokrácia kész volt garantálni a magyar állam fenntartását. Egyidejűleg a magyar pártvezetők kifejtették, hogy — a demokratikus választójogi reform bevezetése után — készek védelmezni Magyarország állami önállóságát az osztrák centralizálási törekvésekkel szemben.

A december 6-ra összehívott rendkívüli pártkongresszuson tartott felszólalásában Buchinger „büszkén" állapította meg, hogy a magyarországi szociáldemokraták az ország állami önállóságának és függetlenségének a szolgálatában állnak, védelmezik jogos és törvényes érdekeit.[125] Ezek a kijelentések arról tanúskodtak, hogy a pártvezetőség elő akarja készíteni a pártot a politikájában várható taktikai fordulatra, arra, hogy támogatni fogja azokat a nemzeti jelszavakat, amelyeket évek hosszú során át határozottan elutasított.

[122] Uo.

[123] A Magyarországi Szociáldemokrata Párt Budapesten, 1909. évi április 11—14. napján tartott XVI. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Bp. 1909. 19.

[124] N 1908. nov. 29.

[125] N 1908. december 7.

Szeptember 27-én a magyar párt 33 000 munkás részvételével nagygyűlést és tüntetést rendezett Budapesten.[126] A nagygyűlés szónoka — helyeslő felkiáltások közepette — kijelentette, hogy a magyarországi munkásosztály a jogaiért folytatott küzdelemben kész „az orosz módszerekhez" folyamodni, ha az uralkodó körök magatartása rákényszeríti erre.[127]

A munkásosztály harca az ország demokratizálásáért

1908 őszén Magyarországon ismét megélénkült az ország demokratizálásáért folyó harc. A magyar munkások politikai jellegű megmozdulásainak új hullámát az a felhívás indította meg, amelyet a szociáldemokrata párt szeptember 10-én tett közzé *Magyarország népeihez! Rohamra fel a koalíciós hatalombitorlók ellen* címmel.[128] A koalíciós kormány józan belátásához fűzött remények füstbe mentek, s így a pártvezetőségnek nem maradt más választása, mint hogy cselekvésre szólítsa fel a tömegeket.

A párt és a szakszervezetek szeptember 16-án estére hívták össze az első gyűléseket, amelyek után a résztvevők kivonultak a főváros utcáira. A tüntetők egyik csoportját a rendőrség megtámadta.[129] Még a polgári lapok is kénytelenek voltak elismerni, hogy a munkások magatartása a legcsekélyebb okot sem adta a rendőrség provokatív beavatkozására.[130]

Öt nappal később, szeptember 21-én a fővárosi munkások egyidejűleg 23 gyűlést tartottak, és a rendőrségi tilalom ellenére újra felvonulást rendeztek, amelyen 30 000 ember vett részt.[131] Ez alkalommal a rendőrség nem mert beavatkozni. A tuntetés jelszavai így hangzottak: „Éljen az általános választójog!", „Le a plurális joggal!" Vágó Béla beszédében kiemelte, hogy a tuntetés békés jellege, valamint a munkások ontudatossága és fegyelmezettsége a magyarországi proletariátus érettségéről tanúskodik; a szónok kijelentette, hogy a proletariátus ha kell, áttér majd a forradalmi cselekvésre.[132]

Budapest után a vidék munkásai is harcba kezdtek. Szeptember 27-én gyűlések és tuntetések zajlottak le Debrecenben,

[126] MSzM 1908 53—54.
[127] FL Bp. Főkap. 1908—2134. 1845. res.
[128] OL BM 1908—639. res. — MSzPJ 1908. 27.
[129] Uo. 20.
[130] Egyetértés 1908. szept. 17. — Az Újság 1908. nov. 24.
[131] OL BM 1908—580. res. — FL Bp. Főkap. 1908—1830.
[132] N 1908. szept. 22.

Győrött, Egerben, Aradon, Nagyváradon, Kolozsvárott, Temesvárott, Lugoson, Brassóban, Pozsonyban, Kassán, Újvidéken és más városokban.[133]

Október elején a békés tüntetéseket a rendőrség és a revolverrel felfegyverzett munkások közötti összetűzések váltották fel. Az első összecsapásra október 4-én került sor. Ezen a napon lovas és gyalogos rendőrök támadták meg a tüntető munkásokat, akik önvédelemből kénytelenek voltak fegyvert használni.[134]

Másnap Budapest utcáin plakátok jelentek meg, amelyeken a rendőrfőkapitány közölte, hogy nem hajlandó tovább tűrni a munkások esti tüntetéseit és felvonulásait, bármi címen tartsák is azokat, hanem ezentúl kellő határozottsággal és a rendelkezésére álló összes törvényes eszközzel meg fogja védelmezni a társadalmi rendet, a közönség éjszakai nyugalmát és a magántulajdont.[135]

Október 8-án este véres összetűzésekre került sor a fővárosban. A rendőrség a szociáldemokrata párt által erre a napra bejelentett 22 gyűlés közül 21-et betiltott. Egyidejűleg a főkapitány azzal a kéréssel fordult a 4. hadtest parancsnokához, hogy küldjön erősítést, mivel olyan nagyméretű utcai tüntetés várható, amelynek megfékezéséhez a rendőrség fegyveres erői esetleg kevésnek bizonyulnak.[136]

Mihelyt a pártvezetőség megkapta a gyűlések betiltásáról szóló hatósági értesítést, röplapokat nyomtatott, amelyben felhívta a munkásokat: este fél nyolckor gyülekezzenek az Andrássy út és a Nagy körút kereszteződésénél. A roplapokat valamennyi fővárosi szervezethez eljuttatták. A munkások békés menete ismét a lovas- és gyalogos rendőrök támadásának a célpontjává vált: a munkások a csapásra csapással válaszoltak. Működésbe léptek a vasdorongok, sőt a revolverek is. Az összecsapás során egy rendőr és néhány munkás megsérült.[137]

Tömeges letartóztatások kezdődtek, és megindult a szociáldemokrata szervezetek elleni módszeres hajsza. A rendőrség még aznap este letartóztatott 50 embert, a következő napon 23-at, két nappal később 17-et. Mindannyiukat gyilkosságra és hatósági közeg elleni erőszakra való felbujtással vádolták. A rendőrségen brutálisan megverték a letartóztatott munkásokat. A hatósági szervek azonban fő céljukat nem érték el: nem

[133] MSzM 1908. 27.
[134] PI Arch. A. XV. I. (1908) 6.
[135] FL Bp. Főkap. eln. 1908—1929. res.
[136] FL Bp. Főkap. 1908—1965. res.
[137] Uo.

tudtak olyan „tárgyi bizonyítékokat" találni, amelyek alapján hivatalosan feloszlathatták volna a szocialista szervezeteket. A Buchinger Manó, Vágó Béla, Vántus Károly, Tarczai Lajos (a *Magyar Vasutas* szerkesztője), Peyer Károly, Faragó György és más szociáldemokrata vezetők lakásán tartott házkutatások a rendőrség számára eredménytelenek voltak: bármennyire iparkodtak is a házkutatást végző személyek, sem vasdorongokat, sem lőfegyvereket nem sikerült felfedezniük.

Az utcai összeütközések viszont meghozták az államhatóságoknak a kívánt ürügyet ahhoz, hogy fokozza megtorló intézkedéseit a *Népszava* ellen, amely ezekben az őszi napokban különösen éles kormányellenes cikkeket jelentetett meg, s ezzel meglehetősen sok dolgot adott az ügyészségnek és a rendőrségnek. Október 11-én a budapesti rendőrfőkapitányság a belügyminiszternek küldött hivatalos jelentésében a büntetőtörvénykönyvbe ütközőnek nevezte azt a tényt, hogy az újságban állandóan izgató cikkek jelennek meg.

A főkapitány kifejtette, hogy ha a *Népszava* továbbra is folytatja ilyen irányú tevékenységét, az még véresebb és még súlyosabb összeütközésekhez fog vezetni, a sajtóügyekkel kapcsolatos „szokásos" bírósági eljárások ugyanis túlságosan lassúak és nem tudják korlátozni a *Népszava* izgató cikkeinek káros hatását. Éppen ezért azt javasolta, hogy a lapot a korareggeli órákban kobozzák el, mielőtt még sor kerülhetne széthordására.[138] Az igazságügyi miniszter kijelentette, hogy az illetékes szervek már eddig is állandóan figyelemmel kísérték a lapot, és biztosította a belügyminisztert, hogy a maga részéről minden szükséges intézkedést meg fog tenni.[139]

Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter is részt kívánt venni a munkásszervezetek üldözésében. Nem elégedett meg a vasúti szolgálati szabályzattal, amely amúgy is jelentősen korlátozta a vasutasok politikai jogait, hanem augusztus 15-én elrendelte az állami vagongyárban dolgozó munkások szakszervezetének feloszlatását.

Ugyanakkor Kossuth Ferenc — anélkül, hogy erre alkotmányos joga lett volna — azt követelte a vasutas-szövetségtől, hogy szakítson meg minden kapcsolatot a *Magyar Vasutas* című szociáldemokrata újsággal, és haladéktalanul adja át a minisztériumnak a tagok teljes névsorát.[140] A szövetségnek természe-

[138] FL Bp. Főkap. eln. 1908—2007. res.
[139] OL BM eln. 1908—684. res.
[140] Magyar Vasútas 1908. okt. 10.

tesen esze ágában sem volt, hogy eleget tegyen ezeknek a hallatlanul arcátlan követeléseknek. Mivel a szövetség „tiszteletlen hangon" válaszolt, azaz bírálni merte magát a minisztert, Kossuth Ferenc október 14-én újabb rendelkezést adott ki, amellyel ideiglenesen felfüggesztette a szövetség tevékenységét.[141]

A kereskedelemügyi miniszter azonban ezzel sem elégedett meg. Még ugyanezen a napon javasolta a kormánynak, hogy az külön kormányrendeletben nyilvánítsa a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot és minden szervezetét nemzetellenesnek és hazafiatlannak; ezen az alapon azután a kereskedelemügyi miniszter az azonnali elbocsátás terhe mellett minden vasutasnak megtilthatta a belépést a szociáldemokrata pártba.[142] Az eléggé kockázatos javaslat indoklása során Kossuth Ferenc nem titkolta, milyen nagy gondot okoz neki a szocialisták „féktelen agitációja" az általános választójog mellett, valamint az új politikai tömegsztrájk intenzív előkészítése.

A vasutas-szövetség ideiglenes betiltását, majd a hó végén történő feloszlatását a miniszter nem tartotta elég hatékony eszköznek a vasutasok körében terjedő szociáldemokrata befolyás elleni harcban. Kossuth attól félt, hogy a szakszervezet feloszlatása után a munkások nyíltan és közvetlenül belépnek a pártba.[143]

A minisztertanács, miután október 15-én megvitatta Kossuth javaslatait, felhatalmazta őt arra, hogy a szociáldemokrata célokat összeférhetetleneknek nyilvánítsa a vasúti szolgálati szabályzattal, és azonnali elbocsátás terhe mellett minden vasúti alkalmazottnak megtiltsa a szociáldemokrata szervezetekbe való belépést. A kereskedelemügyi miniszter — arra hivatkozva, hogy a szociáldemokrata párt hallatlan méretű izgató tevékenységet fejt ki a fennálló állami és társadalmi rend ellen — november 4-én külön rendeletben mondta ki, hogy a magyar korona országainak a területén (ideértve Horvátországot is) egyetlen vasúti munkás vagy tisztviselő sem lehet tagja semmiféle olyan szervnek vagy szervezetnek, amely ehhez a párthoz tartozik.[144]

Öt nappal később, 1908. november 9-én kelt a kereskedelemügyi minisztérium hivatalos rendelkezése a vasutas-szövetség feloszlatásáról. Egyidejűleg Kossuth Ferenc elrendelte, hogy a vasúti igazgatóság mindenképpen akadályozza meg a vasúti

[141] FL Bp. Főkap. eln. 1908—2039. 2041. res.
[142] OL MTJ 1918—1919.
[143] OL ME 1908—VII—4647.
[144] Uo.

munkásoknak azt a törekvését, hogy szabad szervezetek formájában újjáélesszék a vasutas-szövetséget.[145] Ez volt az egyik legsúlyosabb csapás, amelyet a magyar reakció a szocialista mozgalomra mért. E csapás tartós és messzemenő következményekkel járt. A koalíció önkényes rendeletei következtében a magyarországi munkásságnak egy fontos osztaga mindvégig kívül maradt a szociáldemokrácia befolyásának hatósugarán.

December végén a kormányzat újabb csapást mért a szervezett proletariátusra. Andrássy belügyminiszter elrendelte a magyar munkásosztály egyik legjelentősebb és legharcosabb szakszervezetének, a fémmunkás-szövetségnek, valamint az asztalosszakszervezet budapesti csoportjának ideiglenes betiltását. Ürügyül az a bizonyíthatatlan vád szolgált, hogy az 1908 októberében lezajlott utcai összeütközésekhez használt revolvereket, patronokat és vasrudakat a szakszervezet őrizte és terjesztette.[146]

A munkások válasza nem sokáig váratott magára. Még ugyanazon a napon, december 29-én a budapesti szervezetek munkásai azzal a kéréssel fordultak a pártvezetőséghez, hogy azonnal hirdessenek egynapos politikai tömegsztrájkot. Másnap a párt felszólította a fővárosi munkásokat: december 31-én hagyják abba a munkát és menjenek ki az utcára.[147] Az erre vonatkozó felhívást tartalmazó röplap — 200 000 példányban — már délutánra elkészült, s hozzá is láttak a terjesztéséhez. Magától értetődő, hogy egy vagy másfél nap alatt igen nehéz volt olyan tömegsztrájkot megszervezni, amelyben az összes fővárosi üzemek és gyárak részt vehettek volna. Ennek ellenére a sztrájk — amelynek 62 000 részvevője volt — a magyar proletariátus erejének, eltökéltségének és forradalmi képességeinek hatásos demonstrációja lett.[148]

[145] N 1908. november 12.
[146] OL BM eln. 1909—15. res.
[147] FL Bp. Főkap. eln. 1908—2602. res.
[148] PH 1908. XII. 31. — N 1909. jan. 2.

A szarajevói gyilkosságot megelőző másfél-két évben Magyarország gazdasági helyzete észrevehetően rosszabbodott. Az 1912. évi depresszió már a következő évben valódi válságba ment át. Az 1912 eleje óta szinte állandósuló diplomáciai konfliktusok, az az állandó veszély, hogy az Osztrák—Magyar Monarchia beavatkozik a balkáni hadműveletekbe, a háborús hírek, a részleges és teljes mozgósítások és az újoncozás — mindez együtt — a vállalkozói aktivitás és a tőkebefektetések jelentős csokkenését idézték elő. A Monarchia agresszív külpolitikája megfosztotta az ipart a számára igen fontos balkáni piacok jelentős részétől. Ugyanezen okból teljesen megszűnt a nyugati, elsősorban a francia tőke beáramlása. Az antant katonai-politikai és diplomáciai koreinek a kívánságára a párizsi bankok nem csupán megszüntették a hitelek és kölesönök folyósítását, hanem sietve kivonták az osztrák—magyar vállalkozásokból a már befektetett tőkéiket is.

Németország, amely ebben az időben főleg Törökország és Románia megnyerésével volt elfoglalva, nem sietett pótolni a francia tőkepiac kiesését, annál is kevésbé, mivel önkéntes szövetségese, a dualista Monarchia nem szorult biztatásra. A felháborodott Tisza István hasztalanul hivatkozott a „szovetségesi kötelességre", hiába követelte a német kormánytól, hogy a berlini pénzügyi körökre gyakoroljon „energikus ráhatást". 1913. szeptember 22-én Berchtold külügyminiszterhez intézett levelében Tisza István nyíltan megmondta, hogy a frania pénzpiac „politikai okokból" és a Németországhoz fűződő szoveségesi viszony miatt szüntette be tőkebefektetéseit az Osztrák—Magyar Monarchia területén, Németország pedig ahelyett, hogy hatékonyan hozzájárulna a Monarchia pénzszükségletének fedezéséhez, a pénzügyi helyzet nehézségeire való hivatkozással ezt elhárítja magától. A magyar miniszterelnok még fenyegetőzéssel is megpróbálkozott: kifejtette, hogy amennyiben az illetékes német politikai és pénzügyi körök a továbbiakban is a korábbi-

hoz hasonló érdektelenséget fogják tanúsítani a magyarországi nehéz helyzet iránt — amelyet a francia piac elvesztése idézett elő —, ez előbb-utóbb kedvezőtlen hatást fog gyakorolni a közvéleményre és a Hármasszövetség hivatalos megítélésére mindkét államban.[1] Ez azonban csak üres fenyegetőzés volt. Berlinben éppenúgy, mint Bécsben és Budapesten, jól tudták, milyen erős láncok fűzik a Monarchiát a német militarizmus szekeréhez. Legkevésbé pedig éppen Tisza István óhajtotta a Hármasszövetség gyengülését.

A Tisza István által híven szolgált politika a legcsekélyebb mértékben sem segítette elő az ország gazdasági nehézségeinek enyhülését. Az ország nem eléggé fejlett gazdasága számára a Hármasszövetségben való aktív részvétellel kapcsolatos katonai kiadások erőn felüli terhet jelentettek. Magyarország Ausztriával közösen viselte a hadsereg és a flotta fenntartásával és újrafelfegyverzésével járó hatalmas kiadások terhét, de ezeknek az összegeknek jelentős része Ausztriában került felhasználásra. Ugyanakkor a fegyverszállítási megrendelések oroszlánrészét pedig az osztrák vállalatok kapták.

A Tisza-kormány buzgón eleget tett a Hadügyminisztérium növekvő igényeinek és a költségvetésből egyre nagyobb összegeket fordított katonai kiadásokra. Mivel Magyarország a dualizmus rendszerén belül alárendelt helyzetben volt, nem volt lehetősége arra, hogy hatékonyan védelmezze saját burzsoáziájának az érdekeit, amelyeket egyébként Tisza István és pártja képviselt. 1912—1914 folyamán jóformán egyetlen olyan miniszertanácsi ülés sem volt, amelyen ne tárgyalták volna a bécsi katonai hatóságok soron kovetkező „rendes", sőt gyakran soron kívüli igényeit. Tisza pedig minden esetben eleget tett a kéréseknek, nemegyszer a neki engedelmeskedő parlament megkerülésével is.

Már az 1912. évre szóló katonai költségvetés megvitatásakor kiderült, hogy az osztrák katonai vezetés nem éri be a szokásos „normális" katonai koltségelőirányzattal; Auffenberg-Komarow, az új hadügyminiszter a magyar delegáció ülésén „a honvédelmet szolgáló hitelek gondolkodás nélküli megszavazását" követelte, noha elődje megígérte: öt évig nem fogják követelni a katonai kiadások növelését.[2] Ugyanabban az évben, a feszült balkáni helyzetre hivatkozva, a tábornokok újabb széles körű fegyverkezési programot terjesztettek elő. A program — a szokásos tüzérségi fegyverek vásárlásán kívül — előirányozta a ka-

[1] OL ME 1913. XI. 22. Félhivatalos.
[2] Архив внешей политики России. Ф. Канцелярия. 1911. д. 311. л. 224.

tonai légiflotta fejlesztését, tengeralattjárók, sőt két drága csatahajó építését is. Mindez az adófizetőket csekély 400 000 000 koronával terhelte.

Amikor Lukács László pénzügyminiszter a minisztertanács elé terjesztette az új katonai költségvetést, kénytelen volt utalni arra, hogy az újabb megterhelés rendkívül aggasztó következményekkel jár mind az állami pénzügyek, mind a politika szempontjából.[3] A miniszter ezért azt javasolta, hogy a követelt összegnek csak egy részét terjesszék jóváhagyás végett az osztrák és a magyar delegáció elé. Azért, hogy megédesítsék a keserű pirulát, elhatározták, megkísérlik rávenni a hadügyminisztert, hogy a megrendeléseknek a magyar kvótára eső részét a diósgyőri fegyvergyárnak juttassa. A magyar kormány meglehetős tartózkodással fogadta azt az ötletet, hogy a régi Monarchtípusú cirkálókat csatahajókkal cseréljék fel, mivel az egyetlen magyarországi kikötő, Fiume hajógyárai nem tudtak ilyen hajókat építeni, s így ez az ügylet a magyarországi tőkéseknek semmi hasznot sem ígért. Mivel a magyar kormány az admirálisokat nem tudta szándékuktól eltéríteni, más kérdésekben kettőzött erővel igyekezett engedményt kicsikarni. Ezzel függött össze, hogy a magyar és az osztrák kormány és a közös Hadügyminisztérium kapcsolataiban rendkívül fontos lett az új tüzérségi fegyverek szállításának a kérdése.

A magyar kormány azt követelte, hogy amilyen arányban Magyarország a közös kiadások fedezésében részt vesz, olyan arányban részesüljön a fegyvermegrendelésekben is. Ebben a követelésben nem volt semmi rendkívüli, sőt megfelelt az osztrák—magyar kiegyezés szellemének és betűjének. Ilyen üzem azonban Magyarországon nem létezett, mivel hosszú időn át nem volt rá szükség. Bécs ugyanis nem tartotta megbízhatóknak a magyar honvédeket s ezért csaknem a világháború kitöréséig megakadályozta tüzérségi fegyverzettel való felfegyverzésüket.

Éppen ezért Budapest azt javasolta: két évvel halasszák el a katonai megrendelések egy részének teljesítését, hogy addigra felépülhessen Magyarországon egy tüzérségi fegyvereket gyártó üzem. Mivel Ausztria nem utasíthatta el nyíltan ezt a magyar javaslatot, minden eszközt latba vetett, hogy meghiúsítsa az ötlet valóra váltását. A német Krupp-cég, amely korábban felajánlotta szolgálatait a magyar kormánynak a gyár megépítésével kapcsolatban, hirtelen minden indokolás nélkül visszavonta javaslatát, holott az üzlet nem kevés haszonnal kecsegtette.

[3] OL MTJ 1912. okt. 7. 34—42.

Az angol Wickers-céggel kötendő, s Magyarország számára előnyös szerződésről pedig azért kellett lemondani, mivel a közös hadügyminiszter vétót emelt ellene azzal az indoklással, hogy az építkezésben csak a Hármasszovetséghez tartozó országok cégei vehetnek részt. A magyar kormánynak nem maradt más választása, mint hogy a pilseni Škoda-művekhez forduljon, jóllehet a Škoda-művek monopolhelyzetének megtörése a magyarországi fegyvergyárosoknak régi vágyuk volt. A magyar kormánynak ezt a gondolatot éppenúgy el kellett vetnie, mint azt az elképzelést, hogy az említett gyárat saját erejéből, az állami vasgyár továbbfejlesztése révén építsék fel; ezúttal ugyanis a határidők nem elégítették ki a hadügyminisztert. A feltételek, amelyek alapján végül is 1913 márciusában sikerült megkötni a szerződést a Škoda-művekkel, rendkívül kedvezőtlenek voltak.[4]

A minisztertanács majdnem egy évig (1912 májusától 1913 márciusáig) számtalanszor foglalkozott ezzel a kérdéssel, míg végül is elfogadta a Škoda-cég súlyos feltételeit, jóllehet maga Lukács pénzügyminiszter is elismerte, hogy ha a szükséges összeget másra használták volna fel, az nagyobb hasznára lett volna az ország gazdasági és pénzügyeinek.[5]

Az 1913. évi gazdasági válság következményei

A Monarchia kalandor jellegű külpolitikai és katonai céljaival kapcsolatos kiadások súlyos teherként nehezedtek a dolgozókra, s helyzetüket tovább súlyosbította a foglalkoztatottság csök-

[4] A fegyvergyár létesítésével kapcsolatos költségek zömét a magyar kormány vállalta magára (7 millió korona alaptőkét biztosított a kincstár és csak 4 milliót a Škoda-cég). A külön vasútvonal kiépítésének, valamint a telekvásárlásnak a költségei a kincstárt terhelték. A gyárat 15 évre mentesítették minden adó és illeték alól. Az első időkben a munkásoknak és tisztviselőknek csupán 25%-a kellett hogy magyar állampolgár legyen, és ennek az aránynak csak 10 év múltán kellett elérnie a 75%-ot. Kezdetben a gyárnak csak kis- és középkaliberű (150, 305 mm) fegyvereket kellett gyártania és csak a gyár felépítése után három évvel kellett áttérnie a nagykaliberű fegyverek, köztük a hajólövegek gyártására. Kezdetben a Škoda-cég képviselői hallani sem akartak nagykaliberű fegyverek gyártásáról. (OL MTJ 1913. márc. 10. 19—46.)

[5] OL MTJ 1913. III. 10. 46. E beismerések nem akadályozták meg Lukács Lászlót abban, hogy még ugyenezen a minisztertanácsi ülésen meggyőzze kollégáit arról, hogy a szó szoros értelmében az ablakon dobjanak ki egy csinos kis összeget: vásárolják meg egy német bankkonzorciumtól a „Keleti Vasút" (Szaloniki—Monasztir) részvényeinek 51%-át; noha ez nyilvánvalóan rossz üzlet volt, és csak azért mentek bele, hogy kedvébe járjanak a bécsi bankároknak és elnyerjék Berchtold külügyminiszter tetszését. (OL MTJ 1913. máj. 5.)

kenése, az élelmiszeráraknak a balkáni országokból való mezőgazdasági behozatal megszűnése miatti emelkedése.

A helyi hatóságok riasztó jelentései, a kereskedelmi és iparkamarák pesszimista beszámolói a gazdasági konjunktúra roszszabbodásáról, az üzleti aktivitás csökkenéséről, ezek következményeként a munkanélkuliségről és a tömeges kivándorlásról adtak hírt, különösen 1913 folyamán és 1914 elején. A debreceni kereskedelmi és iparkamara, amely 1913. évi jelentésében „rendkívül rossz"-nak ítélte a város gazdasági helyzetét, megállapította, hogy a munkáltatók és a munkások egyaránt szükséget szenvednek. A jelentésben szó esett egy sor kereskedelmi és iparvállalat csődjéről, illetve bezárásáról, a vagyonokat felemésztő, a vállalkozókat a jovedelemtől és a haszontól megfosztó válságról. Ezek a jelentések természetesen nem hagynak kétséget afelől, hogy készítőik kikkel szimpátizáltak, annál inkább hitelt érdemlő az a beismerésük, hogy 1913 a munkanélküliség éve volt, amely bénítólag hatott a munkásmozgalomra is.[6]

A debreceni kamara — a munkanélküliség részleges csökkentése, illetve enyhítése érdekében — közmunkák szervezését követelte a hatóságoktól. Ebből a körzetből csupán 1913 folyamán 15 000 ember vándorolt ki. (A kivándorlók száma — országos viszonylatban — 1912-ben meghaladta a 100 000 főt.[7])

A kivándorlás méretei természetesen a vagyonos osztályok szemében is „ijesztőnek" tűntek, mivel csökkent a munkáskezek száma, csökkent a munkaerő-tartalék, s ez megnehezítette a burzsoázia számára, hogy a kizsákmányolás maximális fokozásával lábaljon ki a válságból. Az üzleti világ képviselői bár elismerték, hogy az emberek ezrei számára nincs más választás mint az éhezés vagy a kivándorlás, mégis mindenekelőtt saját profitjuk biztosításával törődtek. Ezért javasolták olyan állhatatosan a kormánynak, hogy adminisztratív intézkedésekkel korlátozza a kivándorlást és biztosítson anyagi eszközöket a Tisza menti árvízvédelmi munkákra. Igen érdekes, ugyanakkor az egyik Tiszán túli megye főispánjának a belügyminiszterhez intézett kérése, hogy azonnal szuntessék meg a kivándorlást korlátozó intézkedéseket, mivel meggyőződése volt, hogy semmiféle állami vagy társadalmi segítséggel nem lehet megakadályozni az abszolút pauperizálódást. (Megjegyezzük, hogy az említett — Debrecentől mintegy Munkácsig terjedő területen — az 1913. évi

[6] Debreceni Kereskedelmi és Ipar Kamara Évkönyve, 1913. Bp. 1914. 81.

[7] Uo. 87.

tartós esőzések és a pusztító nyári árvíz miatt éhínség uralkodott.) A főispán felidézte azt a „régi igazságot", hogy a nyomor forradalmasítólag hat, aggódva fejtette ki, hogy az éhező nép valószínűleg megfeledkezik majd a törvénytiszteletről, s mind a személyi és vagyonbiztonság, mind a közrend veszélybe kerül.[8]

Országos méretekben a legnagyobb, s ezúttal nem természeti csapás volt a hatalmas munkanélküliség, amilyenre az 1903-as válság óta nem volt példa. A budapesti építőiparban 1911-ben 32 000 munkás dolgozott, 1912 közepén — 26 700, 1913 nyarán pedig mindössze 11 600.[9] 1913 folyamán és 1914 első felében Budapesten, az ország legjelentősebb ipari centrumában a munkanélküliek száma 30—40 000 között ingadozott. Magyarországon a legóvatosabb számítások szerint is hozzávetőlegesen 100 000 munkanélküli volt. 1913-ban több mint 60 000 ember fordult a szakszervezetekhez azzal a kéréssel, hogy segítsék elhelyezkedni őket.[10] Az *Ácsok Szaklapja* szerint 1914 tavaszán a fővárosi munkások tízezrei éltek leírhatatlan nyomorban.[11]

Az élet- és munkakörülmények további romlása ellen 1913 őszén, 1914 tavaszán kibontakozó küzdelem élén a szervezett proletariátus, illetve a Magyarországi Szociáldemokrata Párt állt. 1913 szeptember végén a párt rendkívüli gyűléseket tartott, amelyeknek a gazdasági válság és a munkanélküliség volt az egyetlen tárgya. A gyűlések résztvevői határozatokat hoztak, s ezekben felszólították a kormányt és a városi közigazgatási szerveket, hogy haladéktalanul tegyenek intézkedéseket a dolgozó nép nyomorának enyhítésére.[12] Szeptember végén a kereskedelmi és iparügyi minisztert húsz tagú küldöttség kereste fel és 40 000 fővárosi munkanélküli nevében rendkívüli intézkedéseket követelt.[13] Amint az várható is volt, a munkanélküliek nem kaptak hathatós segítséget az államtól. Sőt, a kormány a fővárosi törvényhatóságot is arra szólította fel, tartózkodjék közmunkák szervezésétől, a vidéki hatóságoknak pedig azt az utasítást adta, hogy ilyen célra csak végső esetben folyósítsanak pénzt.[14]

A munkásosztály ezért kénytelen volt erélyesebb cselekvéshez látni. November 26-án Budapesten munkanélküli tüntetést

[8] OL BM eln. 1913—VIII. 24. res.
[9] Pogány József: A munkapárt bűnei. Bp. 1917. 33—34.
[10] Népszava Naptár 1915. Bp. 1915. 20—22. — N 1913. okt. 1.
[11] Ácsok Szaklapja 1914. ápr. 10.
[12] Győri áll. lvt. főisp. ir. 1913—123, 1913—127. biz.
[13] MSzM 1913. Bp. 1914. 619. — N 1913. okt. 1.
[14] Pogány i. m. 35.

rendeztek. Február 24-én nagygyűlés és felvonulás volt a fővárosban, amely kifejezésre juttatta, hogy az éhezők tízezrei készek a harcra, akár a legvégső eszközök alkalmazásával is. A megfigyelőknek feltűnt a „Kenyeret, munkát, különben fegyverhez nyúlunk" jelszó alatt tüntetők forradalmi elszántsága.[15] De sem ezek a szétforgácsolt akciók, sem a rábeszélés és a kérlelés nem hozta meg a kívánt eredményt. A munkanélkülieken csak maguk a munkások segíthettek. Ezekben a nehéz napokban ismét megmutatkozott a szolidarítás ereje, a proletariátus szakmai szervezkedésének hatásossága. A novekvő gazdasági nehézségek közepette a magyar szakszervezetek egész tevékenységüket két fő feladatnak rendelték alá: az egyik az volt, hogy enyhítsék a munkanélküliek és családjuk nyomorúságos helyzetét, a másik az, hogy meghiúsítsák az elmúlt évek kitartó harcaiban elért vívmányok visszavételére irányuló kísérleteket, a burzsoáziának azt a próbálkozását, hogy teljes egészében a munkásosztály rovására lábaljon ki a válságból.

A proletariátus számára kedvezőtlen helyzetet kihasználva a vállalkozók gyakran provokáltak sztrájkot, hogy ilyen módon ürügyet nyerjenek a tömeges munkáselbocsátásra, valamint a korábban kötött kollektív szerződéseknek a munkások szempontjából hátrányos módosítására. Az egyre gyakoribb munkáskizárások és a tömeges munkáselbocsátások arról tanúskodtak, hogy Magyarországon a világháború küszöbén kiéleződő osztályharc a dolgozók jogai és vívmányai elleni tőkés támadás jegyében folyt. Az iparban a háború előtti években bekovetkezett osztálykonfliktusok méreteiről bizonyos képet ad az alábbi táblázat:[16]

Év	Sztrájkok száma	Üzemek bezárása munkáselbocsátással	A sztrájkolók száma	Az elvesztett munkanapok száma
1906	652	70	60 780	1 019 399
1907	488	133	44 276	1 825 483
1908	251	71	19 414	410 442
1909	181	32	13 419	418 888
1910	162	27	20 884	367 612
1911	206	21	21 517	235 586
1912	236	22	37 085	270 718
1913	133	42	19 948	264 028

[15] SZÉ 1914. 3. sz. — Magyar Vasutas 1914. márc. 1.
[16] Népszava Naptár 1915. Bp. 1915. 32.

A munkásmozgalom 1908—1909-ben tapasztalható hanyatlása után a magyarországi proletariátus politikai aktivitása 1910-től ismét fokozódott, s ezzel együtt járt azután a gazdasági harc felélénkülése. Ez a sztrájkok és a sztrájkolók számát véve alapul — 1912-ben érte el tetőpontját. A kovetkező évben, 1913-ban mind politikai, mind a gazdasági harcban csökkent a proletariátus aktivitása. Megjegyezzük azonban, hogy a sztrájkmozgalom — valamennyi mutatóját tekintve — még 1912-ben is, amikor pedig több mint 37 000 munkás vett részt a sztrájkokban, messze elmaradt az 1905—1906. évi mozgalom mögött.

Az első oroszországi forradalom időszakától eltérően a magyarországi munkásmozgalom 1910—1912. évi fellendülése kifejezetten politikai jellegű volt. Ha az 1912-es adatokat összehasonlítjuk az 1913-asokkal, szembeötlő a sztrájkok számának (236-ról 133-ra) és a sztrájkolók számának (37 085-ről 19 948-ra) csökkenése, s ugyanakkor az üzemek bezárásával egybekotött tömeges munkáselbocsátások számának jelentős emelkedése (42, szemben az 1912-es 22-vel). 1912-ben a vállalkozók 4168 munkást zártak ki az üzemekből, 1913-ban majdnem a kétszeresét, 8086 főt. Ugyanezen idő alatt egyre eredménytelenebbé váltak a proletariátus megmozdulásai. 1912-ben 30 802 munkásnak sikerült összesen 3 182 886 korona összegű béremelést és 14 093 munkásnak 6701 órányi munkaidő-csokkentést kivívnia. 1913-ban 8453 munkás vívott ki munkabéremelést 21 639 korona összegben és 4000 munkás munkaidő-csokkentést, 23 263 órában. 1913-ban a proletariátus a támadó jellegű akciókról a gazdasági harc terén is áttért a védekezésre. Ezt a minden tekintetben kedvezőtlen helyzet diktálta, amelynek osszetevője volt a társadalmi rend demokratizálásáért indított akciók kudarca és a szociáldemokrata pártvezetőség opportunista taktikájának csődje is.

A szakszervezeteknek 1913—1914-ben elsősorban nem a munkakörülmények és a munkabérek javításával kellett foglalkozniuk, hanem inkább a meglevő eredmények védelmezésével. A szakszervezetek támadó jellegű akciókra nem is gondolhattak — állapította meg jelentésében a szakszervezeti tanács —, sőt a már kivívott eredmények megvédését is rendkívül megnehezítette, hogy a munkanélküliek és éhezők száma tobb tízezerre emelkedett.[17]

[17] SZÉ 1914. 1. sz.

A proletariátusnak azonban a hihetetlen nehézségek ellenére is sikerült megőriznie szervezeteit és megakadályoznia a szakszervezeti taglétszám lényeges csökkenését. Ezt mutatják az alábbi számok:[18]

Év	Szakszervezeti tagok száma	Év	Szakszervezeti tagok száma
1905	71 173	1910	86 478
1906	129 332	1911	95 180
1907	130 120	1912	111 966
1908	102 054	1913	107 486
1909	85 266		

A magyarországi szervezett proletariátus tehát az utolsó békeévben mintegy 100 000 főt számlált. Veszteségei nem voltak jelentősek, ha figyelembe vesszük, hogy a sokévi gyakorlat szerint a szakszervezeti statisztikát a tagdíjfizetési jegyzékek alapján állították össze az év utolsó hetében történt befizetés alapján. Így azután sok munkanélküli, aki tagja volt ugyan valamelyik szakszervezetnek, de nem tudott tagdíjat fizetni, kimaradt a statisztikából. Az *Ácsok Szaklapjá*nak 1914. június 13-i száma megállapította, hogy az elmúlt év gazdasági körülményei védekezésre kényszerítették a szakszervezeteket, de egyes szakszervezeteknek a válság és a munkanélküliség ellenére még növelniük is sikerült taglétszámukat. Így például a legjelentősebb magyarországi szakszervezet, a vasmunkás-szövetség 1913-ban majdnem 30 000 tagot számlált, csaknem 11%-kal többet, mint az előző évben. De természetesen előfordultak ellenkező esetek is. A válságot és a munkanélküliséget elsősorban az építőipari munkások és a faipari munkások szövetsége sínylette meg: az előbbinek 28, az utóbbinak 11%-kal csökkent a taglétszáma. A földmunkás-szövetség elveszítette tagjainak több mint 31%-át, ami elsősorban a falusi proletariátus soraiban végzett pártmunka gyengeségével magyarázható.

A fent idézett adatokból az derül ki, hogy a magyarországi szervezett proletariátus létszáma még a háború előtti legnehezebb években sem csökkent az 1905. évi színvonal alá. Ilyen vonatkozásban a legkedvezőtlenebb az 1908. és az 1909. év volt, valamint részben 1910. Érdekes, hogy a szakszervezeti mozgalom hullámhegyei és völgyei szinte teljesen elkerülték a munkás-

[18] Népszava Naptár 1915. Bp. 1915. 18—34.

nők szervezeteit, melyek taglétszáma az egész jelzett időszak alatt nagyjából változatlan volt (1906-ban 5500, 1912-ben és 1913-ban 6500).

A szakszervezetek által a válság éveiben kifejtett jelentős és eredményes erőfeszítésekről beszél az a tény, hogy taglétszámuk bizonyos csökkenése ellenére 1913-ban a bevétel 60 000 koronával volt több az előző évinél (a teljes összeg csaknem 2 500 000 koronára rúgott). Ezt részben a munkások önkéntes adományai, részben a munkanélküli-segélylap javára tett befizetések eredményeképpen érték el. Így néhány szakszervezet munkanélküli tagjai számára nagyobb összegben tudott segélyt nyújtani, mint amennyit a tagdíjakból beszedett. A szakszervezetek anyagi eszközeinek túlnyomó részét munkanélküli-segélyekre, valamint az éhező családok élelmezésének megszervezésére fordították.

Nemzetiségi ellentétek és az alkudozási kísérletek

Magyarországon a nemzetiségi kérdést a legjobb esetben is csak kulturális kérdésnek tekintették. A magyar átlagpolgárok számára megszokott és természetes volt a királyság egységébe és oszthatatlanságába vetett hit, az a meggyőződés, hogy a magyarok minden tekintetben felette állnak az országban lakó más népeknek. Jóllehet sokan elítélték a nemzetiségek jogainak a csorbítását és az erőszakos magyarosítás durva módszereit is, mégis a legjobb indulatúak is elegendőnek találták az asszimilációs politika „túlzásainak" a felszámolását és az 1868-as nemzetiségi törvény rendelkezéseinek érvényesítését.

A leghaladóbb polgári értelmiségiek is, közöttük olyan emberek, akik feltétlen hívei voltak a társadalmi haladásnak — s a feudális-klerikális reakció elleni megalkuvás nélküli harcukkal még a magyarországi nemzetiségek elismerését is kiérdemelték —, megoldhatónak tartották a nemzetiségi kérdést a nemzetiségi viszonyok alapvető átalakítása, az államszervezet megváltoztatása nélkül. E férfiak egyike, a polgári radikális Jászi Oszkár, akinek a nemzetiségi kérdésben vallott nézetei — a korabeli Magyarországon — sokak szemében túl radikálisaknak tűntek. Jászi őszintén hitte, hogy a soknemzetiségű Magyarországnak nincs szüksége föderatív jellegű átalakításra, hogy a nagyipari kapitalizmus, valamint a nyugat-európai típusú polgári demokrácia széles körű kifejlesztése önmagában is képes biztosítani a nemzetiségek akadálytalan kulturális fejlődését és kiegyenlíteni a nemzetiségi ellentéteket. A nem magyar népektől „csak" azt

követelte, hogy mondjanak le a politikai célokról, azaz egyezzenek bele abba, hogy a nemzetiségi kérdést politikai kérdés helyett merőben kulturális kérdésnek tekintsék.

Jászi ezt 1907-ben írta, de 1912-ben, a balkáni felszabadító nemzeti mozgalmak fellendülése idején is azt állította a nemzeti államok kialakulásával és a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó munkájában, hogy a nem magyar népek körében nem észlelhető gravitációs törekvés (azaz nem törekszenek a magyar államtól való elszakadásra). Ez azonban csak látszatra volt így. Igaz ugyan, hogy akkoriban egyetlen nemzetiségi párt sem vetette fel Magyarországon a területi autonómia, illetve az elszakadás kérdését. Csakhogy ez nem jelentette az ilyen — jóllehet rejtett — tendenciák hiányát. Jászi Oszkár és Szende Pál alaptétele a magyar állam egységének a lehetősége és szükségessége volt. Ennek biztosítékát Jászi a demokrácia megvalósításában, valamint a magyarok békés kulturális és gazdasági hegemóniájának érvényesítésében kereste.[19]

A polgári radikálisokkal szemben, akik széles körű demokratikus reformok útján kívánták megoldani a nemzetiségi kérdést, az uralkodó osztályok sovinizmustól elvakított többsége a nem magyar népek felszabadító mozgalmainak hagyományos erőszakos elnyomását részesítette előnyben. A dualizmus korának valamennyi magyar kormányát ez az álláspont jellemezte, ez pedig lehetetlenné tette az 1868-as nemzetiségi törvényben foglalt, Deák—Eötvös-féle mérsékelt-liberális elvek valóra váltását. Tisza István miniszterelnök a képviselőházban 1914. február 20-án tartott beszédében ország-világ előtt kijelentette, hogy teljességgel lehetetlen ennek a törvénynek a végrehajtása, sőt magának a törvénynek az elfogadása is hibás lépés volt, a magyar nemzet nemtörődömségének megnyilvánulása.[20] Az a különös, hogy Tisza István éppen ebben az időszakban rendkívüli erőfeszítéssel igyekezett meggyőzni saját osztályát arról, hogy némi engedményt kell tenni a nem magyar népeknek, jóllehet elvben hasonló célokat követett, mint kollégái. Sok magyarországi vezető politikustól eltérően azonban Tisza István lehetségesnek, sőt szükségesnek tartotta, hogy megegyezésre jussanak a nem magyar népek nemzeti burzsoáziájának és földbirtokosságának felsőbb rétegeivel.[21]

[19] Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Bp. 1912. 496—502.
[20] KN 22. köt. 255.
[21] Uo.

Az 1912—1913. évi balkáni események döntő hatással voltak Tisza Istvánnak a nemzetiségi kérdésben elfoglalt nézeteire és politikájára. Ráadásul a nemzetközi helyzet sajátos alakulása folytán a Hármasszövetség — amely az európai háború gyorsított előkészítésének útjára lépett — szintén érdekeltté vált a magyarországi nemzetiségi ellentétek rendezésében.[22]

Mivel Berlin és Bécs különösen fontosnak tarotta a Bukaresttel való szövetséget, amely viszont elképzelhetetlen volt a magyarországi és az erdélyi román kérdés megoldása nélkül[23] a feladat rendkívüli aktualitásra tett szert mind külpolitikai, mind belpolitikai tekintetben. De maga Tisza István is arra hajlott, hogy a magyarországi románok vezetőivel könnyebb lesz megegyezni, mint a magyarországi szláv népek burzsoáziájával. Szerepet játszott ebben az a remény is, hogy a román bojárokban a Beszarábiának Oroszországtól való elszakítására irányuló törekvés erősebb lesz, mint Erdély megszerzésének vágya.

A Tisza István és a Román Nemzeti Párt vezetői között 1912 végén meginduló — majd 1913 őszén és 1914 elején folytatódó — tárgyalások a német és az osztrák—magyar diplomácia aktív „közreműködése" ellenére eredménytelenül végződtek.[24] A német követ nyomása alatt álló bukaresti vezető politikusok — mindenekelőtt Bratianu — kezdetben mintha rokonszenvvel viseltettek volna a tárgyalások iránt, sőt mérsékletre intették a magyarországi román mozgalom vezetőit, de amilyen mértékben Románia közeledni kezdett az antanthoz, a magyar kormány javaslatai érdektelenné váltak számukra.

[22] Tisza István szerint az ország sorsát és jövőjét „a nemzetiségek hazafiasan gondolkodó értelmiségével való együttműködésre" kellene alapozni. Az Újság 1910. jan. 4.

[23] Részletesebben lásd erről: История Венгрии. Т. 2. Москва 1972. 473., valamint Pölöskei Ferenc tanulmányait e kérdésről. Tisza István és a románok között folyó tárgyalás válságos pillanatában, 1914 januárjában a miniszterelnökhöz közelálló és általa pártfogolt Magyar Társadalomtudományi Társaság a magyarországi nemzetiségi kérdés megoldásának módozatairól tartott kozvéleménykutatása során arra a következtetésre jutott, hogy a kérdés megoldásának útja: magyarok betelepítése az egy tömbben élő nem magyar nemzetiségiek közé, a nemzetiségi alapon működő szervezetek alakításának megtiltása, a „magyar nemzeti szellem" erősítése a közigazgatásban és kizárólag magyar nemzetiségű tisztviselők kinevezése. Az Újság 1910. jan. 4.

[24] Amikor Tisza István tárgyalásai a román nemzeti párttal válságos stádiumba jutottak, Filipescu román tábornok nyilvánosan bejelentette, hogy Románia jóindulatú magatartása az Osztrák—Magyar Monarchia, következésképpen a Hármasszövetség iránt teljes egészében az erdélyi román—magyar egyezmény sikerétől fog függeni.

A Tisza-kormány viszont képtelen volt teljesíteni a magyarországi román burzsoázia nemzeti követeléseinek többségét (ilyenek voltak: az 1868-as törvény betartása, a nemzetiségi párt szabad szervezkedésének garantálása, 50 román többségű választókerület létrehozása, a román nyelv használata a románok által lakott körzetekben, román tisztviselők kinevezése a helyi és a megyei közigazgatás minden fokozatába). A tárgyalások utolsó szakaszában a románok követelték egy tárca nélküli román miniszter kinevezését a magyar kormányba, a román egyházak autonómiájának szigorú tiszteletben tartását, évenként egymillió korona állami segélyt mindkét román egyház számára, három új görögkeleti püspökség létesítését Nagyváradon, Temesvárott és Kolozsvárott, három román gimnázium alapítását, a magyarosítási kísérletek abbahagyását, a politikai perek megszüntetését stb.[25]

Tisza István csakis az iskolák és az egyházak helyzetével, valamint a nyelvi kérdéssel kapcsolatos követeléseket volt hajlandó teljesíteni. Tovább nem óhajtott menni, s több nem is volt várható tőle. Amit megtagadott a saját népétől is, azt más népeknek sem adhatta meg.[26]

Február 17-én a Román Nemzeti Párt végrehajtó bizottsága elutasította a magyar miniszterelnök javaslatait. 1914. február 20-án Tisza István a képviselőházban tartott hosszú beszédében kijelentette, hogy a románokkal folytatott tárgyalások során a magyar állam sarkalatos alapelveinek ellentmondó követeléseket csupán „szűk körben" vette figyelembe. Azért azonban, hogy ne zárja el a román nemzeti mozgalom vezetőivel folytatott tárgyalás esetleges újrakezdésének útját, ugyanebben a beszédében ígéretet tett arra, hogy megkönnyítik a román nyelvű oktatást az állami és a községi iskolákban, felemelik a román tanítók fizetését, új gimnáziumokat létesítenek, nem akadályozzák a román pártok, társadalmi, kulturális, gazdasági, felvilágosító, jótékony célú intézmények és szervezetek működését. Kilátásba helyezte azt is, hogy az állam ugyanolyan pénzügyi segítséget nyújt a románok kereskedelmi és ipari vállalatainak, továbbá a román mezőgazdáknak, mint a magyaroknak.[27]

[25] A tárgyalásokról részletesebben: История Венгрии i.m. 476.

[26] OL. ME 1911—325. Félhivatalos.

[27] „A helyes nemzetiségi politika" feladata az – írta Tisza István –, hogy kíméletlen következetességgel kell gyengíteni, visszaszorítani, s ha kell megfékezni a nemzeti egységet veszélyeztető törekvéseket, minden eszközzel támogatni kell a hazafias irányzatot, s ugyanakkor ki kell küszöbölni a félreértéseket és sérelmeket. Magyar Figyelő 1918. 2. köt. 204—205.

Tisza Istvánnak az a kísérlete, hogy a románok burzsoá földesúri-klerikális felső rétegeivel folytatott tárgyalások segítségével a magyar állam nemzetiségi politikáját kimozdítsa arról a holtpontról, amelyen az a múlt század hetvenes éveiben megrekedt, nagy méltatlankodást keltett a magyar sovinisztákban, akik a hazai románokkal folytatandó tárgyalásnak már a puszta gondolatát is felháborítónak találták. A dolog odáig ment, hogy több megye hivatalos határozatban ítélte el a románokkal való megbékélési kísérleteket. 1912. január 12-én hozott határozatában Pest megye tiltakozását és „hazafias aggodalmát" fejezte ki amiatt, hogy a kormány az állampolgárok egy csoportjának „rendkívüli jogokat" kíván biztosítani. A megyei közgyűlés az ország egysége ellen intézett merényletnek nevezte a kormány politikáját és felhívta a többi megyét: csatlakozzanak a határozathoz.[28]

Rendkívüli aktivitást fejtettek ki az erdélyi magyar nagybirtokosok. A Koloszváron összehívott gyűlés szónokai követelték a magyar kormánytól, hogy védje meg Erdélyt a gazdasági nyomortól és az erkölcsi hanyatlástól. Kolozs megye határozata elítélte a tárgyalásokat, amelyek szerinte azt a benyomást keltik, mintha azért akarnának Romániának engedményeket tenni, mivel az elhidegült a Hármasszövetségtől. A határozat szerzői intézkedéseket követeltek az erdélyi határok megerősítésére, követelték a székely ezredek visszahívását az egyéb területekről és Erdély különböző vidékein való elhelyezésüket. Ezenkívül a határozat leszögezte, hogy nincs még egy ember, aki annyira alkalmatlan volna a tárgyalások folytatására, mint a nemzet többségének bizalmát nélkülöző Tisza István.[29]

A parlamenti ellenzék élesen bírálta Tisza István nemzetiségi politikáját. Kossuth Ferenc olyan veszélyes politikának nevezte, amely ellentmond a területi egység és az állami szuverenitás alapelveinek s fokozza a román lakosság Románia iránti szimpátiáját. Az ellenzék másik vezére, Károlyi Mihály kifejtette,

[28] Az 1910. évi június 21-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, 22. köt. Bp. 1914. 255—257. Az ígéretek közül néhányat (mint pl. az iskolai nyelvhasználat rendezését) már 1914 tavaszán teljesítette a kormány. Valamivel korábban, 1914 februárjában Tisza István azt a rendelkezést adta az erdélyi megyei közigazgatási szerveknek, hogy ügyeljenek arra, hogy a „magyar nemzeti eszme" érdekében történő megnyilvánulásokat ne kövessék „az ország ellenséges, nem magyar" polgári részéről történő támadások. (Polöskei Ferenc: Tisza István nemzetiségi politikája az első világháború előestéjén. Századok 1970. 1. sz. 19.)

[29] Pest m. lvt. közgy. jkv. 1914—1204/3.

hogy a románoknak teendő engedmény csak további követeléseket szul s csokkenti az állam tekintélyét.[30] Batthyány Tivadar, a Fuggetlenségi Párt egyik vezére, a soviniszta Rákosi Jenőhöz intézett nyílt levélben kijelentette, hogy a román mozgalom vezetőinek igazi célja nem a nemzetiségi jogok kivívása, hanem az ország teljes szétdarabolása.[31]

Nem kevésbé éles támadások érték Tisza Istvánt balról, a szociáldemokrata párt részéről. A kormány manővereinek célja szerintuk az volt, hogy a nemzetiségi vezetők korrumpálása útján a nemzetiségeket a demokrácia elleni harcra használják fel, és Magyarország elnyomott népét megpróbálják szembeállítani a magyarokkal. Másfelől — mondották a szociáldemokraták — Tisza István román politikája Németország hódító terveit szolgálja.[32] A párt központi lapja *Tisza — a leendő bojár* című vezércikkében hangsúlyozta, hogy az erdélyi kérdés lényege a román paraszt felszabadítása, a román paraszt vágya a fold és a jogok elnyerésére. A Román Nemzeti Párt ezzel szemben a saját önző érdekében használja ki a román nép nyomorát és naiv hitét „a hegyek tulsó oldalán" lakó testvéreivel való egyesulésben.[33] A magyarországi szociáldemokrata párt román szekciójának lapja, az *Adevĕrul* nyíltan a nép árulóinak, a rendszer hű kiszolgálóinak nevezte a román mozgalom nacionalista vezetőit. A lap hangoztatta, hogy a Tisza Istvánnal kotendő megállapodással a szegény ember mit sem nyer, csupán a parlamentben lesz néhány nacionalistával tobb.[34]

A nemzeti párt vezetőit leleplező román szocialisták kiemelték, hogy a Tisza Istvánnal kotendő egyezmény a román nép, a román munkásosztály és annak demokratikus céljai ellen irányul.[35] Fő feladatuknak továbbra is a saját burzsoáziájuk és annak nemzeti pártja elleni harcot tartották. A magyarországi román szociáldemokraták mind a sajtóban, mind beszédeiben kimutatták, hogy Alexandru Vaida—Voevod Teodor, Popovici és a tobbiek éppenúgy, mint határontúli buzdítóik, romániai támogatóik, lépten-nyomon elárulják a román nép érdekeit. A „szabad Romániában" a parasztok és a munkások helyzete sokkal rosszabb, mint Erdélyben — mondották. A választójog is korlátozottabb, a parasztok korében duhong az éhínség, a nyomor, a népbeteg-

[30] Szolnok m alisp. ir. 1914/1392.
[31] BH 1914. jan. 4.
[32] Magyarország 1914. jan. 22.
[33] N 1914. jan. 25.
[34] N 1914. jan. 9.
[35] Adĕverul 1913. dec. 12.

ség, s a román bojárok sokkal önzőbbek, sokkal önkényeskedőbbek és dölyfösebbek.[36] Éppen ezért — írta a magyarországi szociáldemokrata párt román szekciójának vezetője — a bojárok és személyesen a belügyminiszter készségesen eleget tettek Tisza István kérésének és azt tanácsolták az erdélyi nacionalistáknak, hogy a magyar kormánnyal folytatott tárgyalások során legyenek engedékenyek és ne követeljék az általános választójogot.[37] A román szocialisták által a saját burzsoáziájukkal szemben elfoglalt határozott álláspont távolról sem jelentette azt, hogy a nemzetiségi kérdésben teljes mértékben osztják a hivatalos szociáldemokrata pártvezetőség politikáját, jóllehet a részükről időről időre elhangzó bírálatok lényegesen mérsékeltebbek voltak, mint a szlovák vagy a szerb-horvát vélemények. Igaz, az ilyen jellegű megnyilatkozások inkább belpolitikai kérdésekre vonatkoztak, nem pedig a nemzeti problémáknak összességükben való felvetésére és megoldására.

Az egységes Magyarországi Szociáldemokrata Párton belül nagyobb önállóságra törekvő román szocialisták Budapesten 1912 elején tartott kongresszusukon elhatározták, hogy a román szocialista mozgalom országos bizottsága elnevezés helyett a központi bizottság elnevezést veszik fel. Javaslat hangzott el arra, hogy a párttagdíjakat ne a közös kasszába, hanem a román helyi szekciók kasszájába fizessék be, hogy így a jövőben nagyobb összeget tudjanak fordítani a román nyelvű agitációra és propagandára.[38] Ez azért is igen fontos volt, mert nagyon ritkán tartottak tisztán román nyelvű nagygyűléseket és üléseket, a közös gyűléseken pedig a román szónokok is inkább vagy magyarul vagy németül beszéltek.[39]

[36] Adĕverul 1914. jan. 18.

[37] Adĕverul 1913. dec. 12.

[38] Az igazság kedvéért meg kell említeni, hogy a nemzeti párt vezetői nem kevésbé figyelmesen hallgatták meg azokat a tanácsokat és javaslatokat, amelyek a Ferenc Ferdinánd trónörököshöz közelálló körökből indultak ki. Midőn a főherceg értesült Tiszta István és a román vezetők tárgyalásairól, olyan kijelentést tett, amelyből kicsendült elégedetlensége: „Remélem, nem fognak becsapni, és nem hoznak létre közös frontot a magyarokkal." A. Vaida-Voevod azonnal sietett eloszlatni a trónörökös aggodalmait: „Köztünk és a magyarok között teljesen kizárt a becsületes béke .... Garantálom, hogy az Ő császári fensége által adott első jelre casus bellit produkálnak és a fegyvereket a magyarok ellen fordítják." Később Ferenc Ferdinánd minden befolyását latba vetette, hogy a magyar kormányt a román nemzeti párt javára engedményekre bírja. CONSTANTINESCU, M.; Partisans et adversaires roumains de la „Grossosterreich" en Transylvanie. Nouvelles etudes d'histoire. Bucarest 1965. 355.

[39] Adĕverul 1912. febr. 18. jan. 21.

A román szocialisták hangulatáról képet ad az a vita, amely kongresszusukon a szerb szocialistákat képviselő Teodorović felszólalásával kapcsolatban kibontakozott. A kongresszus „lelkesen" fogadta azt a javaslatot, hogy háromhavonként hívják össze a magyarországi nemzetiségek szociáldemokratáinak közös konferenciáját, a magyarok nélkül. Az ezzel kapcsolatban felszólaló küldöttek rámutattak arra, hogy a magyar szociáldemokrácia, bár elismeri, hogy a magyar kormány lealázó módon bánik a nem magyar népekkel, maga is ugyanabba a hibába esik: a magyarok számára — a többi néppel való egyenjogúság helyett — vezető szerepet biztosít.[40]

Nyíltan nacionalista hangot csupán az akkor Ausztriához tartozó Bukovina szociáldemokrata küldötte, az osztrák Reichsrat képviselője, George Grigorivici ütött meg. Midőn a románok — különösen a magyarországiak — nehéz sorsa miatt panaszkodott, a román nép minden bajának okául a „régi nagy Románia" szétthullását jelölte meg. Panaszkodott, hogy sem a magyar urak, sem általában a magyar nép, beleértve a munkásokat is, nem tudja és nem akarja megérteni „valamennyi román egyesülési vágyát". Ezt követően azt fejtegette, hogy nincs is elvi különbség a szocializmus és a nacionalizmus között, s hibás az a nézet, amely szerint a nacionalizmus eszméje ellentétes a szocializmussal, majd ez a „nagy internacionalista" azt bizonygatta, hogy a munkásosztálynak csak egyetlen ellensége van: a tőkés uralkodó osztály, nem pedig a nacionalisták avagy a nacionalizmus. Grigorivici azonban elég józan volt ahhoz, hogy kijelentse: valamennyi román egyesülése ma még csak távoli csillagként melengeti a szocialisták szívét, s az nem vehető be a párt programjába. Egyetlen szót sem ejtett sem az autonómiáról, sem az önrendelkezésről, hanem zárszavában a szekció tagjainak képzésére szólította fel a küldötteket.[41]

A balkáni országok szabadságharcának sikerei, a magyar—román tárgyalások s a magyarországi nemzetiségi konfliktus éleződését mutató más események és tények a soknemzetiségű Magyarországon országos visszhangot keltettek. Az öntudatos munkások is — kivált a nemzetiségiek — nagy érdeklődéssel tárgyalták ezeket a kérdéseket. A szlovák szociáldemokraták éppenúgy, mint a magyarok és a románok, élesen elítélték a magyar kormány kulisszák mögötti alkudozásait a román nacionalistákkal, amelyek célja nem az erdélyi és magyaror-

[40] Adĕverul 1912. márc. 15.
[41] Adĕverul 1912. febr. 18.

szági románok érdekeinek védelme, hanem az, hogy elnyerjék Bécs és a román diplomácia jóindulatát. A szlovák szocialisták azonban eközben olyan nézeteknek is hangot adtak, amelyek teljesen eltértek a magyar szociáldemokrata körökben uralkodó felfogástól.

1914 januárjában a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szlovák lapja *Aktuális kérdés* címmel cikket közölt, amelyben kifejtette: a nemzetiségi kérdés azon kérdések körébe tartozik, amelyek nem tűrnek halasztást. A nemzeti egyenjogúság — írta a lap — épp olyan alapvető követelés, mint az általános választójog.[42] Mint ismeretes, a magyar szocialisták a választójogi reformot minden más kérdés elébe helyezték és mindennél fontosabbnak tartották. Egyébként a szlovák szocialisták szintén elutasították a magyar állam feldarabolásának gondolatát. Határozottan elítélték a „szlovák sovinisztákat", akik „Szlovákia nemzeti önállóságának" a jelszavát hangoztatták.[43] (A szlovák emigráns körök által az Amerikai Egyesült Államokban megindított kampányról volt szó.)

Ugyanilyen határozottan elhatárolták magukat a magyar állam és a magyar kormány iránt „lojálisnak" tartott Ferdinand Juriga és a budapesti parlament más szlovák képviselőitől, akik igyekeztek előkészíteni a talajt a Tisza Istvánnal folytatandó tárgyalások számára.[44] A szlovák szocialisták nem támogatták a szlovák burzsoázia képviselőinek azt a javaslatát, hogy 1914 tavaszára Budapestre hívják össze valamennyi magyarországi nemzetiség kongresszusát; kijelentették, hogy ez is csak a kormánnyal való megegyezést kívánná elérni.[45]

A szlovák szociáldemokraták és a pártvezetőség között azonban voltak meglehetősen lényeges nézeteltérések is, s ezek különösen nyíltan mutatkoztak meg a szlovák szervezetek 1914 áprilisában Pozsonyban tartott konferenciáján. A konferencián *A szlovák nemzetiségi kérdés és a szociáldemokrácia* címmel tartott előadást a pozsonyi szervezet egyik vezetője, Emanuel Lehocký. Buchinger Manónak, a pártvezetőség képviselőjének, valamint Anton Němec cseh szociáldemokratának, a Reichsrat képviselőjének jelenlétében az előadó nyíltan kijelentette, hogy messzemenően elégtelennek tartja az

[42] Robotnické Noviny 1914. jan. 29.
[43] Uo.
[44] Robotnické Noviny 1914. júl. 2.
[45] Robotnické Noviny 1914. márc. 19.

1903. évi pártprogram 4. pontját a nemzeti egyenjogúságról. Kérte, hogy a pártvezetést kezükben tartó magyar elvtársak pontosabban írják körül ezt a követelést, ezenkívül pedig e követelés jegyében lássanak munkához az egész munkásmozgalomban s a nemzetiségi politika terén járjanak elől jó példával.[46]

A pártvezetőség nemzetiségi politikáját Lehocký egyenesen „katasztrofálisnak" nevezte, mondván, addig változtassanak rajta, amíg nem késő, amíg nem vezetett veszélyes szeparatizmusra és a szocialista szervezetek közötti testvérharcra.[47]

Az opportunista nemzetiségi politika bírálatát azonban sajnos nem kovette valamelyest is meggyőző pozitív program. A pártprogram 4. pontjának konkretizálása, amelyért oly szenvedélyesen szálltak síkra a szlovák mozgalom vezetői, részükről abban az ismétlődő kérésben merült ki, hogy növeljék a nemzetiségi szekcióknak juttatott anyagi támogatást, és abban a javaslatban, hogy vizsgálják felül a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szervezeti struktúráját. A konferencia felvetette, hogy alakuljon olyan párt végrehajtó bizottság, amelyben az országban élő valamennyi nemzetiség képviselője részt venne. Az elfogadott határozat még csak említést sem tett a nemzetek önrendelkezési jogáról.

A konferencia, midőn hangsúlyozta, hogy a szlovák szociáldemokrácia a Magyarországi Szociáldemokrata Párt programjának a platformján áll, leszögezte, hogy a magyarok és a nemzetiségek teljes egyenjogúsága adja az egyedüli alapját a nemzetiségi békének, valamint az összes nemzetiség önfeláldozó együttműködésének, ami az összes magyarországi népnek létérdeke.

A konferencia határozottan elítélte Tiszának a burzsoá nacionalistákkal létesítendő paktumra irányuló politikáját, de egyszermind tiltakozott a nemzetiségi vezetők „kétszínűsége" ellen, amellyel hol a magyar oligarchia, hol a bécsi kamarilla szekerét tolják, hol a birodalmi tábornokokkal, a „nagy-Ausztria" híveivel, hol a pánszláv és egyéb irredenta gondolatokkal kacérkodnak.

A „nemzeti önkormányzat" jelszavát hangoztató határozat legfontosabbnak a nyelvi követeléseket ítélte. A határozat szerzői-

[46] Robotnické Noviny 1914. szept. 23.
[47] Robotnické Noviny 1914. ápr. 16.

nek a véleménye szerint az egyetlen elfogadható és egészséges nemzetiségi politika Magyarországon, hogy adják meg a szlovákoknak az anyanyelv fejlesztésének és közéleti használatának a jogát. A pártprogram 4. pontjának a kiegészítéseként a konferencia „a szlovák nép részére" a következő konkrét javaslatokat terjesztette elő: *1.* az állampolgári jogok biztosítása, ideértve a gyülekezési, egyesülési szabadságot és az általános választójogot, *2.* az igazságszolgáltatás az érintettek nyelvén történjen, *3.* a helyi közigazgatásban „a nép nyelvét" alkalmazzák, *4.* szlovák nyelvű oktatás az elemi, közép- és szakiskolákban, *5.* hatálytalanítsanak minden olyan munkaügyi törvényt, illetve rendelkezést, amely megtiltja magyarul nem beszélő munkások alkalmazását.

Buchinger Manó — a pártvezetőség tagja — válaszbeszédében kijelentette, hogy „elvben" egyetért a határozat szövegével, a nemzetiségi kérdésben mutatkozó hibákért azonban nem csupán a magyarok felelősek, hanem a szlovák elvtársak is. A pártvezetőség képviselője a pártban elburjánzó reformista gyakorlatnak megfelelően elvetette még azt a néhány, rendkívül mérsékelt nyelvi-kulturális követelést is, amelyet a konferencia javasolt. Buchinger kifejtette, hogy a program 4. pontja tökéletesen világos és nem szorul semmiféle konkrétizálásra. Fejtegetéseiből az derült ki, hogy szerinte ezzel „másoknak" kell foglalkozniuk, azoknak, akik tényleges hatalommal rendelkeznek a nemzetiségi politika érvényesítéséhez, a szociáldemokraták pedig nyugodtan átengedhetik nekik ezt a lehetőséget. A soronkövetkező — de a világháború miatt azután meg nem tartott — képviselőválasztással kapcsolatban Buchinger egy olyan határozat elfogadását javasolta, amely kimondaná, hogy azokban a körzetekben, ahol a választók többsége szlovák, a párt olyan jelölteket fog állítani, akik beszélnek szlovákul, azokban a körzetekben pedig, ahol a szlovákok kisebbségben vannak, olyan jelöltet, aki ért szlovákul. Ezzel Buchinger befejezettnek tekintette küldetését.

A magyarországi szociáldemokrácia nem találta meg az ellenszert a nacionalizmus veszélyes mérgére, habár érezte, hogy a betegség már előrehaladottabb annál, semhogy észrevétlen maradhatna. A balkáni háborúk a szociáldemokrata körökben is véget vetettek a régi taktikának, a nemzetiségi kérdés elhallgatásának. A világháború előestéjén a pártsajtó is mind nagyobb figyelmet szentel a kérdésnek.

A képviselőházban zajló nemzetiségi vita idején 1914. március 22-én a *Népszava* olyan vezércikket közölt, erről a Magyar-

ország számára oly kényes problémáról, amely észrevehetően elütött a magyar szocialisták korábbi — mind írásbeli, mind szóbeli — megnyilatkozásaitól. A lap leleplezte a Tisza-kormánynak azt a törekvését, hogy a magyar uralkodó osztályok uralkodó helyzetének fenntartásával valósítsa meg a „nemzetiségi békét", és helyesen mutatott rá, hogy a nemzetiségekkel való békét csakis a teljes egyenjogúság biztosítása, azaz a magyar nemzeti hegemónia megszüntetése útján lehet elérni. A cikk megállapította, hogy Magyarország nem a nemzetiségi béke, hanem éppenséggel a nemzetiségek közötti legelkeseredettebb küzdelem küszöbén áll, mivel a kapitalizmus fejlődése nem csupán az osztályuralom ellen harcoló proletariátust hívta életre, hanem felkeltette az elnyomott népek nemzeti öntudatát is, s ezek a népek elsősorban az osztályuralom magyar jellege ellen lépnek fel.

A cikk szerzője — kinek nézetei nyilvánvalóan eltértek a hivatalos szociáldemokrata álláspontól — megállapította, hogy a magyar uralkodó osztályok — akár a kormánypárt (Tisza Munkáspártja), akár az ellenzék támogatói —, ha eltérő eszközökkel is, de egyaránt az új társadalmi erők, a munkásosztály és az elnyomott népek nyomásának visszaszorítására törekszenek. A demokratikus választójogi reform támogatása az ellenzék részéről, az ellenzék közös akciói a szociáldemokratákkal éppenúgy, mint Tisza Istvánnak azok a kísérletei, hogy egyezséget kössön az elnyomott népek burzsoáziájával, csupán azt mutatják, hogy gyengült a magyar uralkodó osztály politikai és társadalmi pozíciója. Az önként adódó következtetés — amelyet azonban a cikkíró nem vont le — az volt, hogy amikor a szociáldemokraták támogatták az ellenzéket, közvetve erősítették a magyar nagybirtokosok és a burzsoázia osztály- és nemzeti hegemóniáját.

Hasonlóképpen realisztikus volt az az értékelés is, amelyet a cikk Ausztria és a Habsburg dinasztia objektív szerepéről, valamint a dualizmus rendszeréről nyújtott. A pártban széleskörűen elterjedt nézettel ellentétben a cikk leszögezte, hogy 1867 óta Ausztria és a dinasztia volt az országon belüli magyar uralom legfőbb támasza. Ugyanakkor a magyar lakosságnak azt a szerepet szánták, hogy a Hármasszövetség legfőbb támasza legyen Közép-Európában, s egyik döntő erő a készülő világméretű összecsapásaban.

Az elnyomott népek és a kizsákmányolt osztályok nemzeti és osztályöntudatának a feléledése, politikai aktivitásának fokozódása — írta végül a cikk szerzője — a reakció minden

manővere ellenére egyre közelebb hozza a magyar uralkodó osztály hegemóniájának a megszűnését.[48]

Fokozatosan, jóllehet talán kissé későn ismerték fel, hogy nemcsak a Monarchia, hanem Magyarország számára is létfontosságú a nemzetiségi ellentétek kiküszöbölése. A magyar szocialisták lassanként belátták, hogy a közelgő történelmi összecsapások parancsolóan követelik „az ezeréves magyar állam" idejétmúlt rendszerének gyökeres, demokratikus átalakítását, beleértve a nemzetiségi kérdés megoldását is, amely most már nem volt belügy, hanem egyre inkább „európai jelleget" öltött. A korlátolt magyar nacionalizmus — írta a *Népszava* egy másik cikkben — halálos veszély a magyar állam egységére.[49] Mivel azonban a szociáldemokrácia nem értette meg a munkásosztály élcsapat szerepét a polgári-demokratikus feladatok megoldásában, ebben a kérdésben is önként átengedte a terepet a magyar uralkodó osztályok „történelmi pártjainak".

A magyar szocialisták arról igyekeztek meggyőzni az ellenzéket, hogy Tisza koncepciójával szemben (aki nemzeti megoszláson alapuló „keleti-feudális-Svájccá" kívánta átalakítani az országot), „csináljon keleti Svájcot ebből az országból a nyelvi különbségek ellenére is népeket összeforrasztó: közös érdekekben egyesítő demokrácia segedelmével". Ezzel kapcsolatban a párt központi lapja 1914 januárjában rendkívül fontos kijelentést tett, amely fényt vet a szociáldemokráciának a soknemzetiségű magyar állam kérdésében elfoglalt álláspontjára. „Nem a magyar nemzeti állam egységének féltése beszél belőlünk — írták —. Nekünk az a fontos, hogy az államkeret, amelyben a népek élnek, több jogot, több kenyeret, több kultúrát adjon az alattvalóinak. De a magyar nemzeti állam egysége most egyet jelent a Magyarországon élők demokráciájának osztály- és nyelvi különbséget közjogok tekintetében nem ismerő egységével" — írta a Népszava.[50] A szociáldemokrata vezetők naívul azt hitték, hogyha az ellenzéki pártok elfogadják ezt a távolról sem vitathatatlan igazságot és levonják belőle a megfelelő következtetéseket, akkor biztosítani lehet „a Kárpátoktól az Adriáig" terjedő állam egységét.

[48] Egyidejűleg a szónok lelkesen értékelte Jászi Oszkárt és tevékenységét. Szerinte Jászi valóban „alaposan foglalkozik a nemzetiségi kérdéssel . . . s az egyenjogúság szellemében való igazságos megoldását propagálja".

[49] N 1914. márc. 22.

[50] N 1914. jan. 8.

A szocialisták figyelmeztették a közvéleményt arra, hogy Törökország széthullása után a Habsburg-birodalmon a sor. Ezt a folyamatot megállítani — véleményük szerint — csak akkor lehet, ha a nép követeléseit kielégítik, ha gyökeresen átalakítják az egész birodalom szerkezetét, ha a Monarchiához való tartozás nem jelenti a nemzeti életről, a kulturális haladásról, a társadalmi jólétről való kényszerű lemondást.[51] A szociáldemokraták azonban nem vetették el a Monarchia, illetve Magyarország területi integrításának elvét, hanem csak a „nemzeti önkormányzatot" követelték anélkül, hogy konkretizálták volna ezt a szociáldemokrata gyakorlatban új jelszót.

A polgári ellenzék még kevésbé akarta — de nem is tudta volna — levonni a szükséges következtetéseket a kialakult helyzetből. A nemzetiségi kérdésben egyszerűen nem tudott mit szembeállítani Tisza kezdeményezésével. Az ellenzéket megakadályozta ebben az, hogy az általa képviselt osztályok és csoportok tudatában mély gyökereket eresztett a sovinizmus és a nem magyar népek semmibevevése. Mindezeken felül 1913—1914 folyamán szemmel láthatóan rosszabbodott az ellenzéki pártok és az elnyomott népek nemzeti pártjai közötti viszony. Az ellenzék már rég felhagyott azokkal a kísérletekkel, hogy — mint 1911-ben a szerbekkel — az általános választójog követelése alapján együttműködjék a nemzeti pártokkal. Az ellenzéki vezéreknek és az ellenzéki sajtónak Tisza István román politikája ellen intézett dühödt támadásait, a nemzetiségek jogos követelései elleni soviniszta kifakadások kísérték. Éppen ezért a nemzetiségi politikusok jobbnak látták inkább Tiszával tárgyalni, mint az ellenzékkel, jóllehet az előbbieknek is, az utóbbinak is érdekük volt a miniszterelnök diktatúrájának gyengítése. Az elnyomott népeknek a nemzeti egyenjogúságért folytatott harcával szemben az ellenzék jobboldalibb és nacionalistább álláspontot foglalt el, mint Tisza István.

Tisza Istvánt engedékenysége miatt jobbról támadták, holott — mint láthattuk — ez az engedékenység nagyon is látszólagos volt. Ennek ellenére a magyar állam igazi „nemzeti magyar" jellegének bajnokai bizonygatták, hogy a románoknak és különösen a szláv népeknek teendő bármiféle engedmény a hegemónia elvesztését fogja előidézni, amint az állítólag Ausztriában történt a német hegemóniával. Hasonló gondolatokat fejtegetett cikksorozatában Bánffy Dezső volt miniszterelnök 1910 nyarán, amikor a Tisza István-féle új nemzetiségi politika

[51] Uo.

körvonalai még éppen csakhogy kezdtek kirajzolódni. A „társadalom" mindig szívesen hallgatta meg az ilyesféle érveket.

Az akkori Magyarországon az állam szuverenitására és egységére való hivatkozással igazolni lehetett bármely reakciós intézkedést és kudarcba lehetett fullasztani bármely progresszív ügyet. Tisza István igen hatásosan alkalmazta ezt a módszert. A választójog kiterjesztését továbbra is azzal az indokkal ellenezte, hogy feltétlenül meg kell őrízni a magyar elem túlsúlyát a közéletben. A módszer sajátossága abban rejlett, hogy egy és ugyanazon érvvel tagadták meg a nemzetiségektől a legelemibb nemzeti jogokat és a magyaroktól a demokratikus választójogot. 1910-ben — emlékezett vissza később Károlyi Mihály —, amikor Tisza István magávalragadó érvelésének a hatása alatt álltam, Tisza azt fejtegette, hogy előbb (azaz az általános választójog bevezetése előtt) magyarosítani kell az állampolgárok nem magyar részét. S csak ha ez sikerült, akkor lehet szó demokráciáról Magyarországon.[52]

Az ellenzék türelmetlen és agresszív nacionalizmusa — amely fölöttébb mérsékelt társadalmi programmal párosult —, továbbá ösztönös irtózása a tömegharc módszereitől és eszközeitől már óhatatlanná tette 1913 tavaszán a polgári pártok tökéletes kudarcát. Ekkor történt, hogy a polgári pártok meghiúsították a magyarországi proletariátus jól előkészített tömegsztrájkját. A Tisza Istvánnal szembenálló burzsoá nagybirtokosi ellenzék politikai csődjéért elsősorban Apponyi Albert, Kossuth Ferenc és Andrássy Gyula voltak felelősek.

De a Függetlenségi Párt balszárnyának vezetősége, élén Justh Gyulával szintén gyengének bizonyult arra, hogy kiutat találjon a zsákutcából, amelybe az Apponyi—Kossuth Ferenc-féle politika vezetett. Ezt a feladatot azután Justh utóda, a nagybirtokos Károlyi Mihály gróf végezte el. Károlyi Mihály nagy utat tett meg, amíg a konzervatív agráriusból a polgári demokratikus forradalom vezére és Magyarország első köztársasági elnöke lett. Ez az önmagában is figyelemreméltó fejlődés egyszersmind azokat a mélyreható változásokat tükrözte, amelyek az első világháború előestéjén a magyar társadalomban végbementek.

Károlyi Mihály politikusi pályafutása 1905-ben indult, amikor parlamenti képviselőnek választották. Négy évvel később, 1909-ben elfoglalta nagybátyja, Károlyi Sándor helyét a magyar nagybirtokosok nagyhatalmú szervezetének, az OMGE-

[52] N 1914. ápr. 27.

nak elnöki székében. Károlyi Mihályt ebben az időben elsősorban a mezőgazdasági üzemek jövedelmezőségének fokozása, a szövetkezeti mozgalom fejlesztése, külön mezőgazdasági kamarák létesítése érdekelte. A képviselőházban tartott beszédeiben támogatta ugyan a nagybirtokok és latifundiumok megerősítése érdekében hozott kormányintézkedéseket, de közben síkraszállt a közép- és kisbirtok érdekeiért is.[53]

Károlyi egészen 1912-ig közbenső álláspontra helyezkedett az ellenzék és a kormánypárt, a Nemzeti Munkapárt között, magáévá tette a Függetlenségi Párt hagyományos nemzeti jelszavait (önálló vámterület, a magyar vezérleti nyelv bevezetése a hadseregben stb.), de elvetette Justh Gyula obstrukciós taktikáját. Az akkoriban mindenféle politikai radikalizmustól idegenkedő Károlyi Mihály nem csupán a messzemenő társadalmi és politikai reformokat ellenezte, de a választójogi törvényeket is csak úgy tartotta megváltoztathatónak, hogy azok továbbra is biztosítsák a magyar elem „állandó szupremáciáját". Számos sikertelen kísérletet tett arra, hogy az ellenzéket megbékítse a kormánnyal, s így létrejöhessen egy munkaképes országgyűlés, továbbá a burzsoázia és a nagybirtokosok egységfrontja, amely képes lenne szembeszállni Ausztriával és biztosítani a magyar hegemóniát a Monarchiában. Az 1913—1914. évi események, különösen pedig az, ahogyan Tisza István gátlástalanul elbánt politikai ellenfeleivel és a parlamenti demokrácia szabályaival, eltávolította őt a miniszterelnöktől és környezetétől. A Tisza István személyével szemben érzett egyre fokozódó ellenszenv arra késztette Károlyit, hogy 1912. június 4-ét követően — vagyis azután, hogy Tisza István egy kisebb „államcsiny" révén letörte a parlamenti obstrukciót — lemondjon az OMGE elnöki tisztéről és az ellenzékhez csatlakozzék.

1912. június 4-én Károlyi Mihály tagja lett az ellenzéki pártok aznap megalakított végrehajtó bizottságának. Károlyi tevékenységének ezt az új szakaszát a korabeli haladó mozgalmak legjobbjait foglalkoztató politikai és a társadalmi problémák iránti fokozódó érdeklődés jellemezte. A szociáldemokratákkal és a polgári radikálisokkal együtt Károlyi Mihály is aktívan részt vett a háborúellenes gyűléseken és összejöveteleken. Nyilvános megnyilatkozásaiban mind gyakrabban támogatta a szociáldemokraták harcát az általános választójog bevezetéséért, bár nem fenntartások és hátsó gondolatok nélkül . . . Az általános választójog kérdése — írta 1920 novemberében a „vörös

[53] Károlyi Mihály: Egy egész világ ellen. Bp. 1965. 62.

gróf" abban az írásbeli vallomásban, amelyet a horthysta bíróság által ellene indított hazaárulási perrel kapcsolatban írt — két évtizeden át állandó izgalomban tartotta a magyarországi tömegeket. Ebben a kérdésben őt mindig az a véleménye vezérelte — azon a szilárd meggyőződésen túl, hogy az általános választójog megvalósítása a demokratikus fejlődés alapfeltétele —, hogy a jogfosztott tömegek joghoz juttatása és parlamenti képviselete a leginkább a konzervatív gondolkodású osztályok érdeke.[54]

Károlyi úgy gondolta, hogy a munkásosztály „kisebb veszélyt" fog jelenteni az állam és a fennálló rend számára, ha lehetősége nyílik arra, hogy a képviselőházban, nem pedig „a parlament falain kívül" védelmezze saját érdekeit.[55] Az általános választójog révén megújhodó magyar parlament — vélte Károlyi — a nyugat-európai törvényhozó intézmények mintájára azzá a nagy „iskolává" válik, amelyben az ellentétek elhalványulnak, és az egymás ellen harcoló különböző osztályok képviselői közelednek egymáshoz. Egy ilyen parlament a veszély órájában mindig egységes lesz a „nagy nemzeti és állami érdekek megvédelmezésének" a kérdésében. Károlyi azt szerette volna, ha kialakul egy gazdaságilag erős, „új középosztály", amely mind pártjának, mind pedig általában az államnak a legfőbb támasza lehetne. Károlyi őszintén hitt „az alföldi magyar ember" józan eszében és remélte, hogy ez a magyar paraszt nem válik sem az agrárszocializmus, sem az internacionalizmus, sem a „tulajdon ellen irányuló agitáció" áldozatává.[56]

A képmutatás és ámítás teljes hiánya, az őszinteség és a meggyőződés előnyére különböztette meg Károlyi Mihályt a háború előtti Magyarország sok más politikusától. Velük ellentétben ő — sokszor naív módon — valóban hitte, amit mondott. Természetes, hogy a reakció ellen folytatott harc s a magyar társadalom demokratikus köreihez való közeledés során nem egycsapásra szabadult meg a konzervatív ideológia hatásától, s saját osztályának szokásaitól, nézeteitől és világfelfogásától. És amikor 1914 elején Károlyi a „Jogot a népnek!", „Földet a népnek!", Kenyeret a népnek!" demokratikus jelszavát hirdette meg, még mint saját osztályának a képviselője lépett fel; új szociális programjában ugyanis elsősorban néhány nagyobb

[54] Pölöskei Ferenc: Kormányzati politika és parlamenti ellenzék. Bp. 1970. 95—96.
[55] PI Arch. 704—1/4. Károlyi Mihály iratai. 72.
[56] Uo.

állami birtok parcellázásáról és a parasztok jelzálogkölcsöneinek részleges törléséről volt szó.

Kezdetben a politikai kérdésekben is meglehetősen mérsékelt álláspontot foglalt el. 1912 nyarától alapjában véve minden erőfeszítése arra irányult, hogy helyreállítsa a Függetlenségi Párt egységét, miután az 1909-ben, a koalíciós kormány uralmának vége felé kettészakadt; a Kossuth-pártra és a Justh-pártra.

Ezt a célját el is érte, bár a radikális elemek ellenezték az egyesítést, mert — teljes joggal — attól tartottak, hogy a Kossuth—Aponyi frakciónak tett elvi engedmények következtében előretörnek az antidemokratikus tendenciák. 1913 június közepén — néhány héttel azután, hogy Tisza István miniszterelnök lett — végbement a két függetlenségi párt egybeolvadása. E két fontos esemény időbeli egybeesése nem volt véletlen: éppen Tisza István kinevezése volt a végső érv a megbékélés mellett, mert egy olyan ellenséggel szemben viselt harcban, mint Tisza, a széthúzás és az egység hiánya mindkét pártot a biztos pusztulásba sodorta volna.

A Károlyi Mihály javaslata nyomán egyesült Függetlenségi Pártban a legkülönbözőbb színárnyalatú politikusok foglaltak helyet, kezdve a nagybirtokos arisztokrácia érdekeit képviselő konzervatívoktól és ultrasovinisztáktól (Apponyi) egészen a mérsékelt nacionalistákig és a társadalmi s politikai reformok híveiig (Justh Gyula és társai). Igazából csak az új miniszterelnök személyével szemben érzett közös gyűlölet és az erős hatalom szoros bilicseitől való szabadulási vágy fűzte őket össze.

Az új párt élén Károlyi állott, de cselekvési lehetőségeit lényegesen korlátozta az elnökség, amelyben Kossuth Ferenc, Apponyi és elvbarátaik játszottak vezető szerepet. Igaz ugyan, hogy Kossuth Ferenc betegsége miatt hamarosan visszavonult, de ugyanazon okból kivált a vezetőségből Justh is, aki a balszárnyat képviselte. Mindezek folytán a pártban megerősödött a nagy politikai tapasztalatokkal rendelkező Aponyi befolyása. Ilyen körülmények között a politikában járatlan fiatal Károlyi aligha számíthatott a párt megújhodását és valamennyi reakcióellenes erő (beleértve a polgári radikálisokat és a szociáldemokratákat) tömörülésének centrumává válását illető terveinek gyors sikerére.

Károlyi úgy vélte, hogy csupán a kellőképpen hatásos külpolitikai akciók alkalmasak arra, hogy az ellenzéket kimozdítsák a letargiából, új vérkeringéssel töltsék meg hagyományos politikáját, s felkeltsék iránta a széles közvélemény figyelmét,

annál is inkább, mivel a nemzetközi helyzet alakulásának kedvezőtlen fordulata s az Osztrák—Magyar Monarchia nagyhatalmi pozícióinak a gyengülése élénken foglalkoztatta az összes társadalmi köröket. Ezenkívül a külpolitikai akcióknak a párton belüli erőviszonyokat tekintve is volt esélyük a sikerre. A Függetlenségi Párton belül már régóta létezett egy szárny, amely nem helyeselte az osztrák—magyar diplomácia külpolitikai irányvonalát.

A sajtó, a szónokok, a parlamentben és a gyűléseken felszólaló ellenzékiek lépten-nyomon hangsúlyozták az Osztrák—Magyar Monarchia külpolitikai kudarcait. Nem volt hiány a Külügy- és a Hadügyminisztérium vezető embereinek nyílt bírálatában sem. A baj csak az volt, hogy az ellenzék nem rendelkezett kézzelfogható külpolitikai programmal. Károlyi Mihály egy ilyen program kidolgozását és végrehajtásának azonnali megkezdését tűzte maga elé célul.

1913 őszén Károlyi több cikket írt — némelyikük a francia sajtóban jelent meg —, amelyekben élesen bírálta az Osztrák—Magyar Monarchia és Németország külpolitikáját. Károlyi síkraszállt a Monarchia és a Hármasszövetség közötti kapcsolatok lazításáért, a szomszédokkal, elsősorban az Oroszországgal való viszony békés rendezéséért, és figyelmeztette a közvéleményt arra, hogy ha Berlin kedvéért az ország tovább folytatja militarista politikáját, ez olyan hatalmas európai háborúhoz fog vezetni, amely súlyos következményekkel fog járni mind a győztesek, mind a legyőzöttek számára.[57]

Károlyi abból indult ki, hogy a magyar nemzetet az ország földrajzi fekvése és nemzeti sajátosságai folytán, és mivel nem érdeke a területi terjeszkedés, maga a sors rendelte arra, hogy békés politikát folytasson, különösen a Balkánon, ahol azonban az osztrák—magyar diplomácia egymás után hozza létre a tűzfészkeket és katonai konfliktusokat provokál. A balkáni szomszédok irányában folytatott békés politika Károlyinál azonban nem jelentette a gazdasági expanzióról való lemondást. Szerinte a jószomszédi viszonynak az volt a feladata, hogy megkönnyítse a magyar tőke behatolását a Balkánra és elősegítse ott új piacok szerzését a magyar ipar számára.

Tisza Istvánt és Berchtold külügyminisztert — aki egyébként rokona is volt — Károlyi Mihály azzal vádolta, hogy Németország kedvéért feláldozták az Osztrák—Magyar Monarchia nagyhatalmi érdekeit, megfosztották a Monarchiát cselekvési

[57] Budapest 1912. június 23.

szabadságtól. A Monarchia — mondotta — patt-helyzetben van. Még nem kapott mattot, de bármelyik következő lépés sakk-matthoz fog vezetni.[58] Éppen ezért elsőrendű fontosságú feladatnak tartotta a Berlinhez fűződő túlságosan is terhes kapcsolatoktól való szabadulást, úgy hogy azután a Monarchia közvetítő avagy „békítő" szerepet játszhasson az egymással szembenálló két katonai-politikai tömb, a Hármasszövetség és az antant között.

Amint láthatjuk, a politikai belátás Károlyi Mihály ilyen jellegű terveiben is döbbenetes naívsággal párosult. Mindamellett Károlyi elhatározott szándéka volt, hogy minden erejével igyekszik kiszakítani az Osztrák—Magyar Monarchiát a Hármasszövetség harapófogójából, ha pedig nem sikerül elérnie a Monarchia külpolitikai orientációjának radikális megváltoztatását, akkor legalább megakadályozza Magyarország bevonását a világkonfliktusba. Első lépésként Károlyi Oroszországhoz kívánt közeledni, mert szerinte csak Oroszország garantálhatja Magyarország biztonságát és határainak sérthetetlenségét. Hiányzott azonban a kontaktus az északi szomszédhoz, létesítését pedig gátolta a sokéves idegenkedés és az 1849-es események nem teljesen elhomályosult emléke.

Másképp állt a helyzet Franciaországgal. A francia—magyar kapcsolatok történetét nem árnyékolták be konfliktusok. Ez határozta meg tehát az első lépés irányát, amelyet az új külpolitikai koncepció megvalósítása érdekében tett. Károlyi jól tudta azt is, hogy Párizson keresztül nemcsak az oroszokhoz, hanem a hazai szlávokhoz is megtalálhatja az utat.[59]

Károlyi Mihály 1914 januárjában rokona, Polignac gróf révén elérte, hogy Poincaré francia köztársasági elnök kihallgatáson fogadja őt, jóllehet Ausztria—Magyarország nagykovete, Széchenyi Miklós mindent megtett ennek megakadályozására. Károlyi két és fél óra hosszat a legaprólékosabban ismertette a Monarchia belpolitikai helyzetét, különös tekintettel Magyarországra. Közölte, hogy az általa vezetett párt kész fellépni a Hármasszövetség ellen, kész megegyezésre jutni a balkáni államokkal és az antanttal való közeledés útjára lépni. Nem titkolta, hogy Magyarországon „antipátia" tapasztalható a szlávok iránt s hogy ezt az érzést ügyesen és állandóan ébrentartja és bécsi politika, amely a szlávokat és a magyarokat egymás ellen uszítja. Károlyi ezt az akadályt nem közvetlenül

[58] PH 1913. okt. 29. — KÁROLYI MIHÁLY: Az új Magyarországért. Bp. 1968. 42.

[59] Magyarország 1914. jún. 13. — KÁROLYI i. m. 555.

a szláv népekhez fordulva, hanem Franciaország, majd Oroszország közvetítése révén kívánta elhárítani, mivel — mint ezt elismerni kényszerült — egy ilyen lépést a magyar közvélemény nem értené és nem bocsátana meg.[60] A francia köztársasági elnök — a jelek szerint — nem lelkesedett különösebben Károlyi terveiért, Clemenceau pedig, akinél később tett látogatást, nyíltan szkeptikus magatartást tanúsított. Károlyi azonban egészen a hadműveletek megindulásáig nem hagyott fel kísérleteivel. Párizsi útjai során mind több és több befolyásos francia politikust és üzletembert avatott be terveibe.

Egyidejűleg Károlyi és hívei kezdték előkészíteni oroszországi útját, hogy ezzel demonstrálják szándékai komolyságát.[61] Az utazás formális ürügye Károlyi magánlátogatása lett volna a pétervári osztrák—magyar követnél, Szapárynál, akinek felesége Károlyi Mihály nővére volt. A látogatás tényleges indítékaira utalt az a terv, hogy Károlyi kíséretben a Függetlenségi Párt számos politikusa és újságírók is (mintegy 60-an) Pétervárra utaztak volna.

1914 tavaszán teljes erővel folyt a pétervári látogatás előkészítése. A Függetlenségi Párt olyan neves politikusai, mint Justh Gyula, Holló Lajos, Polónyi Géza, Lovászy Márton és mások, nem szólva magáról Károlyiról, a Hármasszövetség és a német túlsúly elleni éles támadásaikat Oroszország iránti barátságos megnyilatkozásokkal kísérték. Mindenképpen hangsúlyozták azt, hogy nemcsak kívánatos és szükséges az Oroszországhoz való közeledés, hanem lehetséges is a vele való megegyezés. A Függetlenségi Párt által tartott gyűléseken határozatokat fogadtak el Károlyi elgondolásainak a támogatásáról. De Tisza István propagandagépezete is megindult. Károlyit pánszlávizmussal, oroszbarátsággal vádolták, sőt azzal is, hogy hazaáruló és eladta magát az antantnak. A Károlyi-féle akciót elítélő kórushoz — bármennyire furcsa is — csatlakoztak az elnyomott nemzetiségek burzsoá pártjainak képviselői is. A budapesti országgyűlés román képviselője, Alexandru Vaida-Voevod kötelességének tartotta kijelenteni a képviselőházban, hogy „a román nemzeti párt nevében" ünnepélyesen tiltakozik, és felszólította nemcsak a románokat, hanem a Magyarországon élő szlávokat is, hogy sorsukat fűzzék Németországhoz.[62] Hasonló szellemben szólalt fel néhány szlovák polgári politikus is.

[60] Károlyi i. m. 66—67.

[61] Uo. 71. — Lásd még: PI Arch. Károlyi Mihály iratai 11/7.

[62] Az oroszországi út tervezetéről lásd: Dolmányos István: Károlyi Mihály és a 'szentpétervári úti terv'. Történelmi Szemle 1963. 2. sz.

A Kossuth—Apponyi-csoport nyomására Károlyi 1914 májusában kénytelen volt bejelenteni, hogy elhalasztja az oroszországi utazást. Ez valójában tervei kudarcát jelentette, habár Károlyi még ezután is, sőt a világháború kitörése után is (például 1915-ben) kísérletet tett arra, hogy kapcsolatot létesítsen az antant képviselőivel. Károlyinak és csekély számú hívének nem sikerült semlegesítenie a Függetlenségi Pártban a szélsőjobboldali klerikális-reakciós csoportok befolyását, nem sikerült maga köré gyűjtenie a magyar burzsoáziának a Tisza-kormány kül- és belpolitikájával elégedetlen elemeit.

A kozép- és kispolgárság politikailag aktív képviselőinek kicsiny csoportja — amely dualizmus-ellenes, köztársasági programot hirdetett meg (Magyarország legyen önálló köztársaság, vezessék be a progresszív jövedelemadót, számolják fel a latifundiumokat, valósítsák meg a demokratikus szabadságjogokat stb.) de egyáltalán nem volt mentes a magyar sovinizmustól — Nagy György vezetésével megalakította a Köztársasági Pártot; ez a párt azonban nem hagyott észrevehető nyomot a magyar történelemben.

A progresszív polgári értelmiség másik csoportja, miután csalódott a parlamenti ellenzék és fő ereje, a Függetlenségi Párt lehetőségeiben és ütőképességében, Jászi Oszkár vezetésével 1914 júniusában egy polgári radikális pártot hozott létre. Jászi nem járt messze az igazságtól, amikor a meddő parlamenti küzdelmek végeredményét összegezve megállapította, hogy a parlamenti harc keretei között nem lehet megdönteni a kormányt, és hogy az országban már senkit sem érdekel az ellenzék harca a Tisza-rendszer ellen. De még ennél is lanyhább érdeklődést keltett saját pártjának a tevékenysége, melynek születésében nem csekély szerepet játszott a burzsoázia félelme a proletariátus parlamenten kívüli, forradalmi harci módszereitől. Éppen ezért — Horváth Zoltán találó szavaival élve — a polgári radikalizmus Magyarországon vereséget szenvedett, még mielőtt külön párttá alakult volna.[63]

A szociáldemokrata vezetők, akik hosszú évtizedeken keresztül vallották a magyar burzsoázia önálló politikai cselekvésének a szükségességét, nem titkolták csalódottságukat és elégedetlenségüket. A már 1906—1907-ben kialakult, de a haladó magyar értelmiségnek csak csekély részét egyesítő polgári radikális áramlatnak 1914-re sem sikerült jelentősebb befolyásra szert tennie a polgári rétegekben. A szociáldemokraták, Kunfi

[63] KN 23. köt. 194—195. — Dolmányos i. m. 185.

Zsigmond, Pogány József és Rónai Zoltán — már 1913 őszén, amikor a Martinovicsról elnevezett szabadkőműves páholyban szenvedélyes viták folytak a polgári radikális párt megalakításáról — tagadták egy ilyen párt létjogosultságát. A szociáldemokraták joggal feltételezték, hogy ez a párt nem tudja majd megnyerni a polgárságot, s ezért elsősorban a munkások körében fog a szociáldemokrácia rovására híveket toborozni.[64] Az aggodalmak nem voltak alaptalanok. Mellesleg Jászi és hívei egyáltalán nem titkolták, hogy az új párt létrehozásával a szociáldemokrácia „terhein" kívánnak enyhíteni. A párt alapító kongresszusán Jászi Oszkár hangsúlyozta, hogy az ország munkásosztályának és burzsoáziájának olyan pártra van szüksége, amely ellensúlyozni tudja a feudális, klerikális, banktőkés érdekeket.[65] Jászi Oszkár koncepciója szerint a szocialista munkásmozgalomnak és a munkásosztálynak szövetségre kell lépnie a magyar „középosztállyal" a feudális-klerikális uralommal szemben, a polgári-kapitalista Magyarország létrehozásáért.

A szociáldemokrata vezetőket azonban, akik közül — mint láttuk — sokan osztották és aktívan támogatták Jászi Oszkárnak azt a történetietlen koncepcióját, hogy Magyarországon feudalizmus van, nem az a veszély izgatta, hogy a burzsoá ideológia elterjed a munkások körében. A *Népszava* 1914. június 6-i vezércikke nyíltan csalódásának adott hangot a polgári radikális párt megalakulása miatt, és sajnálkozott azon, hogy Jászi, Szende, Rácz, akik olyan „szellemi fegyvert kovácsoltak ki", amely „a feudális rend elleni harc tudományos fegyvertárát" gazdagította, ettől kezdve más párthoz fognak tartozni. Ez a formai mozzanat — a polgári radikalizmus párttá szerveződése — a magyar szociáldemokrata vezetők szemében nagyobb szerepet játszott, mint az a gyökeres ellentmondás, amely a burzsoá ideológia és a tudományos szocializmus között volt. Jászi, Szende és Rácz — írta a *Népszava* — világnézetüket, taktikai és politikai szemléletüket és szimpátiáikat tekintve annyira közel állottak a szociáldemokráciához, hogy igen sokan az országban a szociáldemokrata párt kiküldött megfigyelőinek tartották őket.

Az önálló párt megalakulása lehetetlenné tette a polgári radikális vezetőkkel való további együttműködést. Eddig —

[64] Világ 1914. ápr. 26. — Horváth Zoltán: Magyar századforduló. A második reformnemzedék története (1896—1914). Bp. 1961. 531.
[65] Fukász György: A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez. 1900—1918. Bp. 285—287. — Világ 1914. jún. 7.

állapította meg a *Népszava* — a polgári radikálisok gyűlésein és összejövetelein a hallgatók és látogatók többsége a munkások soraiból került ki, ezentúl azonban nem fognak oda járni, mert mit is keresnének egy más párt gyűlésein.[66] Ugyanakkor a szociáldemokraták nem ok nélkül tartottak attól, hogy a polgári radikálisok, amikor igyekeznek elnyerni a magyar burzsoázia ama rétegeinek rokonszenvét, amelyek eddig a Tisza-féle Nemzeti Munkapártot követték, okvetlenül eltávolodnak a szociáldemokráciától és közelednek a politikai reakcióhoz. Más szóval a Jászi-pártnak — az osztályharc logikája folytán — végig kellett járnia ugyanazt az utat, amit a francia radikálisoknak, élükön Clemenceau-val. A polgári radikalizmus ideológiáját azonban csak Alpári Gyula, az opportunisták által a pártból kizárt baloldali szocialista bírálta komolyan. A polgári radikálisok elméleti koncepciói — írta Alpári a *Leipziger Volkszeitung* hasábjain — azt célozzák, hogy kiküszöböljék a munka és a tőke közti ellentétet.[67]

A Jászi-párt megalakulása a szociáldemokrata taktika újabb kudarca volt. A világháború küszöbén teljes vereséget szenvedett a magyarországi szociáldemokrácia vezetőségének egész háború előtti taktikája, amelyre jelentős hatást gyakorolt a polgári radikalizmus. Magyarország soknemzetiségű proletariátusa, amely a magyar társadalom fejlődésének belső logikájánál fogva volt hivatott arra, hogy a haladás vezető erejének szerepét játssza és amely nemegyszer bizonyította a forradalmi cselekvésre való alkalmasságát és készségét, demoralizálódott a szociáldemokrata vezetőség politikája folytán s így képtelen volt betölteni a történelem által reá ruházott feladatot. A világháború előestéjén tehát a Tisza István által vezetett reakció, ha ideiglenesen is, de győzelmet aratott, s Magyarország Tisza István lábainál hevert. A reakció győzelme azonban végeredményben csak meggyorsította mind a dualizmus, mind a magyar földesúri-burzsoá osztályuralom egész rendszerének elkerülhetetlen összeomlását.

[66] N 1914. jún. 6.
[67] Leipziger Volkszeitung 1914. máj. 5.

RÖVIDÍTÉSEK

AZ	Arbeiter Zeitung
BH	Budapesti Hírlap
CHJ	Corpus Juris Hungaricae
EÁL	Egri Állami Levéltár
FL	Fővárosi Levéltár
Bp. Főkap.	FL Budapesti Főkapitányság
KN 3. köt.	Az 1906. évi május hó 19-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója 3. köt. Bp. 1907.
MMTVD	A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. III. köt. Bp. 1955.
MStK	Magyar Statisztikai Kozlemények
MSzl	A Munka Szemléje
MSzM	A magyarországi szociálisztikus munkásmozgalmak az 1907. évben. Bp. 1908.
MSzPJ	A Magyarországi Szociáldemokrata Párt Budapesten 1907. március 31-én, április 1-én és 2-án megtartott pártgyűlésének jegyzőkönyve. Bp Népszava 1907.
N	Népszava
OL	Magyar Országos Levéltár
BM	a Belugyminiszteri iratok
IM	OL Igazságügyminisztériumi iratok
MTJ	OL Minisztertanács jegyzőkonyvei
K	OL Kúriai iratok
Kgy.	OL Kossuth-gyűjtemény
ME	OL Miniszterelnökségi iratok

PM	OL Pénzügyminisztériumi iratok
PH	Pesti Hírlap
PI Arch.	Párttörténeti Intézet Archívuma
SZÉ	Szakszervezeti Értesítő

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

ÚJ SOROZAT

A sorozatban megjelent

1. HAJNAL ISTVÁN
A Batthyány-kormány külpolitikája

2–3. RÉVÉSZ IMRE
Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájából

4. WITTMAN TIBOR
Az „árforradalom" és a világpiaci kapcsolatok kezdeti mozzanatai (1566–1618)

5. KOVÁCS ENDRE
Magyar–délszláv megbékélési törekvések 1848–49-ben

6. LACKÓ MIKLÓS
Adalékok a budapesti munkásság összetételéhez az 1920-as évek végén

7. MAKSAY FERENC
Parasztság és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon

8. V. WINDISCH ÉVA
Közlöny (1848–1849)

9 MÁLYUSZ ELEMÉR
A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog

10. BERLÁSZ JENŐ
Az erdélyi jobbágyság gazdasági helyzete a XVIII. században

11. M KONDOR VIKTÓRIA
Az 1875-ös pártfúzió

12. I. TÓTH ZOLTÁN
Az erdélyi és magyarországi román nemzeti mozgalom (1790–1848)

13. HECKENAST GUSZTÁV
Fegyver- és lőszergyártás a Rákóczi-szabadságharcban

14. TOKODY GYULA
Az Össznémet Szövetség (Alldeutscher Verband) és közép-európai tervei (1890–1918)

15. HAJDÚ TIBOR
Március huszonegyedike (Adatok a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának történetéhez)

16. GONDA IMRE
Bismarck és az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés

17. DOLMÁNYOS ISTVÁN
Mezőfi és a koalíció

18. MARKÓ ÁRPÁD
Egy elfelejtett magyar író-katona (Jakkó László huszárkapitány 1781–1833)

19. MUCS SÁNDOR
A Magyar Néphadsereg megszervezése (1944. december 21–1945. május 8)

20. JEMNITZ JÁNOS
Az 1926. évi angol általános sztrájk előzményeiről

21. HERMANN ZSUZSANNA
Az 1515. évi Habsburg–Jagelló-szerződés

22. GERICS JÓZSEF
Legkorábbi geszta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái

23. DIÓSZEGI ISTVÁN
Ausztria—Magyarország és Bulgária a San Stefano-i béke után (1878—1879)

24. LUKÁCS LAJOS
Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth 1860—61-ben

25. G SOÓS KATALIN
A nyugat-magyarországi kérdés (1918—1919)

26. BÓNIS GYÖRGY
Nagy György és az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom

27. SZENTGYÖRGYI MÁRIA
Jobbágyterhek a XVI—XVII. századi Erdélyben

28. SÁRKÖZI ZOLTÁN
Az erdélyi szászok a nemzeti ébredés korában (1790—1848)

29. PERJÉS GÉZA
Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregéleimezés és stratégia a 17. század második felében (1650—1715)

30. SERFŐZŐ LAJOS
A KMP tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban (1925—1945)

31. IRINYI KÁROLY
A Naumann-féle „Mitteleuropa-tervezet" és a magyar politikai közvélemény

32. ORMOS MÁRIA
Az 1924 évi magyar államkölcsön megszerzése

33. KANYAR JÓZSEF
Elsikkasztott földreform, megvalósult földosztás Somogyban (1920, 1945)

34 TOLNAI GYÖRGY
A paraszti szövő-, fonóipar és a tetxilmanufaktura Magyarországon (1840—1849)

35. SZILÁGYI JÁNOS
Munkásosztályunk általános műveltsége 1919—1945 között

36. FARKAS DEZSŐ
A két forradalom Bihar megyei történetéhez (1917—1945)

37. BÁCSKAI VERA
Magyar mezővárosok a XV. században

38. RÉVÉSZ IMRE
Bécs Debrecen ellen Vázlatok Domokos Lajos (1728—1803) életéből és működéséből

39. POGÁNY MÁRIA
Tőkés vállalkozók és kubikos bérmunkások a Tisza-szabályozásnál a 19. sz. második felében

40. PAULINYI OSZKÁR
A vállalkozás kezdeti formái a feudális kori nemesércbányászatban

41. VARGA JÁNOS
A jobbágyi földbirtoklás tipusai és problémái (1767—1849)

42 SZOKOLAY KATALIN
Az osztrák—magyar kormány politikája az első világháború idején

43. SZENDREY ISTVÁN
Egy alföldi uradalom a török hódoltság után

44. SOMOGYI ÉVA
Választójog és p amentarizmus Ausztriában (1861—1907)

45. Vita a feudális kori magyar történelem periodizációjáról

46. KISS JÓZSEF
Jászkunsági agrármozgalmak a kiegyezésről a milleniumig (1867—1895)

47. S. LENGYEL MÁRTA
Reformersors Metternich Ausztriájába

48. SZAKÁTS SÁNDOR
Állami gazdaságaink helyzetének alakulása (1945–1948)

49. SZAKÁLY FERENC
A parasztvármegyék a XVII. és XVIII. században

50. FEHÉR ANDRÁS
A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az ellenforradalmi rendszer (1919. augusztus–1921)

51. SZŰCS JENŐ
A nemzet historikuma és a történetszemlélet nemzeti látószöge (Hozzászólás egy vitához)

52. KÁLDY-NAGY GYULA
Magyarországi török adóösszeírások

53. HECKENAST GUSZTÁV
Fejedelmi (királyi) szolgálónépek az Árpád-korban

54. SARLÓS BÉLA
Deák és Vukovics (Két igazságügy-miniszter)

55. Vita Magyarország kapitalizmus kori fejlődéséről

56. SZENTGYÖRGYI MÁRIA
Kővár vidékének társadalma

57. L. GÁL ÉVA
Újházi László, a szabadságharc utolsó kormánybiztosa

58. MÁLYUSZ ELEMÉR
Az V. István-kori gestas

59. L. NAGY ZSUZSA
A budapesti liberális ellenzék (1914–1944)

60. BOROSY ANDRÁS
A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben

61. H. HARASZTI ÉVA
Szerződésszegők (Az angol–német flottaegyezmény 1935. június)

62. GERGELY ANDRÁS
Széchenyi eszmerendszerének kialakulása

63. BÓNIS GYÖRGY
A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában

64. Nemzetiség a feudalizmus korában

65. SZŰCS SEBESTYÉN
A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban

66. BALOGH ISTVÁN
A parasztság művelődése a két világháború között

67. Ifj. BARTA JÁNOS
Mezőgazdasági irodalmunk a XVIII. században

68. KENDE JÁNOS
A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája 1903–1919

69. SÁNDOR PÁL
A birtokrendezési periratok

70. KEREKES LAJOS
Az első osztrák köztársaság alkonya. Mussolini, Gömbös és az osztrák Heimwehr

71. KÁVÁSSY SÁNDOR
Latinca Sándor

72. JORDÁKY LAJOS
A Román Nemzeti Párt megalakulása

73. KOROKNAI ÁKOS
Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és a tiszai határőrvidéken a XVIII. század elején

74. SÁRKÖZI ZOLTÁN
Az erdélyi szászok 1848–1849-ben

75. SIMON RÓBERT
A mekkai kereskedelem kialakulása és jellege

76. TRÓCSÁNYI ZSOLT
Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései

77. A negyvennyolcas forradalom kérdései

78. BÁNKUTI IMRE
A kurucok első dunántúli hadjárata (1704. január–április)

79. SZABÓ DÁNIEL
A magyar álláspontok helye a Szerbiával szembeni hadicélok rendszerében (1915–1918)

80. ZIMÁNYI VERA
Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: J. dr. Halász Margit — Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa
A kötésterv Kulinyi István munkája
Terjedelem: 7,75 (A/5) ív — AK 1168 k 7679
76.2919 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

ZIMÁNYI VERA

MAGYARORSZÁG AZ EURÓPAI GAZDASÁGBAN 1600—1650

Értekezések a történeti tudományok köréből 80.

A magyarországi ártörténeti kutatások során a szerző szükségszerűen eljutott a szélesebb európai gazdasági összefüggések kereséséhez. A magyarországi jelenségek ugyanis önmagukban nem magyarázhatók meg. Az árforradalom megszűnését tanulmányozva világossá vált számára, hogy a XVI—XVII. század fordulója után nemcsak Mgyarországon következett be — mint ahogy sokáig hittük — hallatlan visszaesés, hosszan tartó nyomorúság a tizenötéves háború miatt, hanem a XVII. század első felében Európa legtöbb országa is súlyos gazdasági megrázkódtatáson ment keresztül. A szerző röviden bemutatja az árforradalom, ill. a kor válságának okaira vonatkozó legfontosabb eddigi állásfoglalásokat az idevonatkozó bőséges szakirodalom alapján. Ezután — az európai gazdaság erőterében szemlélve — megvizsgálja a magyar gazdaság fejlődését, elsősorban az országot kívülről ért impulzusok hatását tartva szem előtt. Úgy tűnik, hogy országunk fejlődésének története még sokkal szorosabb szálakkal kapcsolódik az egykorú gazdasági fejlődés egészéhez, mint gondoltuk.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Iszlamov Tofik Közép-Európa történetének ismert szakértője. 1927. május 1-én született Azerbajdzsánban. Középiskoláit Bakuban végezte, majd egyetemi tanulmányait a leningrádi és moszkvai egyetemen fejezte be. Rövid időn belül a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Történettudományi Intézetének aspiránsa lett, s 1955-ben védte meg kandidátusi disszertációját. Ebben az időben kezdett el tanulni magyarul, majd ennek alapján jelentek meg munkái a magyar munkásmozgalomról és Magyarország XIX. század végi, XX. század eleji történetéről. 1968-ban a Történettudományi Intézet átszervezése következtében az Akadémia Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézetébe került, ahol jelenleg is tudományos főmunkatárs. Kutatási és érdeklődési területe meglehetősen széles, a magyar felvilágosodástól kezdve az 1848-as forradalom és szabadságharc időszakán át egészen az első világháborúig, illetve a Tanácsköztársaságig. 1973-ban szerezte meg a történettudományok doktora fokozatot.

ISBN 963 05 1038 3

Ára: 20,— Ft